

KÄÄNTÄMISTÄ PUNAKYNÄLLÄ

Neuvostoajan käännössensuuri ja kielletyt kirjat Neuvostoliitossa ja suomettuneessa Suomessa

Terhi Talvikki Raikas
Pro gradu -tutkielma
Venäjän kääntäminen
Humanistinen tiedekunta
Helmikuu 2018
Ohjaaja: Päivi Pasanen

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Nykykielet
Tekijä – Författare – Author Terhi Talvikki Raikas		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Kääntämistä punakynällä - Neuvostojen käännössensuuri ja kielletyt kirjat Neuvostoliitossa ja suomettuneessa Suomessa		
Oppiaine – Läroämne – Subject venäjän kääntäminen		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Helmikuu 2018	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 93
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani kiellettyjen kirjojen kääntämistä ja sensuuria Neuvostoliitossa ja suomettumisen aikakauden Suomessa. Sensuurikysymyksistä olen kuitenkin ottanut huomioon ainoastaan poliittisista syistä sensuroidut teokset jättäen täten esimerkiksi uskonnon tai seksin varjolla sensuroidut teokset käsittelyn ulkopuolelle. Esimerkkiteoksinani käytän George Orwellin kirjoja Vuonna 1984 ja Eläintenvallankumous Neuvostoliiton osalta. Suomettuneessa Suomessa kielletystä käännöskirjasta työskäni on esimerkkinä Aleksandr Solženitsynin teosta Vankileirien saaristo.</p> <p>Tutkielmani tutkimusmetodina ovat käännösnormit, jotka olen jakanut ennako- ja toimintanormeihin. Teoreettisena viitekehysenä toimii yhdistelmä käännöshistoriaa ja kääntämisen sosiologiaa.</p> <p>Neuvostoliitossa useat eri valtion viranomaiset (Glavlit, Tšeka ja Kominolit) pyrkivät toiminnallaan sensuroimaan kirjoja. Näistä huolimatta kielletyiksi luokiteltuja ja muita ulkomaisia teoksia saattoi lukea useaa eri kautta. Sallittuja väyliä olivat eri kirjallisuuslehdet ja kirjastojen erityisosastot, joita olivat oikeutettuja käyttämään ainoastaan tarkoin valitut henkilöt. Lisäksi kielletyt kirjat levisivät tamizdat- ja samizdat-painoksina, eli teoksina, jotka oli joko painettu ulkomailla tai kirjoitettu tai kopioitu käsin ja täten annettu luettavaksi eteenpäin. Neuvostoliiton rikoslainsäädännön nojalla kuitenkin tällaisen painoksen lukemisesta saatettiin tuomita vankeuteen tai karkotukseen. Molemmat Orwellin teokset levisivät Neuvostoliitossa laittomina painoksina, sillä Orwell osallistui osaltaan aikakautensa informaatioodankäyntiin ja pyrki tietoisesti levittämään teoksiaan Itä-Euroopan valtioiden alueella.</p> <p>Neuvostopolitiikan vaikutus tuntui myös Suomen julkaisupolitiikassa. Vuonna 1974 silloinen valtiojohto ilmaisi Tammen kustantamolle, ettei sen suunnitelma julkaista kiistelty Aleksandr Solženitsynin teos Vankileirien saaristo olisi suotavaa Suomen ulkopoliittikan kannalta, ja näin ollen Tammi päätyikin teoksen poistamaan julkaisulupattelostaan. Vankileirien saaristo oli joutunut neuvostohallinnon silmätikuksi kirjailijan voitettu Nobelin kirjallisuuspalkinnon vuonna 1970. Suomessa teos julkaistiin ensimmäisen kerran ruotsiksi vuonna 1974 ja suomeksi vasta kaksi vuotta myöhemmin.</p> <p>Neuvostoliiton hajoamisen ja suomettumisen aikakauden päättymisen jälkeen suomalainen käännös- ja kustannuspolitiikka on voinut toimia vapaasti välittämättä ulkopoliittisista vaatimuksista. Venäjällä sensuuri on nykyisin myös paljon vähäisempää kuin Neuvostoliiton aikaan, vaikka sitä kuitenkin maassa edelleen esiintyy. Esimerkkinä mainittakoon, kuinka Kaunotar ja hirviö -elokuvalle asetettiin 16 vuoden ikäraja yhden elokuvassa esiintyvän homoseksuaalisen hahmon vuoksi.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords kielletyt kirjat, käännössensuuri, Neuvostoliitto, suomettuminen, Orwell, Solženitsyn		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopisto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1 Aluksi	1
1.2 Tutkielman tavoite ja tutkimuskysymykset	4
1.3 Tutkielman rakenne ja suhde aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen	6
2. Käännösnormit tutkimusmetodina ja niiden suhde käännösteoriaan	8
2.1 Käännösnormit ja niiden suhde käännösten sensurointiin	8
2.2 Kulttuuriorientoitunut käännöstutkimus	10
2.2.1 Kriittinen käännöstutkimus	10
2.2.2 Kääntämisen sosiologia	12
2.3 Kääntämisen historia	13
3. Sensuurin tausta	16
3.1 Kääntäminen poliittisena toimintana	16
3.2 Sensuuri Neuvostoliittoa edeltäneellä aikakaudella	19
4. Kiellettyjen kirjojen kääntäminen Neuvostoliitossa	21
4.1 Sananvapaus ja kääntäminen 1920–1930-lukujen Neuvostoliitossa	21
4.2 Neuvostoliittolainen sensuuri	23
4.2.1 Keinoja syventyä virallisesti sensuroituihin teoksiin	28
4.2.1.1 Samizdat- ja tamizdat-kirjallisuus käännöslevikin mahdollistajana	28
4.2.1.2 Vieraskielisten kirjojen käännökset kirjallisuusalan lehdissä	29
4.2.1.3 Kielletty käännöskirjallisuus kirjastojen erilliskokoelmissa	30
4.2.2 Kirjallisuuden portinvartijat	30
4.2.2.1 Glavlit	30
4.2.2.2 Tšeka ja sen hallinnolliset seuraajat	33
4.2.2.3 Kominolit	34
4.3. Käännösmetodit ja kääntäjä totalitaarisessa yhteiskunnassa	36
4.4. Käännökset osana demokratisoitumisprosessia	40
4.5 Georg Orwellin tuotannon asema Neuvostoliitossa	42
4.5.1 George Orwell henkilönä	42
4.5.2 George Orwellin teos Vuonna 1984	43
4.5.3 Eläinten vallankumous	47
5. Suomettumisen vaikutus käännöskirjallisuuden sensuuriin	49
5.2 Suomalainen käännössensuuri	50
5.3 Suomettumisen määritelmä	51
5.4 Suomessa kielletyt käännösteokset II maailmansodan jälkeen	51
5.5 Aleksandr Solženitsynin Vankileirien saaristo	55
5.5.1 Aleksandr Solženitsyn henkilönä	55

5.5.2 Vankileirien saariston käännöksen julkaisukielto Suomessa.....	57
6. Lopuksi.....	59
6.1 Venäläinen sensuuri tänään.....	59
6.2 Yhteenveto	62
Sisällysluettelo:	I
Venäjänkielinen tiivistelmä:.....	1
Liite: Sähköpostikeskustelu kääntäjä Raija Mattila-Laihon kanssa.....	1

1. Johdanto

1.1 Aluksi

Sananvapaus mielletään perinteisesti yhdeksi demokraattisen yhteiskunnan peruspilarista. Sananvapaudella tarkoitetaan, että jokaisella yhteiskunnan jäsenellä on oikeus ilmaista mielipiteensä ja levittää sitä. Sananvapaus ei kuitenkaan tarkoita, että yhteiskunnassa tulisi hyväksyä kaikki mahdolliset mielipiteet ja näkemykset, sillä joillain ääneen sanotuilla mielipiteillä voidaan loukata muita yhteiskunnan kansalaisilleen turvaamia ihmisoikeuksia. Ihmisoikeuksia tulee kunnioittaa ja harjoittaa yhtäaikaaisesti mahdollisimman laajassa mittakaavassa, eivätkä kaikki mielipiteet täten ole hyväksyttäviä ihmisarvon kunnioittamisen nimissä. Hyvä esimerkki tästä on vihapuhe, jolla tarkoitetaan ulkomaalaisvastaisuuteen, antisemitismiin tai muuhun suvaitsemattomuuteen pohjautuvan vihaan perustuvien mielipiteiden levittämistä (Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus R 97 20).

Sananvapautta ei voida kuitenkaan demokraattisessa yhteiskunnassa kaventaa liiaksi, jotta yhteiskunnan toiminta säilyisi demokraattisena. Diktatuurin yksi tunnusmaisimmista piirteistä onkin, ettei sen kansalaisilla ja lehdistöllä ole laajamittaista sananvapautta ja oikeutta ilmaista kaikkia mielipiteitä. Yhteiskunnan johtavien tahojen pelkona tyypillisesti on, että yhteiskuntaa vastaan ilmaistut mielipiteet aiheuttaisivat lopulta yhteiskunnan - ja samalla heidän oman elintasonsa - romahtamisen. Näin ollen diktatuurin säilyttämistavoite vaatiikin sananvapauden rajoittamista. Diktatuurin näkökulmasta sensuuri juontaa juurensa lähtö- ja kohdekulttuurin erilaisiin arvomaailmoihin. Mikäli kulttuurien arvot ovat toisistaan huomattavan etäällä, saattaa kohdekulttuurin yhteisössä herätä halu rajoittaa vieraiden arvojen välittymistä tai jopa estää se kokonaan. (Kuisma 1990, 155.) Esimerkiksi Neuvostoliiton vuodelta 1936 peräisin olevan perustuslain 125 artiklassa kansalaisille turvataan sanan-, lehdistön- ja kokoontumisvapaus tasapainotettuna kansan intressien ja sosialistisen systeemin säilymisen kanssa (NL PerL 1936, 125 §). Neuvostoliitossa oli siis vapaus sanoa, kääntää ja kustantaa vapaasti, kunhan ei kritisoinut järjestelmää, eikä tätä voida luonnollisestikaan pitää todellisena sananvapautena.

Christiane Nord kuvailee kääntämisen olevan kulttuurien välistä viestinnällistä toimintaa, jossa lukuisat sosiaaliset seikat ovat yhdessä luomassa käännöksen skopoksen, tarkoituksen kohdekielisessä yhteiskunnassa (Nord 1991, 9). Kaventunut sananvapaus voi

vaikuttaa vahvasti siihen, mitä kirjallisuutta on mahdollisuutta kääntää tai muuten julkaista yhteiskunnassa laajan yleisön nähtäville. Tällöin tulee käännöksen skopoksen mukautua kohdekielisen yhteiskunnan normeihin, eikä käännöksellä ole enää sama tarkoitus kuin alkuperäiskielisellä tekstillä. Voidaankin todeta, että mikäli kaunokirjallinen teos tai muu teksti käännetään propagandan tarpeisiin, muuttuu sen perimmäinen tarkoitus tyystin. Tässä kohtaa on kuitenkin otettava huomioon kääntämisen manipulaatioteoria, jonka mukaan käännös muotoutuu vastaanottava kulttuurin ehdoilla, ja käännös toimii tietyssä kulttuurissa tietyssä aikana. Kullakin tekstillä on täten oma funktionsa ja kohdeyleisönsä. (Tanttari 2015, 23.)

Nord on lisännyt skopos-teoriaan lojaaliuden käsitteen. Nordin (1997) mukaan kääntäjä on vastuussa käännöksestään lähtötekstin lähettäjälle, toimeksiantajalle ja käännöksen vastaanottajalle. Näillä kaikilla käännösprosessin osapuolilla on toisistaan eriävät intressit: toimeksiantaja odottaa tietyn tyyppistä käännöstä ja vastaanottaja tietyn tyyppistä, tulokulttuurin normien mukaista ja riittävällä tavalla lähtötekstiä vastaavaa käännöstä. Alkuperäisen tekstin kirjoittajilla on puolestaan oikeus vaatia riittävää kunnioitusta kirjoitustaan kohtaan. (Sahlan 2007, 16.) Kun tarkastellaan kääntämistä totalitaarisen ja sensuuria harjoittavan yhteiskunnan kontekstissa, lisäksi Nordin asettamien kolmen lojaaliutta vaativan tahon rinnalle vielä neljännen tahon, joka on käännösprosessia sensuroiva ja tietynlaista, yhteiskunnan kirjoitettujen tai kirjoittamattomien normien mukaista käännöstä odottava yhteiskunta. Vaikka jokin Nordin esittämistä kolmesta lojaalista tahosta todellisuudessa odottaisikin omien intressiensä mukaista käännöstä, on lojaaliutta edellyttävistä tahoista epädemokraattinen ja sananvapautta vähentävä yhteiskunta käytävästä voimakkain. Vaikuttaakin siltä, että totalitaarisessa yhteiskunnassa tapahtuva kääntäminen muodostaa poikkeuksen suurimmassa osassa käännösteorioista. Siksi onkin perusteltua tarkastella Neuvostoliitossa tapahtunutta kääntämistä kattavana esimerkkitapauksena käännöstoiminnasta diktatuurivaltiossa.

Viime vuosisadan ajan diktatuureissa sananvapauteen kohdistui laajoja rajoitteita, ja niinpä käännöstoiminta kokikin samalla voimakkaita ylä- ja alamäkiä. Totalitaariset järjestelmät, kuten fasismi, kommunismi ja natsismi ovat rajoittaneet huomattavasti kääntäjien mahdollisuuksia toimia. Kääntäjät kokivat alistamista ja vainoa niin Neuvostoliitossa, Mussolinin Italiassa kuin natsi-Saksassakin. Myöhemmin kääntäjien työtä on rajoitettu esimerkiksi Iranissa, jonka agentit surmasivat toisen ja haavoittivat toista intialaistaustaisen Salman Rushdien Saatanallisten säkeiden kääntäjistä (Sofer 2012, 14).

Paitsi yksittäisten kansallisten valtioiden laeissa säädetyt kääntämisen esteet, myös kansainvälinen lainsäädäntö on saattanut tehdä joidenkin teosten kääntämisestä “kiellettyä”. Neuvostoliitto allekirjoitti Yleismaailmallisen tekijänoikeussopimuksen vuonna 1973, eikä maassa tämän jälkeen käytännössä käännetty länsimaisia teoksia, jotka oli julkaistu alkuperäisversioina ennen tätä. Länsimailman silmissä Neuvostoliitto oli maailman suurin kaunokirjallisuuden kopioija. Tekijänoikeusjärjestelmän kehittymistä edeltävinä aikoina vain harvoille, pääasiassa sosialistisille ja kommunistisille kirjailijoille maksettiin heidän työstään. Neuvostoliitossa tekijänoikeusyleissopimukseen liittymistä vastaan puhui sopimuksen eristäytymisen tarjoama täydellinen “kääntämisen vapaus” kustantajille ja kirjamyymälöille, ja näin taattiin myös matala hintataso (Goldman 1990, 400). Tätä voidaankin pitää merkittävänä, varsinaiseen sensuuriin rinnastuvana Neuvostoliiton loppukauden julkaisuvapauden rajoittimena, sillä tekijänoikeudellisesti suojaamattomien teosten asettaminen suojattujen edelle merkitsi oman aikansa tärkeiden teosten kääntämisen sivuuttamista. Sensuuria ei pidäkään tulkita ainoana seikkana, jolla neuvostoviranomaiset pyrkivät rajoittamaan ulkomaisten kirjojen kääntämistä.

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on analysoida, kuinka niin sanottuihin kiellettyihin kirjoihin suhtauduttiin Neuvostoliiton aikakaudella käsitellen aihepiiriä sekä Neuvostoliiton itsensä että suomettumisesta kärsineen Suomen näkökulmasta, ja missä määrin niitä oli mahdollista kääntää ja saattaa suuren yleisön tietoisuuteen. Samalla olennainen kysymys on, kuinka laajasti sensuuri vaikutti kääntäjien työskentelymahdollisuuksiin. Kielletyillä kirjoilla tarkoitan teoksia, jotka yhteiskunta on syystä tai toisesta kieltänyt. Kiellettyjen kirjojen kategoriaa on tässä tutkimuksessa rajattu siten, että aihepiiristä käsitellään vain poliittisten seikkojen perusteella kiellettyjä teoksia ja niiden kääntämistä. Näin ollen tarkastelun ulkopuolelle jäävät esimerkiksi sukupuolisiveellisten seikkojen vuoksi kiellettyjen teosten listalle joutuneet teokset ja uskonrauhaa loukkaavista syistä sensuroidut teokset. Esimerkiksi J.D. Salingerin teos *Sieppari ruispellossa* (1951) kiellettiin Yhdysvaltojen kouluissa seksin, jumalanpilkkan ja liian kiroilun vuoksi. Teoksen venäjännös julkaistiin Neuvostoliitossa vuonna 1965, ja siinä seksiin viittaavat kohdat päädyttiin kääntämään kiertoilmauksin. Edelleenkin on suosiossa kuitenkin teoksen sensuroitu ja alkuperäisteokseen nähden autenttinen versio, jonka laati

Rita Rait-Kovaliova.¹ Tutkielmassani käyttämä kiellettyjen kirjojen kategorian rajaus pohjautuu tutkielman aihepiirin poliittiseen luonteeseen eli siihen, että valtaosa Neuvostoliitossa kielletyistä kirjoista joutui kielletyiksi yhteiskunnan poliittista järjestelmää kohtaan ilmaistun negatiivisen sanoman vuoksi.

Neuvostoliitossa oli kääntämisen osalta huomionarvoista, että sen monikulttuurisudesta ja -kielisyydestä huolimatta kaikki asiat hoidettiin venäjän kielellä. Valtion hajomisen jälkeen syntyneissä uusissa valtioissa puhutaankin lukuisia eri virallisia kieliä aina Itämereltä Lähi-itään asti. (Sofer 2012, 15.) Neuvostoliiton kirjasensuuria on sittemmin käsitelty myös modernissa kaunokirjallisuudessa. Esimerkkinä mainittakoon vuonna 2007 julkaistu ja vuonna 2010 suomennettu Jaan Kaplinskin *Sama joki* (See-sama jõgi), jossa käsitellään kommunistisen järjestelmän vaikutusta nuoren henkiseen kasvuun ja opintoihin. Teoksessa nuori joutuu myös kuulusteluihin syyllistyttyään kielletyn kirjallisuuden hallussapitoon.

Vastinpareina tässä tutkielmassa tarkastellaan yhtäältä Neuvostoliiton sisällä tapahtunutta käännöskirjallisuuden sensuuria (ks. luku 4) ja toisaalta sitä, missä määrin ns. suomettumisilmiö ja Neuvostoliiton aikakauden geopolitiinen tilanne vaikuttivat Suomessa siihen, mitkä käännösteokset päätyivät kiellettyjen kirjojen joukkoon (ks. luku 5).

Useimmin sensurointiin johtaneiden syiden voidaan katsoa liittyvän tavalla tai toisella joko siveellisyyskysymyksiin tai kirjan sisältämään valtaapitävien kritisointiin. Kirjojen kieltämisen takana saattoi olla valtaapitävien kritisoinnin lisäksi myös muita poliittisia tekijöitä. Tässä tutkielmassa on kuitenkin keskitytty nimenomaisesti Neuvostoliiton poliittisen ideologian vastaiseen kaunokirjallisuuteen.

1.2 Tutkielman tavoite ja tutkimuskysymykset

Neuvostoliiton perustajan Vladimir Leninin vaimo Nadežda Krupskajan mukaan kirjat olivat yksi uuden sukupolven sosialistisen kasvatuksen tehokkaimmista välineistä (Lomaka 2013, 1). Sosialistinen kasvatus edellytti, että kansan lukema kirjallisuus oli omaksuttavaksi tarkoitetun poliittisen ideologian mukaista. Näin ei kuinkaan aina ollut, ja niinpä valtiovalta edellyttikin teoksia ja käännöksiä muokattavan vastaamaan uutta ideologiaa. Tässä tutkielmassa keskityn analysoimaan Neuvostoliiton politiikan vaiku-

---

¹ <http://translationjournal.net/journal/64catcher.htm>

tusta aikakauden sensuuriin ja erityisesti siihen, missä määrin käännöskirjallisuutta joutui maassa kiellettyjen kirjojen joukkoon. Koska Neuvostoliiton vaikutus suurvaltana ulottui myös sen rajojen ulkopuolelle, tarkastellaan varsinaisen Neuvostoliiton tilanteen ohella myös suomettumisen vaikutusta käännöskirjojen kieltämiseen Suomessa vastaavana aikana.

Tutkielma poikkeaa asettelultaan perinteisestä käännöstieteen tutkimuksesta ja käännösmetodien käytön analysoinnista, mutta tälle ratkaisulle on olemassa selkeät syynsä. Historian käyttäminen esimerkkinä nimittäin havainnollistaa tehokkaasti kääntäjän asemaa yhteiskunnan muista jäsenistä riippuvaisena toimijana. Tämä asetelma ei sananvapaudeltaan toimivassa modernissa länsivaltiossa useinkaan hahmotu, ja kääntäjää pidetään lähtökohdiltaan itsellisenä toimijana. Innoittajana voidaan pitää Leninin kuuluisaa toteamusta ”Жить в обществе и быть свободно из общества, это невозможно” (”Eläminen yhteiskunnassa ollen siitä vapaa on mahdotonta”, vapaasti suomentanut TR). Kääntäminen on osa elämää ja kanssakäymistä, ja niinpä toteamuksen voikin tarkentaa elämisestä kääntämiseen, sillä yhteiskunta ja ympäröivä maailma vaikuttavat kääntäjän toimintaan ulkoa tulevina käännösnormeina. Vaikka kääntäjän kulloisetkin käännösratkaisut saattavat pintapuolisesti tarkasteltuina vaikuttaa hänen oman päättelyketjunsä tuloksilta, vaikuttaa ympäröivä maailma käännösprosessin lopputulokseen mm. kääntäjän tietoisien tai tiedostamattoman itsesensuurin välityksellä. Neuvostoliitto on totalitaarisena yhteiskuntana kuitenkin ymmärrettävä tässä kohtaa radikaaliksi esimerkiksi yhteiskunnan vaikutuksesta kääntämiseen, sillä tällaisessa yhteiskunnassa yksilön mahdollisuudet sanoa tai kääntää haluamansa asian ja vieläpä haluamallaan tavalla ovat luonnollisestikin kapeammat.

Esimerkkeinä kielletyistä kirjoista käytetään Neuvostoliiton osalta maassa aina vuoteen 1988 tuontikiellossa olleita George Orwellin teoksia *Vuonna 1984* (1945–1949) ja *Eläinten vallankumous* (1945). Suomen osalta puolestaan esimerkkinä poliittisten syiden vuoksi kielletystä käännösteoksesta toimii Aleksandr Solženitsynin kolmiosainen teos *Vankileirien saaristo* (1973), joka ei ilmestynyt vuonna 1974 Tammen kustantamon alkuperäisistä suunnitelmista huolimatta suomenkielisenä käännöksenä, koska kustantamolle vakuutettiin Suomen ylimmän poliittisen johdon taholta kirjojen mahdollisen julkaisemisen suomen kielellä haittaavan Suomen neuvostomyönteistä ulkopoliittikkaa.²

---

² <http://www.hs.fi/lehdistonvapaus/art-2000002918076.html>, 4.6.2017

Solženitsynin tapausta ei voida välttämättä pitää suomettumisilmiöön liittyvän sensuurin kannalta parhaimpana esimerkkinä sensuroiduksi joutuneesta ulkomaisesta teoksesta, sillä ”tavalliseen” sensuuriin nähden sitä voidaan pitää äärimmäisenä ja maineeltaan laajimmalle levinneenä esimerkkinä. Näiden teosten lisäksi sensuroitiin sekä Neuvostoliitossa että Suomessa huomattava määrä muitakin teoksia, mutta nämä ovat valikoituneet tähän tutkielmaan lähemmin tarkasteltaviksi esimerkeiksi kielletyistä kirjoista, koska niitä voi perustellusti pitää selkeimpinä esimerkkeinä maissa poliittisista syistä kielletyistä, alkuperältään vieraskielisistä kaunokirjallisista teoksista.

Tutkielmassa pyritään vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

- Kuinka poliittinen vaikutus heijastui ennako-, jälkikäteis- ja itesesensuuriin neuvostoaikana? Kuinka neuvostopoliittinen vaikutus heijastui poliittisesti arkaan kääntämiseen Suomessa?
- Mitkä seikat George Orwellin teosten ja Aleksandr Solženitsynin Vankileirien saariston sisällössä vaikuttivat teosten kieltämiseen?

1.3 Tutkielman rakenne ja suhde aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen

Tutkielma koostuu kuudesta luvusta. Alun johdannon jälkeen syvennyttään tarkemmin tutkielmassa käytettyihin metodeihin, joita ovat käännöshistoriallinen tutkimus ja kääntämisen sosiologia. Tämän jälkeen seuraa tutkielman varsinainen tutkimusosuus, jossa ensin perehdytään politiikan ja käännöstoiminnan suhteeseen. Tämän jälkeen keskitytään käännössensuuriin Neuvostoliiton rajojen sisällä (ks. luku 4) ja sen jälkeen kiellettyjen käännöskirjojen ja suomettumisen väliseen suhteeseen (ks. luku 5). Lopuksi luodaan yhteenveto.

Neuvostoliiton osalta voidaan aikaisemmasta tutkimuskirjallisuudesta nostaa esille muutama tutkija ja heidän tuotantonsa. Näistä tärkein on ehdottomasti Samantha Sherry, joka on väitöskirjassaan ja muussa tutkimuskirjallisuudessaan keskittynyt tarkastelemaan neuvostoliittolaista kääntämistä, ja niinpä nimeänkin jo tässä vaiheessa hänen tutkimuksensa tämän tutkielman tärkeimmäksi yksittäiseksi lähteeksi. Toinen merkittävä aihepiirin tutkija Sherryn ohella on Marianna Tax Choldin. Lastenkirjallisuuden ja sen kääntämisen osalta on Neuvostoliiton tilannetta tutkinut Judith Inggs. Olen tietoisesti valikoinut tutkimukseni lähteiksi Neuvostoliiton ja Venäjän ulkopuolista kirjallisuutta,

sillä sensuuria voidaan pitää suhteellisen ”arkana” aiheena, ja näin ollen uskoisin objektiivisuuden säilyvän tehokkaammin hyödynnettäessä Neuvostoliiton alueen ulkopuolella kirjoitettua lähdemateriaalia. Esimerkkinä mainittakoon, että Hannu Kemppanen toteaa artikkelissaan, että nykyisissä venäläisissä käännösalan tutkimuksissa kierrätettävän lähteenä vanhaa neuvostoaikaista tutkimusta (Kemppanen 2012, 1). Koska neuvostoaikaista tutkimusta ei voida sensuurikysymyksissä pitää totuudellisena, aiheuttaa tämä mielestäni perusteltua kyseenalaistettavuutta myös nykyisen venäläisen käännösalan tutkimuksen totuudellisuudelle.

Suomessa on tutkittu aiemmin verrattain runsaasti sekä kirjoihin kohdistunutta sensuuria että käännöskirjallisuuden historiaa. Kai Ekholm (2000) on tutkinut väitöskirjassaan kiellettyjä kirjoja vuosina 1944–1946, jolloin juuri käyty sota vaikutti huomattavasti siihen, mitä kirjoja Suomessa saatettiin julkaista. Ennakkosensuurin ohella sodan varjo heijastui myös kirjojen levitykseen ja täten jälkisensuroi suuren joukon teoksia. Arvioiden mukaan sensuroiduiksi joutui runsaasti yli 1 000 eri nimikettä. Sensuuripolitiikka jätti jälkensä pitkälle suomalaisen kirjallisuushistoriaan, sillä lehdistössä kirjoitettiin vielä 1970-luvullakin kirjoista, jotka koettiin kielletyiksi. Todellisuudessa teokset vapautuivat jo vuonna 1958. Tuolloin pidettiin kuitenkin suotavana, että naapuruussuheteita loukkaava kirjallisuus jätettäisiin ainoastaan tutkijoiden ulottuville ja käytettäväksi täten vain tieteellisiin tarkoituksiin. (Ekholm, Karhula & Olkkonen 2017, 175, 178.)

Suomennettuja teoksia käsittelee puolestaan vuonna 2007 julkaistu kaksiniteinen *Suomennoskirjallisuuden historia*. Teos selvittää kääntäjien henkilötaustoja, millaisia periaatteita kääntämisessä on noudatettu ja mikä merkitys käännöksillä on ollut suomen kirjakielen kehitykselle sekä suomalaiselle kirjallisuudelle ja kulttuurille. Teoksessa tarkastellaan myös Suomen kääntämisinstituutiota ja kustannuspoliittisia ratkaisuja.³ Tämä tutkielma poikkeaa kysymyksenasettelultaan kuitenkin aiemmin julkaistusta kirjallisuudesta, sillä tavoitteenani on keskittyä nimenomaisesti kiellettyyn käännöskirjallisuuteen ja siihen kohdistuneeseen Neuvostoliiton poliittiseen vaikutukseen. Kysymys on mielenkiintoinen ja tutkimisen arvoinen, sillä se on historiallinen käytännön esimerkki sananvapauden ja kääntäjän kääntämisen vapauden rajoittamisesta.

---

³ Ks. esim. <https://www.risingshadow.fi/library/book/3186-suomennoskirjallisuuden-historia-12>, vierailtu 17.2.2018

Koska sensuuri ja kirjallisuuden kieltäminen eivät ole uusi ilmiö, on aihepiiriä tutkittu jonkin verran myös Neuvostoliittoa edeltävän aikakauden osalta. Tämän tutkielman pääasiallisesti käsittelemää aikajännettä kauemmas historiaan menee esimerkiksi Viktor Moskvinin tutkimus *Цензура и распространение иностранных изданий в Москве: Вторая половина XIX - начало XX в.* (Ulkomaisten teosten sensuuri ja levikki Moskovassa 1800-luvun jälkipuoliskolta 1900-luvun alkuun, vapaasti suomentanut TR) vuodelta 2004.

2. Käännösnormit tutkimusmetodina ja niiden suhde käännösteoriaan

2.1 Käännösnormit ja niiden suhde käännösten sensurointiin

Tämän tutkielman aihe, neuvostoliittolaisen politiikan vaikutus käännöskirjallisuuden kieltämiseen Neuvostoliitossa ja suomettuneisuuden ajan Suomessa, on asettelultaan vahvasti poikkitieteellinen, sillä se yhdistelee sekä käännöstiedettä, kirjallisuustiedettä että politiikan tutkimusta. Sen pääpaino on kuitenkin käännöstieteessä.

Käännöstieteen osalta sensuuripolitiikkaa voidaan pitää vahvimmin sidoksissa erilaisiin käännösnormeihin. Normeilla tarkoitetaan yleiskielessä lakeja kevyempiä säännöksiä, joita on periaatteellisessa mielessä mahdollisuus rikkoa niiden varsinaisen sitomattomuuden vuoksi. Käännöstieteen osalta Toury jakaa käännösnormit kolmeen eri tyyppiin. Ennakkonormeihin (*preliminary norms*) kuuluvat kääntämismenot ohjaavat kääntämisen yleisiä suuntaviivoja. Tärkeänä kysymyksenä tällöin on ratkaista, mitä tekstejä on ylipäänsä sallittua kääntää tai kenen on sallittua alkaa kääntäjäksi. Ennakkonormien ohella muiksi normeiksi Toury nimeää alkunormit ja toimintanormit. Alkunormit ohjaavat kääntäjää valitsemaan pääasiallisesti joko lähde- tai kohdekulttuuriorientoituneen kääntämisen, kun taas toimintanormeilla tarkoitetaan kääntäjän päätöksiä käännösprosessin aikana. Merkittävimpana käännöstoimintaa laajemmassa mittakaavassa rajoittavana käännösnormina voidaan kuitenkin pitää tabua, eli sitä, ettei jotain tiettyä tekstiä ole sallittua kääntää toiselle kielelle. (Chesterman, *Suomennoskirjallisuuden historia* 2, 359.) Kielletyt kirjat ovat tästä hyvä esimerkki, sillä ne ovat joutuneet yhteiskunnassa kielletyiksi niiden yhteiskunnan politiikalle tai muulle järjestykselle haitallisen sisällön vuoksi. Sensurointi näkyykin hyvin eri käännösnormien tasoilla: ennakkonormeihin kir-

jojen kieltäminen on yhteydessä ennakkosensuurin muodossa, eli valikointina, mitä teoksia on soveliaista kääntää. Alkunormien osalta voidaan teos esimerkiksi päättää kääntää propagandistisesti ja täten vahvastikin kotouttaen. Sensuurin kontekstissa toimintanormien tulkitsisin puolestaan viittaavan lähinnä yksittäisiin käännösprosessin aikana tehtäviin sensurointipäätöksiin.

Hatimin ja Mundayn (2004, 3) mukaan kääntämistä voidaan tutkia sekä varsinaisen käännösprosessin että lopullisen käännöksen näkökulmasta. Käännösprosessilla tarkoitetaan lähdetekstin sisällön muuttamista kohdekieliseksi. Kääntämisen sensuuri yhdistelee tutkimuskysymyksenä näistä molempia näkökohtia, sillä sensuuri heijastuu sekä käännösprosessiin että lopulliseen käännökseen ja vaikuttaa lisäksi jo ennen varsinaisen käännösprosessin aloittamista. Sensuurin vaikutus näkyy käännösprosessissa sekä ulkoapäin tulevana sensuurina että itesesensuurina kääntäjän käännösratkaisuissa. Käännösprosessin aikana tehdyt sensurointiratkaisut puolestaan vaikuttavat lopulliseen käännökseen esimerkiksi käännöksestä tehtävien poistojen muodossa.

Käännöstieteen tieteenalan sisällä tutkielmani näkökulma yhdistelee käännöshistoriaa ja kulttuuriorientoituneen käännöstutkimukseen lukeutuvia kriittistä käännöstutkimusta ja kääntämisen sosiologiaa, joita kuvataan tutkimussuuntauksina tarkemmin seuraavassa. Käännöshistoriaa, kriittistä käännöstutkimusta ja kääntämisen sosiologiaa aiheen tutkimisessa yhdistelevää teoreettista viitekehystä voidaan pitää luonnollisena ratkaisuna, sillä tutkielmassa käsitellään historian esimerkin valossa ympäröivän yhteiskunnan ja erityisesti sen politiikan vaikutusta käännöstoimintaan.

Ennen varsinaista tutkimusta on otettava huomioon, ettei sensuurin käsite itsessään ole täysin aukoton. Tämä vaikuttaa myös siihen, kun tarkastellaan sensuurin asemaa ”käännösnormina” historiallisessa viitekehyksessä, sillä tutkimuksessa on tällöin otettava huomioon, ettei ole puhtaan aukottomasti mahdollista ilmaista, mikä oikeastaan onkaan sensuuria. Kai Ekholm (2000) toteaa väitöskirjassaan, ettei sensuuria tule tutkia pelkkänä poikkeustilanteena, vaan osana tunnettua, inhimillistä ja ammatillista toimintaa. Toiminta voi olla poliittista, hallinnollista, uskonnollista, journalistista, kirjallista tai tietyn instituution (esimerkiksi koulun tai kirjaston) toimintoihin liittyvää. Lisäksi on otettava huomioon, että sensuuri voi olla sekä tiedostettua että tiedostamatonta. (Ks. Ekholm, *Informaatiotutkimus* (4) 2000.) Ekholmin suhtautuminen sensuuriin vaikuttaakin ensisilmäyksellä lähinnä inhimillistävältä. Optimaalisessa tilanteessa kääntäminen ja

sensuuri olisivat toistensa vastakohtia kääntämisen pyrkiessä poistamaan esteitä tekstin ja lukijan välillä ja sensuurin pyrkiessä lisäämään niitä (Escolar, 2011, 154). Todellisuus ei kuitenkaan ole ideaali tai yksioikoinen, sillä käyttämällä käännoiskeinona poistoja, eli jättämällä kääntämättä tiettyjä asioita, voidaan edistää sensuuria.

Käytän sensuuria käsitellessäni tutkielmassani muun muassa Riku Neuvosen esittelemää sensuurijaottelua: *ennakkosensuuri* on sensuurin muoto, jossa ulkopuolinen taho tarkistaa julkaisun ja sen sallittavuudesta tehdään päätös. *Jälkikäteisillä seuraamuksilla* rangaistaan puolestaan jo tapahtuneesta: Neuvonen käyttää esimerkkinä tässä kohtaa presidentin arvostelua Turkissa ja siitä saatavaa vankeusrangaistusta. *Hiljennysvaikutus* puolestaan merkitsee, että seuraukset teosta olisivat niin epätoivottavia, että ilmaisijalla on kannustin jättää asia sanomatta. *Itsesensuurin* tapahtuessa ilmaisija päättää itse olla julkaisematta tai ilmaisematta asiaansa. (Ekholm, Karhula & Olkkonen 2017, 18). Hiljennysvaikutus on nähdäkseni tulkittavissa eräänlaiseksi itsesensuurin ”esiasteeksi”, tilanteeksi, jossa kannustin itsesensuuriin on niin merkittävä, että se lopulta tapahtuu. Kääntäjään ja kääntäjän työhön voi kohdistua näistä sensuurin muodoista jokainen. Mikäli kohdekulttuurissa vallitsee kriisi, joihinkin kääntäjistä kohdistuu ennakoivaa sensuuria, kun taas toiset kääntäjät päätyvät itsesensuroimaan käännoksiään, ja alistuvat täten kohdekulttuurin painostavalle vaikutukselle (Merkle 2004, 1).

2.2 Kulttuuriorientoitunut käännoistutkimus

2.2.1 Kriittinen käännoistutkimus

Monet käännoistutkimuksen osa-alueet ovat viime aikoina kiinnostuneet kääntämisen ja ideologian suhteesta, ja erityisesti tämä on näkynyt niin kutsutussa kulttuuriorientoituneessa käännoistutkimuksessa, johon kääntämisen sosiologian ohella lukeutuvat venutilainen kulttuurintutkimus, jälkikolonialistinen käännoistutkimus ja feministinen käännoistutkimus. Näiden ohella ideologia kuuluu olennaisena osana tutkimushaaraan, jota Kemppanen kirjoittaa Hatimin nimittävän kriittiseksi käännoistutkimukseksi. Uusim-pana suuntauksena joukkoon on tullut niin sanottu korpuslingvistinen käännoistutkimus. (Kemppanen 2002, 185, 186.)

Zohar Shavit ja Göte Klinberg julkaisivat molemmat tahoillaan vuonna 1986 tutkimuksia siitä, kuinka yhteiskunnan vallitsevat ideologiat ja asenteet usein sananvapauden sijaan ratkaisevat teoksen adaptaation tai uudelleenkirjoittamisen (Inggs 2015, 1). Sananvapauden näennäisellä olemassaololla näyttäisikin olevan loppupeleissä suhteellisen

pieni merkitys yhteiskunnan yleisen ilmapiirin merkitessä todellisuudessa lainsäädännön suomaa sananvapautta enemmän teosten julkaisussa. Bljyum määrittelee sensuuri olevan systemaattista, tavoitteeltaan yhteneväistä ja universaalia, enemmän tai vähemmän väkivaltaista hallintaa, jota harjoittaa valtio tai kirkko riippuen siitä, onko valtio hallintojärjestelmältään sekulaari vai teokraattinen (Bljyum 1994, 253, 254). Sensuuri vaikuttaa kirjallisuuden saralla sananvapauden käyttömahdollisuuksiin monin eri tavoin, sillä sensuurin avulla voidaan estää sekä jonkin tietyn kirjan julkaisu että jo tietyistä aiheista kirjoittaminenkin. Käännöskirjallisuuden osalta sensuuri voi vaikuttaa siten, että tiettyjä teoksia jätetään kokonaan kääntämättä tai käännetään vallitsevien käännösnormien mukaisesti.

Ideologiaa ei voida käännösprosessin aikana kokonaan välttää, ja niinpä se onkin tärkeä käännöskritiikin kohde, sillä se omalta osaltaan vaikuttaa merkittävästi siihen, millaiseksi kohdeteksti ja kohdetekstin lukijan kokemus muodostuu. On kuitenkin otettava huomioon, että myös käännöskritiikki voi olla ideologisesti väritynyttä. Kääntäjä voi omaksua ideologisen näkemyksensä monesta eri lähteestä. Neuvostoliton kontekstissa kääntäjän ideologian lähde oli selkeän poliittinen, sillä tekstejä tuli kääntää lähtötekstiuskollisuuden sijaan uskollisena maan poliittiselle järjestelmälle. (Valerio, 2013, 993, 994.)

Kulttuuriorientoitunutta käännöstutkimusta on kritisoitu voimakkaasti, sillä on katsottu, ettei ideologian käsitettä voida määritellä selkeästi. Lisäksi esimerkiksi Hatim kritisoi kulttuuriorientoitunutta tutkimusta oman metodin puutteesta ja ehdottaa tilalle tekstilingvististä, systeemis-funktionaaliseen ja kriittiseen lingvistiikkaan perustuvaa tutkimusotetta. (Kemppanen 2002, 186.) Kriittisen käännöstutkimuksen sisältöön on kuitenkin toistaiseksi hankalaa suhtautua kriittisesti, sillä sen pohjalta tehtyjen käännöstutkimusten määrä on olematon (Probirskaja 2009, 19). Laajemmalla mittakaavalla tarkasteltuna käännöstutkimus antaa mahdollisuuden tuoda esiin käännösten taustalla piileviä ajatusmalleja, arvoja ja asenteita sekä lisätä näin tietoisuutta käännösprosessin ideologisista tekijöistä (Torvinen 2008, 313).

Manipulatiivinen koulukunta sen sijaan on tutkimuksissaan havainnut ideologian vaikuttavan laajasti käännösprosessin eri vaiheissa, kuten käännettävien tekstien ja käännösметодien valinnassa ja tavoitteessa levittää tiettyjä tekstejä. Kääntämisestä tulee tällöin poliittisen ideologian tukija ja suojelija. (Klimovich 2016, 544.) Manipulatiivisen

koulukunnan teoria onkin oiva esimerkki aiemmin Riku Neuvosen määritelmiin nojaten kuvaamistani käännoessensuurin eri lajeista ja täten sidoksissa tutkielmani teemaan: käännettävien tekstien valinnassa sensuroidaan ennakolta, mitä teoksia ylipäättään saatetaan kielialueella julkiseen levitykseen. Kääntäjä voi puolestaan käännoismetodeja hyödyntämällä vaikuttaa teoksen sanomaan huomattavastikin.

2.2.2 Kääntämisen sosiologia

Kääntämisen historiallisia näkökohtia voidaan tarkastella myös sosiologisesta näkökulmasta: esimerkkinä mainittakoon, että vuodelta 1984 peräisin olevassa Justa Holzmänttärin teoriassa kääntämistä analysoidaan yhteiskunnallisena toimintana (Vehmas-Lehto 2008, 27). Kääntämisen sosiologia on alun perin Johan Heilbronin (2000) ehdottama termi käännostudkimukselle, jossa kääntämistä tarkastellaan keskuskulttuurien ja perifeeristen kulttuurien globaalissa systeemissä. Ideologian problematiikka tulee esille tutkittaessa kulttuurien välisten käännosvirtojen suuntia sekä niiden syitä ja seurauksia. (Kemppanen 2002, 186.) Heilbronin alkuperäinen kääntämisen sosiologian määritelmä poikkeaa kuitenkin määritelmästä, johon nojaan tutkielmassani. Miellän kääntämisen sosiologian tutkimukseksi, jossa tarkastellaan kääntämisen asemaa ja merkitystä yhteiskunnassa ja sitä, millainen symbioosi eri kääntämiseen liittyvien aspektien ja yhteiskunnallisten kysymysten ohella vallitsee. Tarkasteltaessa yhteiskunnan vaikutuksia kääntämiseen tämä lause on erittäin osuva, sillä yhteiskunta vaikuttaa niin kääntämiseen kuin muuhunkin elämiseen aina tavalla tai toisella.

Tutkittaessa kääntämistä kääntämisen sosiologian tieteenalan pohjalta keskitytäänkin täten käännosten kielellisten seikkojen sijaan esimerkiksi käännosten ja kääntäjien asemaa yhteiskunnassa (Vehmas-Lehto 2008, 35). Chesterman jaottelee tutkimuksessaan kääntämisen sosiologian käännosten, kääntäjien ja kääntämisen sosiologiaan. Kääntäjien sosiologia käsittää tutkimuksellisesti esimerkiksi sellaiset asiat kuin kääntäjien aseman eri kulttuureissa, palkkauksen, työolot, roolimallit ja kääntäjien yhteisöt. (Chesterman 2009, 16.) Kääntäjä on tällöin käännoستieteellisen tutkimuksen keskiössä, jotta voidaan ottaa huomioon hänen toimintaansa rajoittavat tiedolliset, kulttuuriset ja sosiaaliset seikat, kuten Michaela Wolf ja Alexandra Fukari kuvaavat vuonna 2007 ilmestyneessä teoksessaan *Constructing a Sociology of Translation* (Berneking 2016, 272). Käännoستprosessin sosiologia puolestaan tarkastelee käännoستprosessin vaiheita yhteiskunnallista näkökantaa hyödyntävästi (Chesterman 2009, 17).

Tämän tutkielman aiheen kannalta voidaan näistä seikoista olennaisimpina pitää nimenomaisesti yhteiskunnan roolia käännösprosessissa ja käännösten synnyssä, sillä kääntäjän työ Neuvostoliitossa oli hyvin rajattua, jottei kansalaisten keskuuteen päästetty leviämään ideologisesti virallisen mielipiteen vastaisia tekstejä, kuten esimerkiksi tämän tutkielman Glavlitistä ja muista sensuuriviranomaisista kertovassa jaksossa hyvin osoitetaan. Näin ollen viranomaiset vaikuttivat siihen, mitä teoksia oli sallittua kääntää ja ylipäätään tuoda maahan. Samalla kuitenkin tulee ottaa huomioon kääntäjien harjoittama itsesensuuri, jota ilmiönä voidaan tarkastella kääntäjien sosiologiaan liitännäisenä ilmiönä.

Kääntämisen sosiologian tutkimussuunta on noussut 2000-luvulla yhdeksi tärkeäksi uudeksi tutkimussuuntaukseksi (Tiittula nettiversio, 27). Kääntäjä nähdään tällöin vaikuttavana toimijana, jonka työn kautta ihmisillä on mahdollisuus päästä lukemaan sellaista materiaalia, joiden käsittelyyn heillä ei ilman käännöstä olisi kielellisiä mahdollisuuksia. Niinpä tämän tutkielman aihetta ja erityisesti kysymystä kääntämiseen kohdistuvasta sensuurista voidaankin pitää tyypillisenä kääntämisen sosiologiseen tutkimukseen kuuluvana kysymyksenä, sillä kääntäjän roolia voidaan pitää tärkeänä sillanrakentajana tilanteissa, joissa autoritaarinen yhteiskunta pyrkii avautumaan ja demokratisoitumaan ulkoa tulevien vaikutteiden ansiosta. On kuitenkin muistettava olla luomatta mielikuvastaan liian ruusuista, sillä käännöstoiminnan ei voida katsoa vapautuneen sensuurista täysin myöskään Neuvostoliiton jälkeisen Venäjän aikakautena.

2.3 Kääntämisen historia

Kääntämisen historiaa kohtaan koettu kiinnostus on noussut käännöstieteilijöiden tutkijapiireissä 1900-luvun lopulta lähtien. Käännöksillä voi olla kauaskantoisia vaikutuksia kokonaisiin kieliin ja kulttuureihin, ja niinpä kääntämisen historia onkin ansainnut paikansa käännöstieteellisen tutkimuksen kentällä. Käännösten historian lisäksi voidaan historiallisesti tarkastella myös kääntäjän roolia; kääntäjän taustoja, suhteita kirjailijan ja kustantajan kanssa, kääntäjän motivaatiota ja toimintatapoja. Käännöshistoriallisessa tutkimuksessa voidaan pohtia esimerkiksi, miksi tietyt tekstit on käännetty tiettyinä aikoina tai jätetty kääntämättä. (Williams & Chesterman 2002, 16, 17.) Tätä pohdintaa sivutaan myös tämän tutkimuksen aiheen, kiellettyjen kirjojen, käsittelyssä. Käännöksiä

koskettava historiallinen tutkimus on kuitenkin tieteellisenä ilmiönä syntynyt jo huomattavasti aiemmin varhaisessa ranskalaisessa komparatiivisessa kirjallisuudentutkimuksessa, jonka tavoitteena oli tutkia kirjallisten ideoiden, teemojen ja motiivien siirtymistä kielialueelta toiselle pitkälti käännetyn kirjallisuuden keinoin.

Anthony Pym on todennut, ettei historiallisen tutkimuksen tärkeimmän elementin tulisi suinkaan olla käännösteksti itsessään, eivätkä myöskään sen kielelliset elementit tai kontekstit, vaan sen tekijä, koska vain ihmiset voivat kantaa teoistaan sosiaalista vastuuta (Pym 1998, ix). Andrew Chesterman on jopa ennustanut *The Name and Nature of Translator Studies* -artikkelissaan (2009), että tulevaisuudessa tulisimme puhumaan käännöstieteen sijaan kääntäjätieteestä, koska kääntäjän rooli on niin merkitsevät käännöksen syntymisen kannalta (Chesterman 2009, 13). Käännöshistorian tutkimus nostaa kin kääntäjän esille merkittävänä tekijänä tarkasteltaessa kirjallisuuden ja kirjallisten ideoiden välittymistä maasta ja kulttuuripiiristä toiseen (Riikonen 2010, 143). Tässä tutkielmassa käsiteltävä kiellettyjen kirjojen kääntäminen Neuvostoliitossa on tästä hyvä esimerkki, sillä maassa kielletyksi joutuivat teokset, joissa koettiin olevan jotain sellaista sisältöä, joka soti virallista ideologiaa vastaan. Täten voidaan katsoa, että kiellettyjen kirjojen listalle joutuneiden teosten välittämät ajatukset ja ideat olivat liian voimakkaita sosialistisen järjestelmän turvaamiseen pyrkineisiin tavoitteisiin nähden, ja siksi teokset joutuivatkin kiellettyjen kirjojen listalle pois lukevan yleisön ulottuvilta. Myöhemmin kehittyneessä reseptiohistoriallisessa tutkimussuuntauksessa käännösten asema on ollut puolestaan tärkeänä tutkimuskohteena tarkasteltaessa kirjailijan ja hänen teostensa vastaanottoa toisella kielialueella (Riikonen 2010, 138, 139).

Kääntämisen historia on sisällöllisesti linkittynyt edellä kuvattuun kääntämisen sosiologian tutkimushaaraan. Gideon Toury kuvaa, kuinka kääntäminen on suorassa yhteydessä kääntäjää ympäröivään sosiokulttuuriseen kontekstiin. Tässä kontekstissa kääntäjän toiminta on suoraa seurausta yhteiskunnassa vallitsevista käskyistä ja kielloista, joita Toury nimittää kääntämisen normeiksi ja jotka ovat tutkimukseni käännösmetodi ”punainen lanka”. Kääntämisen normeja on tulkittu myös yhteiskunnan sisäisiksi käyttäytymisen säännöiksi, jotka heijastelevat yhteiskunnan arvopohjaa. (Ulvydiene, Huber & Agurkyte 2016, 294.) Koska käännöshistoria täten tutkii kääntämisen ja yhteiskunnan suhdetta menneessä ajassa, on ollut luonnollista mahdollisimman kattavan kuvan saamiseksi ottaa tutkielmani tutkimusnäkökulmiksi useampi käännöstieteeseen lukeutuva teoria.

Käännöshistoriassa ei tule ottaa huomioon ainoastaan eri historian vaiheissa tehtyjen käännösten poikkeavuutta toisistaan vertailemalla perinteisellä tavalla käännösmetodien käyttöä eri käännöksissä. Tällaisen tarkastelun lisäksi tulee painottaa – käännöshistorian tutkimussuunnan nimeä kunnioittaen – historian itsensä vaikutusta kääntämiseen ja kääntämisen vaikutusta historiassa. (Monticelli ja Lange 2011, 95.) Tässä kohtaa käännöshistoria ja kääntämisen yhteiskunnallista ulottuvuutta tutkiva kääntämisen sosiologia (ks. jakso 2.2.2) kohtaavat. Tämän tutkielman aihepiiri ottaa huomioon laajasti nimenomaan käännöshistorian tämän ulottuvuuden käännösmetodien tutkailun sijaan, ja niinpä sitä käsitellessä tutkitaan kääntämisen sidoksisuutta aikaansa ja neuvostoliittolaiseen yhteiskuntaan ja politiikkaan. Käännöshistoriallista tutkimusta on painotettu erityisesti Anthony Pymän kirjoituksissa. Pym määrittelee käännöshistorian kuitenkin verrattain laajasti, sillä hänen määritelmiinsä nojaten käännöshistorian tutkimus käsittää kaikkien jo käännettyjen käännösten tutkimuksen. (Pym 1998, 5.)

Pymän määritelmää onkin myöhemmässä tutkimuksessa rajattu siten, että käännöshistoriallisessa tutkimuksessa keskitytään aiempien aikakausien käännösten, käännöstoiminnan ja käännöskontekstin tutkimukseen. Vaikka Pym määritteleekin käännöshistorian suhteellisen laajasti, sisältää hänen näkemyksensä myös tarkennuksia käännöshistoriallisen tutkimuksen sisällöstä. Pym nimittäin jakaa käännöshistorian käännösarkeologiaan, historialliseen kritiikkiin ja selittämiseen. (Hekkanen 2010, 26.) Tässä kohtaa todettakoon, että tämän tutkielman osalta erityisen tärkeänä näistä on Neuvostoliiton aikakaudella kielletyiksi joutuneiden teosten kääntämisen osalta pidettävä historiallista kritiikkiä ja selittämistä. Nämä seikat asettavat maassa tapahtuneen käännöstoiminnan riittävän kattavasti käännöskontekstiinsa (ks. tarkemmin jakso 5.1), jonka historiallisessa selittämisessä otetaan huomioon maan poliittiset olosuhteet, jotka asettivat rajoituksia käännöstoiminnalle ja valmiiden kirjojen julkaisemiselle.

Myös tässä tutkielmassa käytetään analysoinnin apuvälineenä käännösten historiallista tutkimusta, sillä tarkoituksena on pyrkiä asettamaan kiellettyjen kirjojen kääntäminen ilmiönä laajempaan sananvapauden tilanteeseen neuvostoliittolaisessa yhteiskunnassa. Voidaan kuitenkin katsoa, että perinteisen käännöshistoriallisen tutkimuksen funktiona on ollut tarkastella käännösten historiaa pohjautuen siihen, että kirjakieli esimerkiksi Suomessa on pitkälti muodostettu eritoten kääntämällä muiden kulttuurien merkkiteok-

sia suomen kielelle. (Riikonen 2010, 140.) Suhtautuminen kirjoihin on kuitenkin Neuvostoliitossa ja muualla ollut aivan erilainen kuin suomennettaessa vaikkapa Martti Lutherin teoksia, sillä tuolloin tärkeämpää kielen kehittymisen sijaan oli keskittyä siihen, mitä kirjat sisälsivät.

3. Sensuurin tausta

3.1 Kääntäminen poliittisena toimintana

Kääntäminen on perinteisesti jaoteltu asiatekstien kääntämiseen ja kaunokirjallisuuden kääntämiseen. Kaunokirjallisuuden kääntäminen on eräänlaista "sanataidetta", jossa kääntäjällä on huomattava rooli käännöksen lopputuloksen muodostamisessa. Kääntäjän työ on voimakkaasti sidoksissa aikansa yhteiskuntaan, sillä samasta teoksesta voidaan tehdä uusia käännöksiä yhteiskunnan muututtua. Vaikka mitään käännöstä ei voida pitää "ainoana ja oikeana", kokee lukija monesti jonkin tietyn käännöksen itselleen merkityksellisimmäksi. (Näveri 2008, 4, 5.) Täten kääntämällä alkuperäisteos kohdekielelle käännösprosessissa käytettäväksi valikoitua poliittista ideologiaa noudattaen voi vaikuttaa käännöksen lukijaan huomattavasti. Näin ollen voidaankin todeta kaunokirjallisuuden kääntämisen olevan yksi tietoisien manipuloinnin vahvimista ideologisista välineistä, sillä tarinan juoneen voidaan helposti kätkeä ideologista opastusta. (Klimovich 2016, 545.) Täten nostankin tutkimuksessani kääntämisen normien käsitteen olennaisena seikkana esille tarkasteltaessa kääntämisen sensuuria. *Andrew Chesterman* jakaa kääntämisen normien tutkimuksen käsiteanalyysiin ja empiiriseen tutkimukseen. Käännösnormien käsiteanalyysi pohjautuu ajatukseen siitä, että mikäli kääntäminen on aina normien ohjaamaa kääntäjien joko seurattua tai rikkoessa niitä, ei kääntämisen lopputulos voi olla puhdas ja täysin käännettävän tekstin tarkoitusperiä vastaava, vaan on aina normien suhteen värjätty. (Chesterman 2007, 358, 359.) Sensuuri eri muodoissaan on erinomainen esimerkki käytännön käännösnormista, sillä todellisuudessa se toteutetaan käyttämällä käännösmetodina poistoja niissä kohdissa, joita ei haluta kohdekieliselle lukijalle syystä tai toisesta välittää.

Kääntämisen sosiologian tutkimussuuntauksen valossa kääntäminen on voimakkaasti sidoksissa ympäröivään yhteiskuntaan ja on täten sen vaikutteiden alainen. Yhteiskunnan poliittinen ilmapiiri onkin käytännössä kääntämiseen liittyvistä yhteiskunnallisista tekijöistä merkittävin vaikutin, sillä politiikka vaikuttaa siihen, millaisia lakeja yhteis-

kunnassa on mahdollista kullakin aikakaudella säätää. Poliitiikalla tarkoitan tässä yhteydessä hallitsemista, vallankäyttöä, taistelua vallasta, usein toisten kustannuksella tapahtuvaa omien etujen ajamista ja erilaisten toimenpiteiden ja poliittisten näkemysten yhteen sovittamista. (Jutila 2016, 9.) Koska kääntäminen ei ole vain uskollista kopiointia vaan sarja harkittuja ja tietoisia ratkaisuja ja valintoja siitä, kuinka tekstien sisältämiä tietoja voidaan sovittaa yhteen, tuottaa ja jäsentää. Kääntäjien tulee toimia yhteiskunnan oikeudellisten sääntöjen mukaan, ja näin ollen kääntäminen voi pitää sisällään myös tahallista tiedon pimittämistä tai vääristelyä. (Jutila 2016, 5.) Käännöstieteellisessä tutkimuksessa voidaan kääntämisen ja politiikan välistä vuorovaikutusta pyrkiä selvittämään analysoimalla sekä sitä, missä määrin kääntäminen saa vaikutteita politiikasta, että kääntämisen vaikutusta politiikkaan (Bednarczyk 2014, 254).

Ihanteellisessa demokraattisessa yhteiskunnassa noudatetaan sananvapautta perus- ja ihmisoikeutena, ja tällöin myös kääntäjä on vapaa tekemään työtään parhaaksi katsomallaan tavalla. Mikäli sananvapaus ei kuitenkaan yhteiskunnassa toteudu kokonaisvaltaisesti, joutuu kääntäjä usein turvautumaan esimerkiksi itsesensuuriin. Poliitiikka voi siis tehokkaasti rajoittaa käännöstoimintaa. Neuvostoliiton kaltaisessa totalitaarisessa yhteiskunnassa kommunismin ohjaamaa käännöstoimintaa leimasivat laajasti ksenofobia ja internationalismi. Tästä huolimatta Neuvostoliiton valtaapitävät pyrkivät kannustamaan maailmankirjallisuuden kääntämiseen venäjän ja muiden kielten välillä. On kuitenkin otettava huomioon, että sensuuri oli osallisena käytännössä kustannusprosessin joka vaiheessa. (Eglāja-Kristone 2012, 343, 344.) Tarkasteltaessa kääntämisen ja poliittisen sensuurin suhdetta on kuitenkin otettava huomioon, ettei sensuuria voida pitää kaikissa olosuhteissa negatiivisena ilmiönä, sillä sen turvin voidaan estää ihmisiä näkemästä moraalittomia, traumatisoivia tai muuten haitallisena materiaalina pidettäviä kuvia ja kirjoituksia. Liian laajamittainen sensuuri tarkoittaa kuitenkin sananvapauden rajoittamista, joten täten on olennaista kyseenalaistaa, missä kulkee sopivan poliittisilta tahoilta tulevan sensuurin raja. (Ulvydiene, Huber & Agurkyte 2016, 295.)

Samalla kääntämisellä voidaan kuitenkin pyrkiä vaikuttamaan yhteiskunnan toimintaan, kuten tämän pro gradu -tutkielman aiheen käsittely osoittaa. Kääntämisen ja politiikan keskinäinen vuorovaikutus ei siis ole yksisuuntainen. Tämän luvun tarkoituksena onkin tarkemmin ennen Neuvostoliiton tilanteen käsittelyä yleisemmällä tasolla valottaa, miten politiikka ja kääntäminen vaikuttavat toisiinsa. Kääntäminen voi toimia välineenä poliittiselle kapinalle, vastustukselle ja valtionvastaiselle toiminnalle. Gideon Touryn

kääntämisen normeja tarkastellessa kääntämisen ja politiikan side muotoutuu jo heti käännösprosessin ensi vaiheessa valittaessa, mikä teksti kulloinkin halutaan kääntää. (Bednarczyk 2014, 257.) Samalla kääntäminen on kuitenkin kaksiteräinen miekka, sillä se voi paremman huomisen lisäksi palvella vallan väärinkäyttöä, orjuutta, hallitsevien yhteiskuntaryhmien kulttuurista ylivaltaa ja sukupuolten ja etnisten vähemmistöjen sortoa (Guo 2006, 1). Kääntäminen on useiden käännöstieteen tutkijoiden mielestä poliittista jo siitä syystä, että se on eri toimijoiden välillä tapahtuvaa neuvottelua. Mikrotasolla nämä toimijat ovat esimerkiksi kääntäjiä, kirjailijoita, kustantajia, kriitikkoja ja lukijoita. Kuten politiikassa, pyritään käännösprosessissa pääasiassa myös mahdollisimman ideaaliin ja kaikkia osapuolia mahdollisimman suuressa laajuudessa miellyttävään lopputulokseen. (Shojaei & Laheghi 2012, 2536.)

On kuitenkin kiinnitettävä huomiota siihen, missä määrin kääntäjällä on mahdollisuus mieltää oma toimintansa sensuuriksi ja täten osaksi poliittista toimintaa. Täten onkin vaikeaa määrittää, mitä toimintaa on ylipäättään pidettävä sensuurina, sillä monin paikoin sensuurina pidettävä toiminta voi tapahtua tiedostamattomasti, eikä sitä täten voida pitää puhtaana itsesensuurina, johon kuuluu ainakin osittain tietoisien toiminnan elementti. Itsesensuuria selkeämmin voidaankin hahmottaa jonkin instituution harjoittama sensuuri, vaikka tällaisessakin tapauksessa sensuurista vastaa lopulta ihminen (Sherry 2015, 60).

Paitsi Neuvostoliitossa, myös muissa totalitaarisissa yhteiskunnissa kääntäminen on muodostanut uhkan poliittiselle toiminnalle yksinkertaisesti siksi, että kääntämällä voidaan laajan yleisön ulottuville tuoda sellaista materiaalia, jota he eivät muuten olisi kykeneviä lukemaan. Täten sitä on tullut myös säännellä tarkemmin kuin kielialueen ja samalla totalitaarisen yhteiskunnan sisältä lähtöisin olevaa kirjallisuutta, johon on mitä todennäköisimmin vaikuttanut poliittisen ideologian vaikutuksesta syntynyt kirjailijan itsesensuuri jo kirjoitusvaiheessa. Esimerkiksi natsi-Saksassa Göbbelsin propagandaministeriö oli oikeutettu kieltämään ja takavarikoimaan jo olemassa olevia kirjoja, halutesaan sensuroimaan teoksen ennen sen julkaisemista tai karkottamaan tai jopa tuomitsemaan kuolemaan teoksen kirjoittajan tai julkaisijan (Sturge 2002, 154). Käännösteokset olivat Saksassa poikkeusasemassa jo hyvin varhain, sillä jo vuonna 1935 ne olivat poliittisten kirjoitusten ohella ainoita ennalta tarkastettavia ja sensuroitavia tekstejä. Täten jokainen käännösteksti tuli lähettää ennen sen julkaisemista etukäteistarkastukseen,

jossa analysoitiin kirjoituksen lyhennelmä, käännösnäyte, kirjailijan rotutausta ja käännöksen asema suhteessa saksalaisten näkemykseen vieraista kulttuureista. (Sturge 2002, 155.)

Natsi-Saksan sensuuriviranomaisten toimet ovatkin hyvä havainnollistaja analysoitaessa, kuinka lukuisilla eri tavoilla käännös voi vaikuttaa kohdekulttuurin poliittiseen ilmapiiiriin. On kuitenkin otettava huomioon, että yhteiskunnat, joiden poliittiseen järjestelmään käännöksellä voi olla suuri vaikutus, ovat tavalla tai toisella hauraita. Käännössensuurin perimmäisenä tarkoituksena on varmistaa, etteivät kansalaiset saa tietoa vapaammasta yhteiskunnasta. Toisinaan taas käännössensuurilla pyritään varmistamaan sananvapautta sillä hetkellä suuremmilta vaikuttavien intressien toteutuminen, kuten tässä tutkielmassa myöhemmin tarkasteltava *Vankileirien saariston* tapaus osoittaa.

3.2 Sensuuri Neuvostoliittoa edeltäneellä aikakaudella

Vuoden 1917 vallankumous muodosti merkittävän käänteen Venäjän poliittisessa historiassa. Poliittisista muutoksista huolimatta 1917 ei kuitenkaan sensuurin suhteen muodostanut erityistä käännekohtaa, sillä niin venäläistä kuin alkuperältään vieraskielistä kirjallisuutta sensuroitiin myös tsaarin ajan Venäjällä. Kuten Roger D. Markwicko osuvasti toteaa, Stalin ei keksinyt sensuuria, vaan se on ilmiönä vähintään kirjoitetun sanan ikäinen (Markwick 2016, 372). Tässä jaksossa käsitellään lyhyesti, kuinka Neuvostoliittoa edeltäneen tsaarin ajan Venäjän aikakaudella sensuroitiin valtion intressien vastaisiksi tulkittuja teoksia, jotta voidaan asettaa tehokkaammin vuoden 1917 tuoma muutos oikeisiin mittasuhteisiinsa Venäjän sensuurin historiassa. Vuotta 1917 edeltäneen sensuurin tarkastelu osoittaa suomettumisen ja sensuurin yhteyden tavoin (ks. luku 5) venäläisen vaikutuksen suomalaiseen sensuuripolitiikkaan.

Tsaarin aikakauden sensuurijärjestelmä alkoi rakentua 1700-luvun lopulla ja oli voimassa imperiumin loppuun saakka. Järjestelmän puitteissa suuriin kaupunkeihin perustettiin sensuuriylihallinnon alaisia komiteoita, joiden tehtävänä oli teoksen käsikirjoituksen perusteella päättää sille myönnettävästä painoluvasta. (Ekonen & Turoma 2015, 175.) Suomen tultua osaksi Venäjää vaikutti sensuuri myös meillä: Venäjältä saatiin Suomeen viranomaisten avuksi laajoja listoja kielletyistä teoksista, joita ei saanut tuoda maahan alkuperäiskielellä tai käännöksinä ja joita ei myöskään saanut missään tapauk-

sessä suomentaa. Jo 1800-luvulla syyt kirjojen ja käännösten kieltämiselle olivat poliittisia, sillä esimerkiksi laajamittaista poliittista kuohuntaa sisältäneen ”Euroopan hullun vuoden” 1848 jälkeen viranomaiset lisäsivät sensuuritoimintaa, sillä suuriruhtinaskunnan johto ei halunnut antaa tilaisuutta minkäänlaiselle poliittiselle epävakaudelle. Venäläisissä hallituspiireissä pidettiin poliittisesti kyseenalaisina esimerkiksi ranskalaisia romaaneja ja niiden mahdollista suomentamista, sillä teosten pelättiin tuovan suomalaisten lukijoiden tietoisuuteen vallankumouksellisia näkemyksiä. (Mäkinen 2007, 94.)

Suomen kenraalikuvernööri, ruhtinas Menšikov, ryhtyi lopulta voimakkaisiin poliittisiin toimiin säilyttääkseen poliittisen vakauden. Hän sai keisarin hyväksymään vuonna 1850 kielisäännöksen, joka kielsi julkaisemasta suomeksi muuta kuin uskonnollisesti mieltäylentävää tai taloudellisesti hyödyllistä kirjallisuutta. Näiden lisäksi oli sallittua julkaista Suomen historiasta kertovia kirjoja, kansanrunoutta ja satuja. Säädös hillitsi muutamaksi vuodeksi suomalaista julkaisu- ja käännöstoimintaa. Säädös kumottiin vuonna 1860, mutta vaikka ennakkosensuurista ei Suomessa päästy eroon kuin muutamaksi vuodeksi 1860-luvun loppupuolella, ei maan kirjatoiminta kokenut kovin laajaa sensuuria ennen Bobrikovin vuosia. (Mäkinen 2007, 94, 95.) Muutama vuosikymmen lainkumoamisen jälkeen jotkut normiauktoriteetit, kuten *Valvoja*-lehti, pyrkivät edelleen kuitenkin estämään epäilyttävinä ja liian kevytmielisinä pidettyjen, lähinnä ranskankielisten tekstien suomentamisen (Chesterman 2007, 359).

Vuotta 1917 edeltäneen Venäjän suuriruhtinaskunnan sensuuripolitiikka osoittaa tehokkaasti, ettei sensuuri syntynyt Neuvostoliiton myötä ”kuin taikauskusta”. Sen sijaan osoittaa venäläisviranomaisten toiminta jo 1700-luvulla sen, ettei maan johto pitänyt omaa valtaansa vakaana ja pyrki täten hillitsemään kansan tiedonsaantia hallinnolle mahdollisesti vaarallisista poliittisista näkemyksistä rajoittamalla julkaisu- ja käännöstoimintaa. Neuvostosensuuri voidaan pikemminkin tulkita Venäjän suuriruhtinaskunnan sensuuripolitiikkaa seuranneeksi poliittiseksi jatkumoksi, jossa ainoaksi merkittäväksi erottavaksi tekijäksi suuriruhtinaskunnan ja Neuvostoliiton välillä nousee poliittisen ideologian sisältö. Monet jo Venäjän suuriruhtinaskunnan käännöstoiminnalle tyypilliset ilmiöt lisäksi jatkuivat Neuvostoliitossa. Parhaana esimerkkinä mainittakoon käännöskirjallisuuden käyttö poliittisen kritiikin välineenä. Esimerkiksi Tsaari Nikolai I:n kuoltua 1800-luvun loppupuolella sensuurikäytännöt kevenivät hetkeksi. Kääntäjät hyödynsivät tilaisuuden ja käänsivät venäläisille lukijoille joukon poliittisesti värittyä runoutta. (Baer 2010a, 155.)

4. Kiellettyjen kirjojen kääntäminen Neuvostoliitossa

4.1 Sananvapaus ja kääntäminen 1920–1930-lukujen Neuvostoliitossa

Tässä alaluvussa käsitellään, millainen asema sananvapaudella Neuvostoliitossa erityisesti sen alkuaikoina oli ja kuinka sensuuri vaikutti kirjojen julkaisu- ja käännösmahdollisuuksiin. Nykypäivänä sananvapaudella tarkoitetaan sitä, että ihmisellä on oikeus ilmaista, vastaanottaa ja jakaa mielipiteitä ennen ennakkollista puuttumista. Sananvapaus sallii täten kärkevien, provosoivien ja jopa loukkaavienkin näkemysten esittämisen julkisesti, kunhan ei ylitetä sitä, mitä yleisesti pidetään hyväksyttävänä.

Sananvapautta alettiin rajoittaa käytännöllisesti katsoen heti Neuvostoliiton valtiollisen synnyn jälkeen, sillä ensimmäinen lehdistön sensuroinnin oikeuttava laki saatettiin voimaan maassa kolme vuorokautta lokakuun vallankumouksen jälkeen marraskuun 10. päivänä vuonna 1917. Seuraavana vuonna puhjennut sisällissota puolestaan salli poliitisten ja sotilaallisten asioiden sensuroinnin. Sensuuripolitiikka ei kuitenkaan päättynyt sisällissodan päättymisen jälkeen vuonna 1921. (Markwick 2016, 373.) Tutkijat eivät kuitenkaan selkeästikään ole yksimielisiä siitä, mitä venäläiselle sensuuripolitiikalle tapahtui vuonna 1917, sillä esimerkiksi Valery Kolovskoy toteaa kirjoituksessaan Neuvostoliiton sensuurin tutkimisen metodologisista ongelmista, että yleisesti tiedetään sensuurin tulleen poistetuksi Venäjällä vuoden 1917 jälkeen. (Kolovskoy 1984, 1). Esimerkiksi B. E. Lewis pitää kuitenkin erityisesti kirjallisuuden ja lähihistorian sensurointia Neuvostoliitossa tunnettuna ja laajasti todeksi osoitettuna ilmiönä. (Lewis 1977, 603). Omalla aikakaudellaan sensuurille antoi myötämielisen siunauksensa myös Suomen työläismedia: *Työväen Tiedonantajassa* kirjoitettiin 20.12.1928, kuinka vallankumouksen raskaimpina vuosina sensuurin oli pakko olla ankarampaa kuin lehden julkaisuajan kohtana. Näin ollen lehtikirjoituksen laatinut O. O-nen kuvasikin, kuinka ”väitteet sokeasta suvaitsemattomuudesta, ahdasmielisyydestä taidekirjallisuuteen nähden Neuvostoliitossa ovat joko suuren tietämättömyyden tai ilkeän parjaushalun kukkasia”. (ks. s. 6). Vaikka lausunto on julkaistu neuvostoliittolaisen sijaan suomalaisessa työväenlehdessä, osoittaa se erinomaisesti ajan vasemmistolaissävytteisen hengen, johon kuului erottamattomasti ymmärrys sosialismin ihannetta ajavien kyseenalaistenkin toimien, kuten sensuurin, suorittamista kohtaan.

Todellista sananvapautta puoltava ajattelutapa on kuitenkin vankasti sidoksissa demokraattiseen yhteiskuntaan, sillä sananvapaus takaa länsimaisen ajattelutavan mukaisesti ihmisille oikeuden myös kritisoida valtaapitäviä. Tyypillisessä totalitaarisessa yhteiskunnassa ei kansalaisilla tällaista mahdollisuutta ole muutoin kuin korkeintaan muodollisesti: esimerkiksi Neuvostoliiton vuodelta 1936 peräisin olevan perustuslain 125 artiklassa kansalaisille turvataan sanan-, lehdistön- ja kokoontumisvapaus tasapainotettuna kansan intressien ja sosialistisen systeemin säilymisen kanssa (NL PerL 1936, 125 §). Käytännöllisesti katsoen tällä lainkohdalla tarkoitettiin siis sitä, että neuvostoliittolaisilla ei ollut todellisia mahdollisuuksia kritisoida vallitsevaa poliittista järjestelmää. Neuvostoliittolaisen sananvapauden todellinen tila johtikin kääntäjien osalta siihen, että esimerkiksi venäjän kieltä koskeviin uusiin kokeiluihin suhtauduttiin kyseenalaistavasti tai ne kiellettiin kokonaan. Lisäksi lukuisat kääntäjät tunnettiin maassa kuuluisina salakuljettajina. (Kemppanen 2012, 184.) Luvussa 4.2 käsitelläänkin neuvostoliittolaista sensuuria, jonka turvin maassa kiellettiin valtiollista ideologiaa kritisoivat kirjoitukset.

Suhtautuminen kääntämiseen ja sen tuomiin mahdollisuuksiin oli erittäin positiivinen vuoden 1917 vallankumouksen jälkimainingeissa. Vallitsi näkemys, jonka mukaan kääntämisen keinoin voitaisiin saada tietoa kaikkien kansojen historiasta ja osoittaa solidaarisuutta muiden maiden työläisiä kohtaan. Erityisen tärkeäksi muodostui vuonna 1918 kansan opetuskomissariaatissa perustettu yritys Всемирная литература ("Maailman kirjallisuus", vapaasti suomentanut TR), joka julkaisi seuraavan kolmen vuoden aikana 800 kirjaa ja 2000 pamflettia huolellisesti valittuja länsimaisia ja amerikkalaisia kirjoituksia. Yritys kuitenkin lakkautettiin 1920-luvun puolivälissä. Sen tilalla alkoi venäjänkielistä käännöskirjallisuutta julkaista leningradilainen Academia-kirjapaino Treasures of World Literature -sarjassaan vuonna 1927. (Witt 2011, 155.) Maailman kirjallisuus -yrityksen julkaisemien maailmankirjallisuuden teosten venäjännöksien ja venäläisten kirjojen julkaisulinjaksi asetettiin julkaista teoksia marxilaisen ja Leninin ideologian mukaisesti. Käännöksiin pyrittiin lisäämään ajatus työväen käymästä luokkataistelusta. Ideologian vastaiset seikat, kuten uskonnollinen kirjoitus, puolestaan joko poistettiin tai kirjoitettiin uudelleen. (Klimovich 2016, 545.)

Kääntäjille muodostui pikkuhiljaa tärkeä rooli Neuvostoliiton varhaisvaiheissa. Kääntäminen nähtiin monikansallisen ja -kielisen neuvostovaltion yhdistävänä tekijänä ja keinona kommunikoida eri kulttuurien välillä. Sen sijaan, että kääntäminen olisi ollut va-

paata ja neutraalina pidettävää toimintaa, oli se jo tuolloin alistettua vallankäytölle neuvostoviranomaisten hahmotettua sen poliittisen hyödyn ja käyttömahdollisuudet. (Witt 2011, 155.)

4.2 Neuvostoliittolainen sensuuri

Sensuuri sai vankan jalansijan Neuvostoliitossa jo heti valtion historian ensimetreistä lähtien ilmeten ensin kontrollina ja kieltoina ja kehittyen myöhemmin viranomaisille ilmoittamiseksi ja rangaistustoimenpiteiksi (Kulinich 2011, 73). Vallankumouksellinen lehdistötribunaali perustettiin maassa vuonna 1918, ja sen tehtävänä oli sulkea kirjapainot ja takavarikoida niiden tuotteet ja poistaa kustantajilta heidän poliittiset oikeutensa. Tribunaali seurasi toimissaan vallankumouksen johtajien ja uuden hallituksen näkökantoja, ja niinpä kirjastoista muodostui vahvoja kommunistisen maailmankuvan muokkajia. (Krupskaya 1957, 229.) Kaunokirjallisuuden oli perinteisesti katsottu olevan politiikan ulkopuolista toimintaa, mutta tämä ajattelutapa muuttui Neuvostoliiton alkuvaiheiden aikana. Neuvostoliitosta kiellettiinkin kaikki valtiovaltaan ja kommunismiin vihamielisesti suhtautuvat teokset, proletariaatille vierasta ideologiaa ihannoiva ja marxismia vastustava kirjallisuus, kirjat, joiden tarkoituksena oli moraalinen houkuttelu, vastavallankumouksellisten teosten tuotanto ja kirjallisuus sellaisilta kirjoittajilta, jotka olivat menehtyneet taistelussa Neuvostoliiton hallintoa vastaan. (Friedberg 1997, 7.)

Kirjallisuushistoriallisesti tarkastellen voidaan Neuvostoliiton sensuuripolitiikan käännekohtana pitää vuotta 1934, jolloin luotiin niin kutsuttu sosialistinen realismi. Uusi kirjallinen systeemi kattoi alleen käytännöllisesti katsoen kaiken maassa julkaistavaksi hyväksytyn, ja niinpä voidaankin todeta, että kaikki teokset ja niiden käännökset, jotka eivät tyyliuunnaltaan vastanneet sosialistista realismia, olivat kiellettyjä. Glavlit (ks. jakso 4.2.2.1) sensuroi teokset, jotka sisälsivät neuvostovastaista valtion tai sen politiisiin tavoitteisiin kohdistunutta propagandaa, ja niinpä sensuuritahon täytyikin tuntea kirjoittajan poliittinen kanta ja tavoitteet kirjaa kirjoitettaessa. Lisäksi Glavlitin tuli sensuroida armeijan salaisuuksia, muokata julkisia mielipiteitä, estää kansallisen fanatistisuuden ja propagandan julkaiseminen ja kieltää pornografisten tuotteiden julkaiseminen (Vid, 2009, 80, 81.)

Sensuuri ilmiönä ei diktatuurien kontekstissa rajoitu ainoastaan Neuvostoliittoon, vaan esimerkiksi natsi-Saksassa pyrittiin tuhoamaan kirjallisuudesta kaikki ”rodullinen epäpuhtaus”. Göbbelsin propagandaministeriölle oli annettu toimivaltuudet kieltää ja takavarikoida olemassa olevia kirjoja, järjestää kirjan julkaisua edeltävän etukäteissensuurin niin halutessaan sekä päättää tiettyjen kirjailijoiden tai kustantajien rankaisusta niin halutessaan jopa kuolemalla. Ministeriön päätöksiä toimeenpanivat pää-asiaassa poliisiviranomaiset, Gestapo ja SS. (Sturge 2002, kohta 1.3.) Käännöskirjallisuutta voitiin muuten verrata tavalliseen kirjallisuuteen, mutta näyttää vahvasti siltä, että sitä sensuroitiin natsi-Saksassa vielä tiukemmin kuin muuta kirjallisuutta, sillä käännökset olivat jo niinkin varhain kuin vuonna 1935 poliittisen kirjallisuuden ohella ainoa laji, joihin kohdettiin julkaisua edeltävää etukäteissensuuria.

Fasistisessa Italiassa puolestaan julkaistiin huomattava määrä käännöksiä erityisesti 1930-luvulla. Lukuisat näistä käännöksistä olivat alkuperältään englanninkielisiä, vaikka Britannian katsottiin olevan Italian poliittinen vastustaja ja angloamerikkalaisen kulttuurin haitallista italialaisille. (Rundle 2000, 67.) Käännösten hyöty havaittiin kuitenkin vahvasti Mussolinin Italian poliittisessa uutisoinnissa, sillä 40 kääntäjää työllistettiin maan ulkoministeriön tiedotukseen kääntämään ja seulomaan ulkomaista mediaa ja kääntämään Mussolinia ja Italiaa käsittelevää uutisointia (Rundle 2000, 69, 70). Maassa ei kuitenkaan tehty ennen vuotta 1938 eroa italialaisen ja ulkomaisen kirjallisuuden välillä, vaikka järjestelmä tunnistikin käännösten merkityksen vieraasta kulttuurista peräisin olevan tiedon välittäjinä (Rundle 2000, 72). Tammikuussa 1938 Italian populaarikulttuurin virasto vaati kaikilta kustantajilta listan käännöksistä, jotka he olivat jo julkaisseet tai aikeissa julkaista. Tämä käynnistikin maassa aikaisempaa tarkemman käännöstoiminnan seuraamisen ilman varsinaista puuttumista siihen. (Rundle 2000, 75.)

Neuvostoliitossa ei saanut julkaista porvarillista maailmankuvaa ja entisiä elinoloja ihannoivaa lastenkirjallisuutta eikä näiden lisäksi mitään uskonnollista kirjallisuutta sisällöstä riippumatta (Bljyum 2008, 194). Samalla, kun tällaisilla kielloilla vahvistettiin uuden valtion poliittista ideologiaa, luotiin perusta valtion sananvapauden vaientamiselle. Totalitaarinen yhteiskunta edellyttää pysyäkseen mahdollisimman vähän virallisesta mielipiteestä eriäviä näkemyksiä. Samalla totalitaarisessa yhteiskunnassa vallitsevat olot asettavat myös rajoitteita ja vaatimuksia kääntäjien työlle, sillä kääntäjän työhön heijastuu toimenkuvan vuoksi useimmissa tilanteissa jonkinlainen vähintään kielellisesti rajat ylittävä aspekti. Neuvostoliiton kustannus- ja käännöstoimintaa kohtaan

asettamat rajoitteet heijastuivat käytäntöön monin eri tavoin. Merkittävänä voidaan pitää muun muassa sitä, ettei neuvostotasavalloissa saatettu kääntää omille paikallisille kielille suoraan ulkomaista kirjallisuutta, ja näin ollen neuvostotasavaltojen asukkaiden mahdollisuus lukea ulkomaista kirjallisuutta omalla kielellään oli monin paikoin vielä haastavampaa kuin venäjää äidinkielenään puhuvien. Esimerkiksi Neuvosto-Latviassa voitiin julkaista ulkomaista kirjallisuutta latviankielisinä versioina vasta sitten, kun teokset oli aikaisemmin painettu Moskovassa venäjännöksinä. Aikaa ulkomaisen teoksen kääntämiseen venäjäksi ja sen jälkeen vasta latviaksi meni keskimäärin kahdesta viiteen vuoteen. (Eglāja-Kristsone 2012, 342, 343.)

Uudessa sosialistisessa yhteiskunnassa ei kääntäjillä ollut mahdollisuuksia ottaa käännettäväkseen kuin virallisen mielipiteen mukaista kirjallisuutta välttyäkseen seuraamuksilta (Bljyum 2008, 195). Valtion tarkoin organisoidusta hallintokoneistosta huolimatta sensuuri ei Neuvostoliitossa kuitenkaan ollut täysin aukotonta. Käännöstoiminta löysi kiertotiensä totalitaarisesta yhteiskunnassa ehdottamalla käännettäväksi teoksia, joista sensorit eivät olleet vielä tulleet tietoisiksi, ja joille he täten suostuivat myöntämään pitkälti tietämättään. (Monticelli & Lange 2014, 94.) Aikakautensa tilastojen valossa käännöstoiminta muodostuikin Neuvostoliitossa erittäin laajaksi. Vuonna 1917 käännöstieteen lehti Babelissa (Babel nro 1/1979, 3) julkaistiin, että UNESCO:n mukaan Neuvostoliitossa käännetään enemmän kirjoja kuin missään muualla maailmassa. Tätä tilastoa voidaan kuitenkin pitää jokseenkin harhaanjohtavana, sillä neuvostoliittolaiset julkaisutilastot laskivat yhteen julkaistut kirjat ja pamfletit. Erillisinä tilastoitiin uudelleenjulkaisut, aikakauslehtien yksittäiset vuosikerrat ja käännökset venäjän ja vähemmistökielten välillä. Harhaanjohtavista tilastoista huolimatta Neuvostoliitto oli yksi maailman johtavista alkuperältään vieraskielisten proosan, runouden ja draaman julkaisijoista. Tultaessa 1970-luvulle oli 70 prosenttia maassa julkaistavista teoksista käännöksiä. (Friedberg 1997, 4, 5.)

Samantha Sherry kuvaa kääntämiseen kohdistunutta sensuuria Neuvostoliitossa keskittyen Stalinin ja Hruštšovin hallintokausien aikaan analysoivassa väitöskirjassa kuvaan, kuinka viime aikoina on käännöstieteellisessä tutkimuksessa kiinnostuttu entistä enemmän kääntämiseen kohdistuvasta sensuurista erityisesti viime vuosisadan autoritaaristen yhteiskuntien kontekstissa. Tämä johtuu siitä, että lähdemateriaalia on suhteellisen helposti saatavilla tarkastelua varten. (Sherry 2012, 24.) Sherry mainitsee esimerkkinä natsi-Saksan, Francon Espanjan ja fasistisen Italian. Sherryn omaa väitöskirjaa

voidaankin pitää luontevana jatkumona tällaiselle tutkimuskehitykselle, sillä varhempaa laajamittaista tutkimusta ei Neuvostoliitossa tapahtuneesta kääntämisen sensuurista ole hänen mukaansa tehty tutkijakunnan vajavaisen kielellisen osaamisen ja kiinnostusten vuoksi. (Sherry 2012, 22, 23.) Nämä seikat vaikuttaisivat kuitenkin olevan vahvasti sidoksissa nimenomaisesti käännöstieteelliseen tutkimukseen, sillä Neuvostoliitossa tapahtunutta sensuuria on tutkittu muista näkökulmista (Sherry 2010, 2).

Valtaosa nykyisestä Neuvostoliitossa tapahtuneen kaunokirjallisuuden sensuroinnin tutkimuksesta on saanut tieteellisen pohjansa Marianna Tax Choldinin tuotannosta. Choldin analysoi tutkimuksissaan tekstien vientiä Neuvostoliittoon ja sitä, kuinka poliittiset toimijat vaikuttivat ihmisten mahdollisuuksiin päästä käsiksi ulkomaiseen kirjallisuuteen. (Sherry 2012, 32.) Tämän tutkielman aiheen kannalta parhaimpana analyysinä neuvostoliittolaisesta sensuurista voidaan kuitenkin pitää Tomas Ventslovan kirjoitusta (Ventslova 2001, nettiversio), jossa hän eräänlaisen ”tieteellisen oravanpyörän” muodostaen rinnastaa Neuvostoliitossa tapahtuneen sensuurin ja valtiovallan taiteilijaa kohtaan kohdistaman syrjinnän, teoksessa Vuonna 1984 esiteltyyn orwellilaiseen dystopiayhteiskuntaan, jossa ihminen on luopunut vapaasta tahdostaan ja yhteiskunta määrää kaikesta. Ventslova ei kuitenkaan ole ainoa tutkija, joka on rinnastanut Neuvostoliiton sensuurikoneiston toiminnan orwellilaiseen yhteiskuntaan. Lauk Epp (Epp, nettiversio, 2) nimittäin puhuu esimerkkitapauksena toimivan Viron kautta mediaan kohdistuvaa sensuuria käsittelevässä artikkelissaan niin ikään neuvostoliittolaisesta sensuurista verraten sitä Orwellin dystopian ”totuusministeriöön”.

Paitsi kirjakieli, myös vallitseva yhteiskunta kehittyvät käännettyjen tekstien tuomien vieraiden vaikutteiden seurauksena. Tämän luvun tarkoituksena onkin pohtia tarkemmin, millaisin perustein yhteiskunnassa voidaan pyrkiä rajoittamaan ulkomaisen kirjallisuuden kääntämistä ja sijoittamaan teoksia ”kiellettyjen kirjojen listalle”. Käännökset nimittäin antavat huomattavia viitteitä siitä, millaisella nopeudella aatteet leviävät maasta tai kulttuurista toiseen. Kirjallisuus-, kulttuuri- ja aatehistorian näkökulmasta tarkasteltuna voidaankin pitää kiinnostavina teoksia, joita ei ole käännetty joko lainkaan tai ne on käännetty huomattavalla viiveellä. Syitä tällaiseen menettelyyn on voinut olla monia, kuten poliittiset ja ideologiset tekijät, hyljeksintä esteettisistä syistä tai käännöstyön poikkeuksellinen laajuus ja hankaluus. (Riikonen 2010, 142.) Neuvostoliiton ja

Venäjän kontekstissa näistä merkittävimpinä voitaneen pitää poliittisia ja ideologisia tekijöitä, sillä lukuisia Neuvostoliiton aikana kiellettyjä teoksia julkaistiin Venäjällä Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen.

Ennen diktatuurin kukistumista ja yhteiskunnan vapautumisprosessia julkisella vallalla voidaan katsoa olleen Neuvostoliitossa suuri valta päättää siitä, millaiset mahdollisuudet ihmisillä on ollut päästä käsiksi ulkomaiseen kirjallisuuteen (Sherry 2012, 32). Sen lisäksi, että valtiovalta on voinut estää jonkin teoksen kääntämisen ja julkaisun kokonaan, on yleisen painostuksen alla voitu tehdä vähintään käännösteknisiä ratkaisuja. Näitä voidaan pitää kääntäjän itsesensuurina, joka yhtäältä mahdollistaa tietyn yksittäisen teoksen kääntämisen, mutta samalla jättää olennaisia osia pois sanomasta, jonka kirjailija on halunnut teoksellaan lukijalle välittää. Esimerkkinä mainittakoon Julius Telesinin tutkimus Ernest Hemingwayn teoksen *Kenelle kellot soivat* Neuvostoliitossa tehdystä käännöksestä. Telesinin (Telesin 1976, 82) mukaan kääntäjä on muokannut teosta huomattavasti käyttäen käännösmetodinaan erityisesti poistoja. Telesin toteaaakin tällaisen menetelyn johtuneen puhtaasti poliittisista ja ideologisista syistä, jottei teoksen käännös asettaisi Neuvostoliittoa huonoon valoon (Telesin 1976, 82). Hemingwayn teoksen neuvostoliittolainen venäjännös osoittaakin, ettei valtiovallan tarvitse välttämättä autoritaarisessa yhteiskunnassa edes kohdentaa sensuuriaan jonkin tietyn teoksen käsittelyyn, vaan jo yhteiskunnan paine voi vaikuttaa siihen, kuinka teos käännetään.

Sherry toteaaakin väitöskirjassaan, että kääntäjän itsesensuuri ei rajoitu ainoastaan poistojen tekemiseen, vaan kääntäjä voi myös manipulatiivisesti uudelleen kirjoittaa lähdetekstin (Sherry 2012, 34). Kääntäjä ei autoritaarisessa yhteiskunnassa täten ole riippumaton toimija, joka voi vaikuttaa puolueettomasti omiin käännösratkaisuihinsa, sillä sen sijaan yhteiskunnan arvot vaikuttavat kääntäjän käännösprosessiin vähintään itsesensuurin muodossa. Tässä kohtaa voidaankin viitata esimerkiksi Raila Hekkasen mainitsemiin käännöskontekstin käsitteeseen (Hekkanen 2010, 26). Käännöskontekstin tulkitsemisen tarkoittavan tässä yhteydessä kulttuuria ja yhteiskuntaa, jossa käännös laaditaan. Kun vapaassa yhteisössä kääntäjä voi ottaa käännösratkaisuja tarkastellessaan huomioon käännöksen kohdeyleisön, muodostuu Neuvostoliiton kaltaisessa yhteiskunnassa tekstin kuin tekstin skopos, tekstin tarkoitus, lähtökielisen viestin kohdeyleisölle välittämisen sijaan mukautetuksi viestimiseksi siten, että kohdetekstillä pyritään samanaikaisesti ylläpitämään sosialistisen yhteiskunnan säilymistä (Odongo 2010, 9).

Alkuperältään venäjänkielisen kirjallisuuden sensuuriin verrattuna käännöskirjallisuuden sensurointi oli kuitenkin jonkin verran lievempää. Tämä johtui osittain siitä, että Neuvostoliitto halusi säilyttää ulkomailla paremman julkisuuskuvansa. Ideologisesti vallattujen vasemmistokirjailijoiden joukkoon lisättiin Ernest Hemingwayn ja James Joycen tapaisia länsimaisia kirjailijoita. Bljyum toteaa George Orwellin, Ernest Hemingwayn ja Heinrich Mannin tuotannon julkaisemiseen puolestaan liittyneen hankalia neuvotteluja, joiden tarkoituksena oli julkaista teoksia neuvostoliittolaiselle lukijalle soveltuvassa muodossa. (Sherry 2012, 34.) Voidaankin siis katsoa, ettei Neuvostoliiton sensuurikoneisto ollut täysin aukoton ja länsikielteinen, vaan pikemmin poliittisen ideologian ja länsisuhteiden ylläpidon tasapainottamiseen pyrkivä järjestelmä.

4.2.1 Keinoja syventyä virallisesti sensuroituihin teoksiin

4.2.1.1 Samizdat- ja tamizdat-kirjallisuus käännöslevikin mahdollistajana

Neuvostoliiton viranomaisten estäessä tiettyjen teosten julkaisemisen ottivat kirjoittajat käyttöönsä muita teosten julkaisureittejä. Samizdat ja tamizdat tarjosivatkin vaihtoehtoisen väylän julkaista kirjallisuutta, mikäli virallinen koneisto ei ottanut teosta painettavakseen, ja toimi täten keinona länsimaisille julkaisijoille saada tuotantoaan julkaistuksi rautaesiripun toisella puolen ja ylittää samalla maantieteelliset, poliittiset ja kirjalliset rajat. (Kind-Kovács & Labov 2013, 10.)

Samizdat (tulee venäjän sanoista *sam*, itse, ja *izdat*, julkaista) syntyi siten, että kirjailija itse tai joku hänen lähipiiristään kopioi käsikirjoituksen koneella ja antoi sen sitten eteenpäin jollekulle, joka jälleen kopioi sen edelleen. Samizdatia pyrittiin Neuvostoliitossa sääntelemään ja estämään esimerkiksi siten, että kirjoituskoneen saattoi maassa ainoastaan erityisen luvan myöntämisen jälkeen. Myöhemmin neuvostovallalle uhan muodostivat kopiokoneet, sillä niiden yleistyttyä käyttöä oli vielä haasteellista valvoa. (Kainulainen 2004, 36.) Tamizdat puolestaan tarkoittaa ”julkaista siellä” eli ulkomailla (*tam*, siellä ja *izdat*, julkaista). Tällä viitattiin siihen, että kirjailija esimerkiksi antoi käsikirjoituksen Neuvostoliitossa vierailevalle ulkomaiselle kollegalle tai ystävälle, joka salakuljetti sen länteen ja julkaisi kotimaassaan. (Ekonen & Turoma 2015, 587.)

Ulkomaiset ystävät saattoivat myös tuoda Neuvostoliittoon länsimaista kiellettyä kirjallisuutta. Kulttuurivaihto tapahtuikin monin paikoin virallisilta tahoilta, sensuurilta ja matkustusrajoituksilta piilossa. (Ekonen & Turoma 2015, 587.) Näin kävi esimerkiksi George Orwellin Vuonna 1984 -teokselle, joka levisi laajasti samizdat-muodossa 1960-luvun alussa. Moskovalainen toisinajattelijan Vladimir Simonov totesi teosta lukiessaan 1970-luvulla, kuinka hänen oli vaikea uskoa, ettei George Orwell ollut neuvostoliittolaisen toisinajattelijan pseudonyymi, sillä hän piti teosta niin tarkkana kuvauksena Neuvostoliiton silloisesta yhteiskunnallisesta tilanteesta (Bergman 1997, 177.)

4.2.1.2 Vieraskielisten kirjojen käännökset kirjallisuusalan lehdissä

Aina 1930-luvun loppupuolelle asti vieraskielisten kirjojen tuonti, kääntäminen ja levitys oli Neuvostoliitossa yllättävän vapaata. Yksittäisillä Интернациональная литература -lehden kääntäjillä ja kustannustoimittajilla oli tärkeä rooli valittaessa ulkomaisia teoksia käännettäväksi venäjän kielelle. Muihin aikansa aikakauslehtiin verrattuna lehti toimi huomattavasti itsenäisemmin päätöksenteossaan. Käännöksiä uusista länsimaaisista kirjoista julkaistiin sensuurista huolimatta silloin tällöin Интернациональная литература -lehden (Kansainvälinen kirjallisuus) lisäksi muissa merkittävässä alan neuvostoliittolaisista julkaisuissa, joita olivat Знамя (Lippu), Новый мир (Uusi maailma), Октябрь (Lokakuu) ja За рубежом (Ulkomailla). Kansainvälinen kirjallisuus oli kuitenkin neuvostolukijoiden tärkein ulkomaisen kirjallisuuden tiedonsaantiväylä aina perustamisvuodestaan 1928 vuonna 1943 Politburon käskystä tapahtuneeseen sulkemiseensa asti. (Safiullina & Platonov 2012, 239, 240.) Se oli ainoa Neuvostoliitossa täysin käännetylle kirjallisuudelle erikoistunut lehti ja sitä julkaistiin venäjän lisäksi myös englanniksi, ranskaksi, saksaksi, espanjaksi ja kiinaksi. Vieraskieliset lehden versiot oli tarkoitettu levittämään propagandaa neuvostokirjallisuuden ja -kulttuurin keinoin ulkomailla. (Safiullina 2009, 128, 129.)

Kirjallisuuslehtien merkitys väheni huomattavasti Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen, mutta erityisesti Neuvostoliiton loppupuolella ne olivat tärkeä tekijä maan politiikassa, sillä yhdistelemällä tarinankerrontaa ja kritisointia ne olivat muodostaneet venäläisen kirjallisen elämän pohjan aina 1900-luvun alusta lähtien (Shelton 2010, 113).

4.2.1.3 Kielletty käännošķirjallisuus kirjastojen erilliskokoelmissa

Osana sensuurijärjestelmää neuvostokirjastoihin perustettiin erillisiä kokoelmia, spetskhraneja, joihin pääsi tutustumaan ainoastaan rajoitetusti. Näihin kokoelmiin Glavlit määräsi sijoitettaviksi sellaiset teokset, jotka luokiteltiin mahdollisesti haitallisiksi, eikä niitä täten listattu myöskään kirjastojen julkisiin luetteloihin. (Sherry 2015, 50.) Spetskhraniin sijoittaminen ei kuitenkaan ollut teosten ikuinen kohtalo: ilmapiirin muuttuessa ne saatiin myös palauttaa takaisin tavalliseen kirjastoon (Sherry 2015, 52).

Spetskhraniin pääsyoikeuden saaneilla henkilöillä oli oikeus ainoastaan viitata siellä pidettäviin teoksiin. Tämä koski myös kääntäjiä, tosin Neuvostoliiton historian aikana kääntäjälle myönnettiin oikeus laatia työkäännös erilliskokoelmaan sijoitetusta teoksesta ainoastaan kerran. (Sherry 2015, 50.) Kokoelmat sisälsivät kuitenkin valtaisan määrän kiellettyä aineistoa, sillä Lenin-kirjaston (nykyisin Venäjän valtionkirjasto) aineistoon kuului 298 239 kirjaa, 521 054 aikakauslehteä ja 2 498 900 sanomalehteä, jotka olivat aiemmin olleet julkisesti myynnissä, mutta joutuneet myöhemmin kielletyiksi. Spetskhran sisälsi myös 473 760 teosta, jotka olivat tarkoitettuja ainoastaan viralliseen käyttöön. Näihin lukeutui käännöksiä virallisen näkemyksen mukaan hyväksymiskelvottomista länessä kirjoitetuista ja neuvostopolitiikan vastaisista teoksista, kuten E.H. Carrin kirjoittama *History of Soviet Russia*, josta laadittiin Neuvostoliitossa salainen käännös eliitin tarpeisiin. Sadoistatuhansista Lenin-kirjaston kävijöistä oikeutettuja Spetskhranin käyttöön oli ainoastaan alle 5 000 ihmistä. (Davies 1997, 87.)

4.2.2 Kirjallisuuden portinvartijat

4.2.2.1 Glavlit

Neuvostoliittolaista näkemystä sananvapauden valtiollisesta rajaamisesta voidaan tulkita siten, että median tulee kaikissa muodoissaan toimia hallinnon alaisuudessa ja tukea sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän säilymistä sellaisenaan (ks. Odongo 2012, 9). Kirjat ovat kautta historian toimineet sanomalehtiin ja muuhun mediaan verrattavissa olevina tiedonvälittäjinä, sillä niiden välityksellä ihmisellä on mahdollisuus saada itselleen tietoa. Nykypäivän median välineistä kirjallisuus eroaa kuitenkin siinä, että sen välityksellä tietoa voidaan kuitenkin välittää mediaa hitaammin, sillä kirjojen kirjoitusprosessi kestää tyypillisesti huomattavasti pidempään kuin mediassa välitettävän tiedon kohdalla. Näin ollen yksilö voi niiden kautta saada tietoa päivänpolttavien asioiden sijaan

yhteiskunnan pidempiaikaisista kehitystendensseistä, arvoista, ideologioista ja rakenteista.

Keisariajan sensuuri lakkasi toimimasta Venäjällä vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen. Kustannusalan vallankumoustribunaali perustettiin jo tammikuussa 1918, jota seurasi valtiollinen kustantamo Gosizdat valvomaan julkaisutoimintaa. Goskomizdatin tehtäviin puolestaan kuului Neuvostoliitossa kaiken kirjallisen materiaalin, kuten kauno-kirjallisuuden ja runouden, sensuroiminen. (Klimovich 2016, 544.) Gosizdatia perustaminen ja kansankomissaarien neuvoston määräämän, painettua sanaa säännelleen lain säätäminen (voimassa vuosina 1917–1990, s. Monticelli ja Lange 2014, 97) toimivat lähtölaukauksena neuvostoliittolaiselle sensuurille, joka kehittyi 1920-luvun suhteellisen vapaamuotoisesta julkaisutoiminnasta laajamittaiseen kontrolliin seuraavalle vuosikymmenelle tultaessa. Sensuuritoiminta maassa poikkesi kuitenkin huomattavasti keisariajan Venäjän valtiollisesta kontrollista, sillä se ei ollut lailla säädeltyä. Täten sensuuritoiminta muotoutuikin maassa ennakoimattomaksi varsinaisen laeilla tai asetuksilla säännellyn pohjan puuttuessa. (Ekonen & Turoma 2015, 485.)

Vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen suljetut painotalot päätettiin avata uudelleen syksyllä 1921, mutta samalla niiden avaaminen edellytti tehostettua julkaistavien teosten valvontaa (Kassof 2015, 74). Vuonna 1922 perustettuun, Gosizdatia seuranneeseen Glavlitiin (Главное управление по делам литературы и издательств), jonka tarkoituksena oli keskitetysti koordinoida neuvostoliittolaista sensuuria, kuului sihteeristön, venäläisen kirjallisuuden osaston ja sotilaallis-taloudellisen osaston (Kassof 2015, 74) lisäksi ulkomaiseen kirjallisuuteen keskittynyt osasto, jonka tehtäväksi asetettiin valvoa Neuvostoliittoon tuotavien ulkomaisten tekstien, mukaan lukien sanomalehtien ja tieteellisen kirjallisuuden maahantuontia, eli toimi käytännössä virallisena valtiollisena ennakkosensuurilaitoksena rajoittaen täten kirjoittajien sananvapautta ja mahdollisuuksia levittää omaa tuotantoaan Neuvostoliiton alueella. Glavlitin palveluksessa työskenteli yhteensä noin 40 eri kielen taitajaa, ja täten osasto valvoikin tehokkaasti ulkomaisia tekstejä, joihin sillä oli mahdollisuus kohdistaa lukuisia eri sensurointikeinoja. Ulkomaiset kirjat voitiin joko kieltää kokonaan, julkaista tietyin tekstiin tehtäviin muutoksin tai sijoittaa kirjastojen erikoisosastoille. Teksteihin saatettiin tehdä muutoksia joko käännösprosessin yhteydessä tai valmista käännöstä saatettiin muokata ennen sen julkaisemista (Sherry 2010, 4). Kääntäjät kuitenkin harvoin kääntyivät Glavlitin puoleen

käännösprosessinsa aikana, sillä sen antamia arvioita pidettiin lähinnä moitteina (Delvecchio 2011, 47).

Kuten Glavlitin eri osastojen laaja kirjo osoittaa, ei sensuurissa keskitytty kuitenkaan ainoastaan ulkomailta mahdollisesti tuleviin negatiivisiin vaikutteisiin, vaan sensuuri kohdistui käytännössä enemmän kotimaiseen kirjallisuuteen, sillä sekä venäläisen kirjallisuuden osaston että sotilaallis-taloudellisen osaston toimenkuvaan kuului sensuroida kotimaista tuotantoa. Jälkikäteen tarkasteltuna kotimaisen kirjallisuuden laajemmalle sensuroinnille voidaan katsoa olevan useampikin luonnollinen selitys. Glavlit oli toiminnassa ennen 1900-luvun loppupuolella tietotekniikan aikakaudella varsinaisesti käynnistynyttä globalisaatiokehitystä, eikä täten Glavlitin olemassaolon aikakaudella kansainvälisesti liikkunut niin paljon kirjoitettua materiaalia kuin nykyisin. Samalla todettakoon, että laajemman yleisön luettavaksi päästessään järjestelmän sisältä päin tuleva sosialistisen aatteen kritisointi olisi varmasti ollut paljon vakavampaa kuin ulkoapäin tuleva, kun otetaan huomioon Neuvostoliitossa ulkomaailmasta harjoitettu propaganda ja sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän ylistäminen.

Glavlitia tulee kuitenkin tarkastella yksittäisen toimijan sijaan osana laajempaa neuvostoliittolaista sananvapauden kontrollointiin tähdännyttä työtä, ”omnisensuuria”, joka voitaisiin terminä määritellä ”läsnä olevaksi sensuuriksi” (Ekholm, 2000, 120). Aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa on painotettu, kuinka voimakkaasti sosialistinen sensuuri eroaa muualla harjoitetusta sensuurista toiminnassa käytettyjen lukuisten eri keinojen kannalta (Kassof 2010, 70). Glavlit ei käännöstieteen näkökulmasta olekaan suinkaan ainoa tekijä, joka aikakaudellaan Neuvostoliitossa rajoitti kääntäjien työtä. Toisaalta se työllisti ihmisiä muokkaamaan ulkomailta saapuvia tekstejä, joten varsinaisen kääntämisen sensuroinnin sijaan voitaisiin tulkita Glavlitin toiminnallaan muokanneen kääntämistoimintaa aiempaa valtiojohtoisempaan suuntaan.

Glavlitillä oli aikakaudellaan kirjojen käännettävyyden lisäksi huomattava vaikutus siihen, kuinka kansalaiset pääsivät käsiksi varsinaisiin kirjoihin. Vuonna 1938 virasto sai toimeksiannon poistaa kierrosta kaikkien kansanvihollisina pidettävien kirjailijoiden teokset. Pelkästään vuosien 1938 ja 1939 aikana maan kirjastoista poistettiin 16 500 nimekettä. Länsimaisen lukijan silmissä erikoisena voidaan pitää esimerkiksi viattomilta tyttökirjoilta vaikuttavien Salaisen puutarhan kirjoittajan Francis Hodgson-Burnettin ja

Pikku naisten luojan Louisa May Alcottin tuotannon poistamista saatavilla olevien lastenkirjojen joukosta, koska niiden katsottiin edustavan tyypillistä amerikkalaista porvarillista kasvatusta. (Inggs 2015, 6.) Tällaisella ideologialla varustettu kirjallisuus oli kielletty Neuvostoliiton alueella jo parikymmentä vuotta aikaisemmin. (ks. luku 3.3)

4.2.2.2 Tšekä ja sen hallinnolliset seuraajat

Tšekä, eli kansankomissaarien neuvoston alaisuudessa toiminut yleisvenäläinen vastavallankumouksen, sabotaasin ja keinottelun vastainen erikoiskomissio, oli Glavlitin ohella toinen Neuvostoliiton kirjallisuutta sensuroivista valtiollisista elimistä. Tšekan laajoihin toimivaltuuksiin kuului mm. vangita ja teloittaa ihmisiä ilman oikeudenkäyntiä, jotta maassa voitiin eristää eli eliminoida neuvostovallalle vihamieliset henkilöt ja sosiaalisesti vieraat luokat. Kirjailijakunnan tarkkailu Tšekassa kuului vuonna 1919 sen yhteyteen perustetun salaisen osaston tehtäviin. Tšekä kuitenkin säilyi olemassa perustamisvuodestaan 1917 vain vuoteen 1922, jolloin sen korvasi organisaatiouudistuksen myötä sisäasiainministeriö NKVD:n alaisuudessa toiminut Valtiollinen poliittinen neuvosto GPU. GPU muodostui Neuvostoliiton valtiollisen muodostumisen yhteydessä puolestaan pikkuhiljaa Yhdistetyksi valtiolliseksi poliittiseksi hallinnoksi OGPU. (Ylikangas 2004, 88, 90.)

OGPU:n poliittisen kontrollin osasto harjoitti olemassaolonsa aikana tiivistä yhteistyötä Glavlitin kanssa. Glavlitin toimintaohjeen mukaan OGPU oli velvoitettu antamaan sille teknistä apua painotuotteiden levityksen, kirjapainojen ja kirjakaupan valvonnan, ulkomailta tuotavien painotuotteiden valvonnan ja kiellettyjen kirjojen takavarikoinnin kanssa. Lisäksi OGPU:n tehtävänä oli harjoittaa kaunokirjallisuuden jälkisensuuria ja katsoessaan tarpeelliseksi peruuttaa Glavlitin myöntämä julkaisulupa ja vaatia julkaistu teos takavarikoitavaksi, mikäli se katsoi teoksen olevan neuvostojärjestelmälle vaarallinen. (Ylikangas 2004, 91, 92.)

Vaikka Tšekä ja sitä seuranneet sensuurielimet olivat painottuneita kirjailijoiden työn tarkkailuun, vaikutti niiden ja Glavlitin toiminta voimakkaasti myös Neuvostoliiton käännöstoimintaan. Tämän tutkielman aiheen tarkastelun kannalta merkittävää on Glavlitin toimintaohjeessa OGPU:lle asetettu toimivalta takavarikoida haitalliseksi katsotta-

vaa kirjallisuutta. OGPU:n toimivalta käsitti jälkisensuurin, jolla voitiin poistaa julkisesta levityksestä huomattaviakin määriä ulkomaisia ja poliittisesti kyseenalaiseksi katsottavia teoksia.

4.2.2.3 Kominolit

Vuonna 1921 Kansankomissaarien neuvoston päätöksellä perustetun Kominolitin tavoitteena oli hankkia ja jakaa ulkomaisia kirjoja. Lenin painottikin puheessaan, että Kominolitin tulisi huolehtia siitä, että jokaisessa valtion kirjastossa tulisi olla ainakin yksi kappale uusimpia, vuosien 1914 ja 1921 julkaistuista tekniikan ja tieteen alan ulkomaisista lehdistä. (Committee on scientific and technical communication 1969, 240.)

Vaikka Kominolitin tarkoitus oli kaikenlaisten ulkomaisten kirjojen hankkiminen, oli pääpaino nimenomaisesti juurikin tekniikassa ja tieteessä. Lisäksi se kerrytti Neuvostoliittoon, ajan hengen mukaisesti, ulkomaista poliittista ja uskontoa vastustavaa kirjallisuutta. Kominolit suljettiin perustamisvuotensa jälkeisenä vuonna 1922. (Safiullina & Platonov 2012, 241, 242.)

Kominolitin toimintaa voikin pitää Glavlitiin ja Tšekaan verrattuna huomattavan erilaisena, sillä se keskittyi virallisesta päämäärästään huolimatta tieteelliseen kirjallisuuteen kaunokirjallisuuden sijaan. Näin ollen sen ensisijaisena intressinä olikin sensuurin ja rajoittamisen sijaan tuoda maahan uutta tieteellistä tietoa. Päädyinkin tarkastelemaan Kominolitia tässä kohtaa nimenomaisesti Glavlitin ja Tšekan vertailukohteena. On kuitenkin totta, että myös Kominolit harjoitti omalla tavallaan sensuuria valitsemalla Neuvostoliiton kirjallisuuskokoelmiin ulkomaalaisia antiuskonnollisia teoksia ja vahvistamalla näin maan uskontoa vastustavaa poliittista ilmapiiriä. Tätä ei voida kuitenkaan samantyyppisenä "puhtaana" kirjasensuurina kuin Glavlitin ja Tšekan toimintaa.

4.2.3 Suomen kieli ja suomalainen kirjallisuus Neuvostoliitossa 1920–1930-luvulla

Suomen kielestä oli tullut yleisesti kirjoitettu kieli Karjalassa bolševikkien vallankumouksen ja Suomen itsenäistymistä seuranneen sisällissodan jälkeen (Kemppanen 2012, 191). Tämän luvun tarkoituksena on kuitenkin lyhyesti analysoida, kuinka suomen kieleen ja suomalaiseen kirjallisuuteen suhteuduttiin Neuvostoliitossa Suomen ja Neuvostoliiton rajan vuonna 1920 määrittäneen Tarton rauhan jälkeen, ja täten suomen kieli toimii esimerkkinä Neuvostoliiton vähemmistökielestä ja sille tai siitä käännetyn

kirjallisuuden asemasta.⁴ Professori Jüri Talvet on todennut, kuinka vähemmistökielillä kirjoitettua kirjallisuutta pidettiin Neuvostoliitossa kielestä huolimatta ”kotimaisena kirjallisuutena”, sillä ulkomaisen ja maailmankirjallisuuden tulkittiin tarkoittavan lähinnä länsimaista kirjallisuutta. Niinpä Neuvostoliitossa suomen kielellä julkaistu lasketaan tuon ajan neuvostoliittolaiseksi kirjallisuudeksi. Vastaavasti venäläinen kirjallisuus laskettiin ”omaksi kirjallisuudeksi” niissä Neuvostoliiton osissa, joissa puhuttiin jotain muuta kuin venäjän kieltä. (Egläja-Kristsone 2012, 341.)

Suomen kieli poikkesi kuitenkin muista Neuvostoliiton vähemmistökielistä monin tavoin, sillä naapurimaan kielen suosiminen oli epätyypillistä toimintaa Neuvostoliiton kielipolitiikassa, jossa tavallisesti vähemmistön puhekieli perinteisesti muodosti virallisen kirjoitetun kielen pohjan (Kemppanen 2012, 192). Suhtautuminen suomen kieleen Neuvostoliitossa heijastelee laajemminkin havaittavissa olevia ja asenteita muita kieliä kuin venäjää kohtaan Neuvostoliiton alueella. Tyypilliseksi ilmiöksi voidaan havaita asenteiden muuttuminen. Hyvä vertailukohta on Puola: vuonna 1948 alle 10 prosenttia Puolassa julkaistusta kaunokirjallisuudesta oli käännöksiä venäjästä tai muista neuvostokielistä, mutta seuraavalle vuosikymmenelle tultaessa puolaksi käännetty neuvostokirjallisuus alkoi pikkuhiljaa dominoida Puolan julkaisutoimintaa (Looby, 2015, 33).

Tarton rauhansopimuksessa määrättiin, että Karjalan työläiskommuunissa tuli hallinnon, lainsäädännön ja yleisen koulutuksen kielenä käyttää paikallisesti suosittua suomen kieltä. Tarton rauhan solmimisen aikoihin Karjalassa asui noin tuhat suomenkielistä, joista suurin osa oli alueelle Suomen sisällissodan jälkeen vuonna 1918 muuttaneita kommunisteja. Näiden kommunistien vaikutuksesta perustettiin vuonna 1923 Karjalan autonominen neuvostososialistinen tasavalta. Karjalaan muuttaneet suomalaiset houkutelivat alueelle muita suomalaistaustaisia siirtolaisia Kanadasta, Yhdysvalloista ja Suomesta, ja niinpä vuoteen 1930 mennessä Karjalaa voitiin pitää ”suomalaistuneena”.

Sosialistista realismia voitiin pitää yleisesti suuntaviivat antaneena käännösmenetelmänä kaikkien Neuvostoliiton vähemmistökielten ja venäjän kesken, ja näin ollen venäläisen käännösteorian ja Neuvostoliiton vähemmistökielten kääntämiseen soveltuvien teorioiden välille ei tehty eroa. Näin ollen ei Neuvostoliiton aikakaudella asetettu käytännössä kyseenalaiseksi, etteivät ensisijaisesti venäjän kielen ja venäläisen kulttuurin

---

⁴ Ks. Olson, Pappas & Pappas 1994, 350

erityistarpeisiin luodut käännösteoriat kenties soveltuneetkaan vähemmistökielten käännöstarpeisiin. (Delvecchio 2011, 50.) Sama päti täten luonnollisesti myös suomen kieleen niin kauan kuin maassa oli laillisesti mahdollista julkaista suomenkielistä kirjallisuutta.

Suomen kieli ei kuitenkaan jatkanut voittokulkuaan Neuvosto-Karjalan alueella, sillä tultaessa 1930-luvun loppupuolelle venäjän kieli oli saavuttanut alueella entistä hallitsemis- aseman (Kirkwood 1991, 62). Suomalaistumisprosessin johdosta Neuvostoliitto käynnisti vastareaktion suomalaista kulttuuria ja nationalismia vastaan, ja niinpä vuoden 1938 alusta kaikki suomalainen kiellettiin Neuvosto-Karjalassa. Alueella suljettiin suomalaiset koulut, kiellettiin kaikki suomenkieliset julkaisut ja aloitettiin suomalaisten kirjojen polttamiseen tähdännyt kampanja. Suomen kieltä alettiin virallisen tulkinnan mukaan pitää fasistikielenä, ja näin ollen sekä julkaisu- että käännöstoiminta suomen kielestä ja suomen kieleen päin romahti. (Kolomainen 2006, 178.) Muutosta voidaan pitää huomattavana, sillä vielä kaksi vuotta aiemmin oli vuoden 1936 kääntäjien kongressin pääpuheessa asetettu tavoitteeksi kääntää Neuvostoliiton kansojen kielistä (Witt 2016, 53). Samalla muutos havainnollistaa suomen kielen poikkeuksellisen statuksen muihin Neuvostoliiton vähemmistökieliin nähden, sillä suomalaisten ryhmä koostui maassa pitkästi sinne muuttaneista loikkareista, eikä suomalaisia voitu pitää yhtenä Neuvostoliittoon juurtuneista kansoista.

Yllä kuvattujen toimien lisäksi valtio esitteli uuden kirjakielen; kyrillisillä kirjoitettavan karjalan. Kolme murretta sisältävää karjalaa oli venäjän ohella perinteisesti puhuttu Karjalan alueella (Kemppanen 2012, 191). Valtion viranomaisten suomen kieltä vastaan asettamia kielellisiä toimia voidaankin tulkita osoituksena yleisestä valtion ja kansan yhtenäistämiseen tähtäävästä politiikasta, sillä monikielisyyden suosiminen ei olisi tukenut uuden ja uljaan neuvostoihmisen ideaalin kehittymistä.

4.3. Käännösmetodit ja kääntäjä totalitaarisessa yhteiskunnassa

Ajatus käännöksen manipuloinnista käännösprosessissa sai alkunsa 1900-luvun loppupuolella niin sanotun manipulointikoulukunnan tutkijoiden piirissä. Koulukuntaa analysoi laajan määrän käännöksiä tarkoituksenaan havaita, kuinka käännöksiä manipuloitiin ideologisten, kulttuuristen ja poliittisten syiden nojalla. Neuvostoliitossa poliitti-

sista ja ideologisista syistä harjoitettu käännössensuuri on tästä hyvä esimerkki. Käännöksiä eivät manipuloi kuitenkaan ainoastaan kääntäjät, vaan niiden tietoisien muokkauksen taustalla voivat olla myös esimerkiksi toimittajia, kustantajia ja teknisiä muokkaajia. (Klimovich 2016, 543, 544.)

Julius Telesin analysoi tutkimuksessaan Ernest Hemingwayn Kenelle kellot soivat -teoksesta Neuvostoliitossa tehtyä käännöstä ja havaitsi siinä käytetyn käännöskeinona huomattavasti poistoja (Telesin 1976, 82–86). Tämä on vain yksi esimerkki siitä, kuinka ympäröivä totalitaarinen yhteiskunta pakotti kääntäjät kirjailijoiden tavoin itsesensuuriin. Se ei kuitenkaan ollut maassa laajimmalle levinnyt käännösmetodi. Käännöskeinoja kuvatessaan Mark Tarlovskij kuvaa vuonna 1940, kuinka sananmukainen kääntäminen Neuvostoliitossa saattoi olla yksi suurimpia kääntämisen siihenastisista projekteista sen laajan maantieteellisen ulottuvuuden, kielten laajan lukumäärän, keskitetyn hallinnon ja yhtenäistetyn ideologian vuoksi (Witt 2011, 149). Poliittisesti merkittävänä käännösstrategiana Neuvostoliitossa voitiin pitää myös vahvasti kotouttavaa kääntämistä. Ivan Kashkin (1899–1963), joka oli aikansa johtava sosialistista realismia kääntämisessä analysoiva tutkija, totesi, kuinka sosialistinen kääntäminen on luovaa työtä, jossa kääntäjä heijastelee alkuperäistekstiä oman maailmankatsomuksensa kautta (Sherry 2015, 29).

Kääntäjä tekee käännösprosessinsa aikana erilaisia käännöskeinoja koskevia valintoja sen mukaan, kuinka hän kokee kunkin tekstin kohdan parhaimmaksi kääntää. Neuvostoliiton kaltaisessa yhteiskunnassa kääntäjän toimintaa ohjaavat kuitenkin monet ulkoiset seikat, sillä kääntäminen on tällöin osa valtiojohtoista kulttuurista suunnittelua. Nämä ulkoiset seikat puolestaan vaikuttavat vahvasti kääntäjän itsesensuuriin ja käännösmetodeja koskeviin valintoihin. Gideon Toury määrittelee kulttuurisen suunnittelun toiminnaksi, jossa yksilö tai pieni ryhmä pyrkii vaikuttamaan kulttuuriseen tarjontaan ja samalla massojen käyttäytymiseen (Witt 2011, 154). Toury painottaa vuonna 1990 julkaistussa kääntämisen ja sitä koskevien normien tutkimuksessaan merkittävästi juurikin kääntäjän roolia ja sosiaalisten normien kontekstia, joka sitoo kääntäjän työtä (Berkening 2016, 270). Kun kääntäminen toimii osana kulttuurista suunnittelua, pystytään massoihin vaikuttamaan tehokkaasti käännösmetodien avulla. Teksteihin voidaan tällöin lisätä poliittista sanomaa suosivia ja poistaa sitä kritisoivia seikkoja. Kirjaimelli-

nen kääntäminen puolestaan toimii esimerkiksi vastapropagandan osalta, sillä kääntämällä yksityiskohtaisesti vastustajan kirjoituksia voidaan päästä tehokkaasti selvyyteen tämän aikeista ja näkemyksistä.

Neuvostoliiton poliittisesti tukahduttavassa ympäristössä kirjallisuuden kääntämisestä muodostui monelle kirjailijalle pikkuhiljaa eräänlainen pakoreitti, sillä se tarjosi edes jonkinlaisen päivittäisen elannon ja samalla mahdollisuuden jonkinasteiseen taiteelliseen luovuuteen. Historiallisesti tarkasteltuna tätä ei voinut kuitenkaan pitää kovinkaan ennenkuulumattomana, sillä Venäjällä kirjailijat olivat aiemminkin harjoittaneet kauno-kirjallisuuden kääntämistä osana toimintaansa. Samalla he kuitenkin kokivat sortuvansa tietoiseen sosiaalisen arvonsa alentamiseen, sillä maassa oli kirjailijoita pidetty aina kääntäjiä hierarkkisesti korkeammassa sosiaalisessa arvossa. (Witt 2016, 52.) Pakoreitin ohella kirjallisuuden kääntämisestä kehittyi kääntäjille keino kritisoida politiikkaa. On kuitenkin otettava huomioon, että tilanne ei tältä osin muuttunut radikaalisti Venäjän suuriruhtinaskunnan ajoilta, sillä 1800-luvun alusta lähtien maassa kärkevin poliittisten ja sosiaalisten ilmiöiden kritiikki oli esitetty romaanien, runojen ja muistelmateosta välityksellä. Käännöskirjallisuus puolestaan tarjosi neuvostolukijoilleen ikkunan suhteellisen kiellettyyn länteen, vaikkei kaikista radikaaleimpia poliittisia teoksia voinutkaan kääntää venäjäksi Neuvostoliitossa. Virallisen näkemyksen mukaan käännöskirjojen julkaisun tavoitteena oli kuitenkin tähdätä ylläpitämään neuvostokansojen keskinäistä ystävyyttä ja ymmärrystä, ja niinpä kirjallisuuden kääntämistä arvostettiin poliittisena välineenä jo heti lokakuun vallankumouksen jälkimainingeissa. (Baer 2010a, 155.)

Kääntäjän rooliin totalitaarisessa yhteiskunnassa limittyi monia eri rooleja. Kääntäjä oli samanaikaisesti kulttuurisia ja taiteellisia toimijoita, jotka toimivat muille välikappaleena muuhun maailmaan. Lisäksi he pitivät yhteyttä ulkomaisten kirjailijoiden kanssa kääntäessään heidän kirjojaan. He olivat kuitenkin siviilielämässään tavallisia neuvostokansalaisia, joiden toimintaa ohjailivat niin kommunistinen puolue, valtion Kirjailijaliitto kuin muut tahotkin. Näin kääntäjät olivatkin vaikeassa lähde- ja kohdekulttuurin välisessä välitilassa. (Sherry 2012, 67, 68.)

Kirjailijaliiton yhteyteen perustettiin vuonna 1934 kääntäjien osasto, joka järjesti ensimmäisen julkisen kääntäjien kongressinsa vuonna 1936. Kääntäjien kongressi oli tullut tarpeeseen, sillä kääntäjien ongelmista oli keskusteltu tuolloin jo pitkään sekä kääntäjien järjestön sisällä että julkisesti lehdistössä. Käännöstoiminnan ongelmiksi keskustelussa

nimettiin ankara tarve löytää kääntäjiä Neuvostoliiton eri kielille ja kielistä ja kääntäjien puutteelliset kielitaidot hoitaa tehtäviään. Kääntämiselle hankaluuksia aiheuttivat niin ikään ideologiset näkökulmat ja vähäinen käännskritiikki, jonka seurauksena käännsk-sillä ei ollut tehokasta tilaisuutta kehittyä. Kaiken ohella kääntäjiä myös pidettiin epäluotettavina ihmisinä. Tärkeimpänä seikkana kääntäjien maineen taustalla voidaan pitää kääntäjien päällekkäisiä rooleja. (Witt 2016, 52.) Kääntäjiin ei voitu yleisesti luottaa, sillä heidän katsottiin olevan yhteydessä porvarilliseen länteen ja täten olevan ideologisesti vähemmän uskollisia Neuvostoliitolle kuin muut kansalaiset.

Neuvostoliitossa sai alkunsa oma kääntämisen koulukuntansa jo pian lokakuun vallankumouksen jälkeen. Uudessa valtiossa alettiin jo muutama vuosi sen synnyn jälkeen vaatia kirjallisuutta valjastettavaksi kommunistisen ideologian tarpeisiin. Taiteesta ja kirjallisuudesta tulikin pikkuhiljaa vapaan ilmaisun sijaan osa virallista neuvostokulttuuria. Valtiollisen suhtautumisen taiteeseen ja kirjallisuuteen muuttumisen myötä paine alkoi kohdistua myös kääntämiseen. Neuvostoliitossa tulikin vapaiden käännsratkaisujen sijaan alkaa kääntää sosialismin hengessä ja täten muokata tekstejä radikaalisti, jotta ne saattoivat läpäistä sensuurin. (Vid 2007, 152, 153.)

Socialismin ohella neuvostoliittolaisia kääntäjiä ajoi käyttämään voimakkaan kotouttavaa käännsmetodia halu kehittää ja suojella omaa äidinkieltään. Tavoite säilyttää edelliseltä vuosisadalta peräisin oleva venäjän kielen hienous oli ymmärrettävää, sillä Neuvostoliiton alkuaikoja leimasi pyrkimys poistaa vanhoja sosiaalisia rakenteita ja niihin liittyvää sanastoa. (Vid 2007, 156.) Lokakuun vallankumousta seuranneina ensimmäisinä vuosina venäläisissä aikakauslehdissä puitiin nimittäin tavoitetta uudistaa venäjän kieltä, sillä sen katsottiin sisältävän sellaisia harhaanjohtavia ilmauksia kuin auringonnousu tai -lasku (Hatim & Munday 2004, 125).

Voimakkaaseen kotouttamiseen liitännäisenä ilmiönä voidaan pitää käännsissä tapahtuvaa alkuperäistekstin uudelleenkirjoittamista, jota Neuvostoliitossa harjoitettiin laajasti sekä aikuisten että lasten kirjallisuuden osalta. Käännsstutkijat ovat kuitenkin painottaneet, ettei alkuperäisteosten uudelleenkirjoitusta voida pitää pelkästään kielteisenä ilmiönä, sillä siihen kuuluu myös positiivisia piirteitä. Vaikka käännsmetodina käytetty teosten uudelleenkirjoitus onkin omiaan vähentämään kirjallista innovointia ja lisäämään teosten muokkausta, kehittää se kuitenkin samalla kohdekieltä ja sen yhteis-

kuntaa. (Klimovich 2016, 545.) Vieraannuttavaa kääntämistä pidettiin lähinnä "orjuuttavana kopioimisena", joka tuhosi kohdekielen, eikä voinut muuttaa tekstin merkitystä. Tästä huolimatta vieraannuttavia elementtejä ei vierastettu täysin neuvostoliittolaisen kääntämisen koulukunnan piirissä, sillä kansan opettamisen tunnustettiin olevan yksi kääntämisen tehtävistä. Vieraannuttava kääntäminen kykeni tarjoamaan kohdetekstin lukijalle huomattavasti enemmän tietoa kuin kotouttava kääntäminen. Niinpä neuvostoliittolaiset käännökset olivatkin täynnä ideologisesti voimakkaasti värittyneitä kääntäjän kommentteja, esipuheita ja selityksiä, joiden tarkoituksena oli valistaa lukijaa porvarillisen yhteiskunnan haitoista yksilölle. (Vid 2007, 157, 158.) Samalla neuvostovaltojen ulkopuolelta lähtöisin oleva kirjallisuus käännettiin siten, että niistä poistettiin neuvostokulttuurille soveltumattomat porvarilliset elementit. Poistojen lisäksi käännösmetodina voitiin tarpeen mukaan käyttää ideologisia lisäyksiä. Kohdetekstin tulikin välittää lukijalleen kommunismista kirkas ja puhtoinen kuva, vaikkei lähdetekstissä sellaista olisi ollutkaan. Myöhemmin on kuvattu kirjallisuuden sensuroinnin muodostuneen Neuvostoliitossa tavanomaiseksi rutiiniksi. (Delvecchio 2011, 51.)

4.4. Käännökset osana demokratisoitumisprosessia

Edellä esitettyyn nojaten voidaan perustellusti katsoa, että kehitys autoritaarisesta poliittisesta ilmapiiiristä demokratiaksi ei käy helposti. Kääntämisellä on tässä demokratisoitumisprosessissa ja yhteiskunnan avautumisessa merkittävä rooli, kuten tutkielman luvussa 2 esitelly ranskalainen komparatiivinen kirjallisuudentutkimus osoittaa. Kääntämisen sosiologiaa teoreettisena viitekehyksenä käyttävässä tutkimuksessa on todettu, että käännösten määrä korreloi yhdessä yhteiskunnan jäsenten lukutaidon ja demokratian tason kanssa (Fukari 2007, 46). Näin ollen käännöstekstien määrän lisääntymisen voidaan tulkita osoittavan yhteiskunnan demokratisoitumisprosessin etenemistä.

Käännöshistorian tutkija Anthony Pym (ks. luku 2.1) jätti kirjoituksissaan vähemmälle huomiolle käännösten historiallisen kritiikin. Nostaisin historiallisen kritiikin esiin tämän tutkielman aiheen käsittelyn kannalta, sillä käännöskritiikissä otetaan huomioon, missä määrin käännökset ovat estäneet tai edistäneet demokratian kehitystä (Hekkanen 2010, 26). Koska sensuuri voidaan tulkita eräänlaiseksi käännösnormiksi, on olennaista kiinnittää huomiota siihen, miten käännökset ovat vaikuttaneet tämän ”normin” poistumiseen vapaan kääntämisen ja viestittämisen tieltä. Siihen, ovatko käännökset estäneet

vai edistäneet demokratiaa, ovat vaikuttaneet ratkaisevalla tavalla sekä valitut käännös-
metodit että päätökset siitä, mitä teoksia on ylipäänsä katsottu aiheellisiksi kääntää.
Käännetyt tekstit nimittäin levittävät aatteita, ideologioita ja teemoja kielestä ja kulttuu-
rista toiseen, ja näin ollen käännöstoiminta muodostaa vastinparin toimimattomassa au-
toritaarisessa yhteiskunnassa elävien ihmisten turhautumiselle demokratiaan tähtäävässä
prosessissa, sillä käännöstekstit tuovat kirjallisuuden, uutiset ja muun kirjoitetun materi-
aalin laajemman yleisön saataville kuin jos ne julkaistaisiin alkuperäiskielisinä
versioina. Täten käännöstekstit muodostavatkin lukijalleen usein osoituksen siitä, että
jossain muualla on paremmin, ja juuri siksi useat ulkomaiset teokset ovat joutuneet his-
torian aikana kielletyiksi eri diktatuureissa. Luvussa 4 käsitelty George Orwellin teok-
set *Vuonna 1984* ja *Eläinten vallankumous* ovat tästä hyvä esimerkki, sillä molempia te-
oksia voidaan tulkita kritiikiksi sosialistista yhteiskuntaa kohtaan.

Käännöskritiikkiä tarkasteltaessa on kuitenkin otettava huomioon, että anakroninen
käännöskritiikki nykypäivän arvojen mukaisesti nostaa menneen ajan käännökset pois
aikakaudestaan ja tarkastelee käännöstoimintaa ja vääristää täten kritiikkiä ottamatta
huomioon menneen aikakauden käytänteitä (Hekkanen 2010, 26). Anakronia haittaa tut-
kielman aihepiiriin käsittelyä myös käännöstieteen ulkopuolisilta seikoin. Kai Ekholm
kirjoittaa väitöskirjassaan, kuinka myöskään sensuuria ei koskaan tutkita ajassaan, vaan
sen vaikutuksia käsitellään vasta myöhemmin. Tällainen menettely aiheuttaa tutkimuk-
selle haasteita, sillä sensuurin sisäistä logiikkaa ja säännötystä on tällöin vaikea ymmär-
tää ja jäsentää. (Ekholm 2000, 33.)

Kääntämisen sosiologian voidaankin katsoa ottavan sensuurin ja muun kääntämisen ko-
keman säännöstelyn kaltaiset seikat huomattavasti paremmin huomioon, sillä sosiologi-
sen lähestymistavan turvin tarkastellaan käännöstoiminnassa eri osallistujien rooleja ja
toimintaa, jolloin otetaan huomioon erityisesti eri osallistujien voimasuhteet (Hekkanen
2010, 29). Esimerkkinä mainittakoon Gideon Touryn esittämä näkökanta siitä, kuinka
kääntäminen sosiokulttuurisena toimintana on vahvasti normien ohjaamaa (Gambier
2010, 237). Demokratisoitumisprosessin aikana nämä normit ja voimasuhteet muuttuvat
huomattavasti valtion ja sen viranomaisten toiminnan ja aseman heiketessä ja kääntäjän
saadessa lisää mahdollisuuksia päättää itsenäisesti käyttämistään käännösstrategioista
ilman yhteiskunnallista painetta ajautua itsesensuuriin.

Gorbatšovien toimien tavoitteena oli tehdä Neuvostoliitosta demokraattinen oikeusvaltio. Samalla tämä tarkoitti poliittisen sensuurin lopettamista. Koska kommunismi poliittisena järjestelmänä oli jo selkeästi vanhentunut, oli Neuvostoliiton poliittisen järjestelmän romahtaminen puolestaan luonnollinen sensuurin poistamisen seuraus. (Carlyle 2002, 97.) Käännöstoiminta olikin valtion vapautumisen suhteen erittäin tärkeässä roolissa mahdollistaessaan kansan perehtymisen virallisesta ideologiasta poikkeavaan ajatteluun. Neuvostoliiton romahdus vaikutti huomattavasti myös venäjästä muille kielille, kuten suomeksi, kääntävien kääntäjien käännösmetodien hyödyntämiseen. Aikaisemmin kääntäjät käyttivät monin paikoin venäläisiä lainasanoja, mutta nykyisin he keskittyvät lainasanojen käytön sijaan kotouttavaan kääntämiseen. Tämä on selitettävissä venäläisessä yhteiskunnassa Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen tapahtuneilla huomattavilla muutoksilla. Globalisaatio on tuonut venäläiseen kaunokirjallisuuteen monia länsimaisia piirteitä, eikä maassa täten kirjoiteta enää niin paljoa venäläisille tyypillisistä aiheista. Muutoksia on tapahtunut myös kohdekulttuurin yhteiskunnassa, ja niinpä kääntäjien onkin vastattava yhä enenevissä määrin markkinoiden tarpeisiin erityisesti niiden kaunokirjallisuuden tyyliuuntien osalta, joiden voidaan olettaa houkuttavan laajempaa yleisöä. Esimerkiksi rikosromaaneja käännetään huomattavasti kotouttavammin kuin vanhaa neuvostoliittolaista toisinajattelijakirjallisuutta. (Kujamäki, Kolehmainen, Penttilä & Kemppanen 2011, 117, 118.)

4.5 Georg Orwellin tuotannon asema Neuvostoliitossa

Neuvostoliiton aikakaudella kiellettiin lukuisia käännösteoksia poliittisista syistä. Tähän tutkielmaan olen valikoinut käytännön esimerkiksi George Orwellin tuotannon, sillä erityisesti *Eläinten vallankumous* -teos sisältää – satiirin muotoon kirjoitettuna – voimakasta kritiikkiä Neuvostoliittoa ja erityisesti vuoden 1917 vallankumousta kohtaan, kuten seuraavassa tarkemmin kerrotaan. Ennen kuin käsitellään tarkemmin suhtautumista Orwellin teoksiin Neuvostoliitossa, tutkitaan kuitenkin lyhyesti Orwellia henkilönä, jotta voidaan hahmottaa paremmin sekä kirjojen synnyn että Orwellin kirjojen levityksellä harjoittaman poliittisen toiminnan tausta.

4.5.1 George Orwell henkilönä

Pseudonyymillä George Orwell kirjoittanutta iso-britannialaista lehtimiestä Eric Blairia (1903–1950) pidetään 1930-luvun vasemmistokirjallisuuden kiistellyimpänä hahmona

(Vartiainen 2009, 779). Tässä jaksossa kuvaan lyhyesti Orwellia henkilöihahmona, jotta hänen teostensa välittämä sanoma voitaisiin paremmin asettaa todelliseen kontekstiinsa.

Orwellin tuotanto oli erittäin monipuolista, sillä hän oli elämänsä aikana sekä kirjailija, lehtimies, esseisti että poliittinen ajattelija. Vasemmistotematiikka, kuten köyhyys, yhteiskunnallinen eriarvoisuus ja poliittisen taistelun motiivit, näkyy vahvasti Orwellin kirjoituksissa erityisesti ennen toista maailmansotaa (Vartiainen 2009, 779.) Neuvostoliiton ja reseptiohistorian (ks. jakso 3.2) suhteen mielenkiintoisinta Orwellin hahmossa on tarkastella hänen suhtautumistaan puhtaaseen marxismiin, jota hän tosin kritisoi pitkälti peilaten oman englantilaisen yhteiskuntansa ongelmia aatteellisuutta vasten. On kuitenkin huomioitava, että Orwellin tuotannon voidaan katsoa olevan niin kaukana neuvostoliittolaisesta kommunismin ihanteesta, että täten on perusteltua olettaa, että kirjailijan tuotantoa ei olisi Neuvostoliitossa voitu hyväksyä kunnolla ennen glasnostia.

Huolimatta siitä, että Espanjan sisällissota oli lähellä monien länsimaisten kirjailijoiden sydämiä, oli aihe ankarasti sensuroitu lehdistön keskuudessa. Neuvostoliitto tuki tasavaltalaisten puolta vastustaakseen fasismia. Samalla Neuvostoliitto käytti sisällissotaa propagandatarkoituksiin. Sodalla oli vaikutus Orwellin teosten julkaisukieltoon Neuvostoliitossa, sillä Orwell toimi sisällissodan aikana Partido Obrero de Unificación Marxistan (lyh. POUM, Työväen marxilainen yhtenäisyyspuolue) miliisijoukoissa (Sherry 2012, 174.)

4.5.2 George Orwellin teos Vuonna 1984

Käytännön esimerkiksi Neuvostoliitossa kielletyistä kirjoista olen tähän tutkielmaan valikoinut George Orwellin kirjoittamat teokset *Eläinten vallankumous* (venäjänkielinen käännös *Скотный двор*) ja *Vuonna 1984* (venäjänkielinen käännös *1984*) niiden poliittisen luonteen ja Neuvostoliiton totalitaariseen järjestelmään ja erityisesti Staliniin kohdistaman kritiikin vuoksi (Senn 2015, 149). Puhun tutkimuksessani näistä teoksista selkeyden vuoksi suomenkielisten käännösten ja täten suomalaisen kirjallisuuskulttuuriin vakiintuneiden teosten nimillä. Vuonna 1949 kirjoitettu *Vuonna 1984* on kuvaus dystopisesta, tänä päivänä jo menneisyydeksi muuttuneesta tulevaisuudesta, jossa kaikki ihmisen toiminta on ohjattua ja yksilöllinen ajattelu on kielletty. Lisäksi yhteiskunta on asettanut rajoitteita niin ruoan, seksin, ystävyys, perheiden kuin monien muidenkin

ihmisen arkipäivään vahvasti sidoksissa olevien seikkojen suhteen (Skjørestad 2010, 42.)

Orwellin teos *Vuonna 1984* kiellettiin Neuvostoliitossa, koska sen katsottiin selkeästi kritisoivan maan poliittista järjestelmää. Uuden yhteiskuntajärjestelmän tavoitteena voidaan katsoa olleen luoda kokonaan uusi, muista erottumaton ja kritisointikyvytön sosialistinen ihanneihminen, ja niinpä teoksessa puolue luo idean raudan, hirviömaisten koneiden ja pelottavien aseiden maailmasta, jossa asuu kansa fanaattisia sotilaita marssimassa eteenpäin täydellisessä järjestyksessä, huutamassa samoja iskulauseita ja tekemässä työtä ja taistelemassa. Tässä maailmassa yksilöllisyys on kuollut, sillä kaikilla maan kolmella miljoonalla ihmisellä on jopa yhteneväiset kasvot (Orwell 1949, 77.)

Neuvostoliittolaisessa sosialistisessa todellisuudessa oli niin ikään tähdittävä vastaavaan kansan tasapäistämiseen, sillä, kuten Hannah Arendt (1951, 417) toteaa, yhteiskunnan pysyvyys oli ja on sosialististen järjestelmien yleinen heikko kohta. Lisäksi tällaisen yhteiskunnan tyypilliseksi piirteeksi voidaan nimetä vallitseva epäluottamus, sillä vallitsevan poliittisen järjestelmän kaltaisessa tilanteessa hallinto ei voi luottaa keneenkään. Sosialistisessa järjestelmässä toisen pettäminen on usein niin palkitsevaa, että kenen tahansa voidaan katsoa sortuvan siihen. (Arendt 1951, 429.) Täten yhteiskunta ei voinut luonnollisestikaan sallia julkaistavan Orwellin teosten kaltaista tuotantoa, joka oli kirjoitettu nimenomaisesti kritisoimaan maan poliittista järjestelmää ja pettämään sen.

Neuvostoliiton kommunistisen puolueen keskuskomitean ideologinen osasto tilasi *Vuonna 1984* -teoksen käännettäväksi vuonna 1959 kartoittaakseen poliittisten vihollisten näkemyksiä ja saattaakseen näitä poliittisesti luotettavien henkilöiden tietoon sekä harjoittaakseen vastapropagandaa. Kaikki käännöksen kopiot varattiin puolueen johtohahmojen käyttöön. Käännöksen painettujen kappaleiden määrän lisäksi kääntäjän henkilöllisyys jätettiin vuoden 1959 käännöksen osalta hämärän peittoon. Kääntäjän henkilöllisyys ja painosmäärä jätettiin julkaisematta myös kirjan virallisen julkaisun yhteydessä vuonna 1989. Sen sijaan venäjännökseen kirjoitettiin seuraavat alkusanat, jotka osoittavat selkeästi teoksen kääntämisen propagandistisen tarkoituksen:

[...] Teokset Vuonna 1984 ja Eläinten vallankumous ovat nostaneet George Orwellin kuuluisuuteen. Nämä teokset ovat satirisoituneita kuvauksia neuvostoliittolaisesta yhteiskunnasta. Siksi ei olekaan sattumaa, että porvarilliset valtiomiehet, ekonomit, toimittajat ja filosofit ovat tehneet Vuonna 1984 -kirjasta neuvostovastaisen propagandan välineen. Sitä on julkaistu laajasti lännessä ja siihen viitataan tai sitä siteerataan, kun kirjoitetaan Neuvostoliitosta tai muista sosialistisista maista. (Vid 2007, 155. Kääntänyt tätä tutkimusta varten TR.)

Vaikka sekä *Vuonna 1984* että *Eläinten vallankumous* olivat virallisesti glasnostin aikakaudelle asti vain poliittisen eliitin käytettävissä, niistä ilmestyi jo aiemmin lukuisia venäjänkielisiä samizdateja eli maanalaisen kustannustoiminnan painamia versioita. Teokset olivat samizdat-käännöksinä erittäin suosittuja Neuvostoliiton toisinajattelijapiireissä terävän yhteiskuntasatiirinsa ansiosta. (Vid 2007, 155.) *Vuonna 1984* -teoksesta 1960-luvulla liikkeellä Neuvostoliitossa ollut anonyymi käännös oli tuskin lukukelpoinen, sillä sitä levitettiin joko valokopioina huomattavalla riskillä tai kirjoitettu kirjoituskoneella, ja oli näin ollen erittäin huonosti luettavissa. Valokopiointi Neuvostoliitossa oli erittäin vaarallista, sillä yksityiset ihmiset eivät saaneet omistaa valokopiokonetta, ja näin ollen jokaiseen kopiointiin tuli saada viranomaisen lupa. Myös jokainen kirjoituskone tuli rekisteröidä KGB:n paikallistoimistossa. Mikäli henkilö saatiin kiinni kopioidusta tai lukemasta neuvostovastaista materiaalia, rangaistuksena oli Neuvostoliiton rikoslain mukaan joko karkotus tai vankila. Vain harvat neuvostoliittolaiset olivat oikeutettuja matkustamaan ulkomaille, ja he saattoivat tällöin näiltä matkoiltaan tuoda mukanaan Orwellin teoksia ja muuta neuvostovastaista kirjallisuutta. Tällöin teoksia ei kuitenkaan alettu levittää kääntämällä niitä maanalaisesti, vaan niitä annettiin lukuun ”yön yli” ihmisille, jotka hallitsivat englantia. Neuvostoliiton yhteiskunnassa tämä tarkoitti pääasiallisesti englannin kielen opiskelijoita ja opettajia. Myös tällainen teosten levittäminen oli vaarallista ja saattoi paljastuessaan johtaa esimerkiksi opiskelijan erotamiseen yliopistolta. (Kulinich, 2015, 77.) Samizdat-muodossa julkaistut teokset eivät usein pysyneetkään virallisten tahojen ulottumattomissa. Esimerkkinä mainittakoon, kuinka 6. elokuuta 1978 kirjatuissa dokumentissa Leningradin KGB-osasto listasi alueen sensuurista vastanneille viranomaisille kaiken kaikkiaan 17 ulkomailta tai Neuvostoliiton rajojen sisäpuolella samizdatina painettua teosta, jotka sittemmin takavarikoitiin. Orwellin *Vuonna 1984* oli yksi näistä teoksista. (ks. Bljyum 2003.)

Erityisesti 1920- ja 1930-luvulla järjestetyt näytösoikeudenkäynnit aiheuttivat suurta huomiota neuvostolehdistön parissa, vaikka syytetty saattoi usein saada vasta lehteä lukiessaan selville, mistä häntä todellisuudessa syytetään. Lehdistön tehtävänä oli uskotella kansalaisille, että oikeudenkäynnissä syytetty oli todellisuudessa syyllinen. Kirjailija-kriitikko Andrei Sinyavsky ja kirjailijana ja kääntäjänä työskennellyt Yuli Daniel pidätettiin vuonna 1965, koska heidän väitettiin julkaisseen heidän kiellettyjä teoksiaan ulkomailla. Neuvostoradiossa todettiin, kuinka heidän rangaistuksellaan tulisi olemaan maassa julkinen kannatus. Sen sijaan, että kansalaisilla olisi ollut pääsy näiden kiellettyjen kirjojen todelliseen sisältöön, he saattoivat vain lukea lehdistöstä negatiivisia, lähes hysteriseksi tulkittavissa olevia näkemyksiä niiden sisällöstä. (Eaton 2004, 67, 68.) Sinyavsky tuomittiin sittemmin seitsemän ja Daniel viiden vuoden tuomioon työleirillä (Grüttemeier 2016, 122).

Neuvostoliittolaisessa mediassa julkaistiin kuitenkin vuoden 1988 keväällä tietoja aikeista julkaista Vuonna 1984 kokonaisuudessaan vuosina 1989–1990, vaikka se olikin ollut virallisessa tuontikiellossa vuoteen 1988 asti. Teoksen kieltämistä ei voida jälkikäteen tarkastellen pitää kokonaisvaltaisena, sillä neuvostoliittolaisessa mediassa oli esiintynyt jo ennen tätä lukuisia viittauksia ja jopa arvioita kirjasta, vaikka tulliviranomaiset takavarikoivatkin vuosien ajan tätä kirjaa länsimaisilta turisteilta. (Rodden 2009, 202.) Vuonna 1984 -teoksen julkaisu Neuvostoliitossa nousi vuonna 1988 kansainväliseksi uutiseksi. The New York Times uutisoi 15. toukokuuta 1988 artikkelissaan *Out of the Memory Hole*, kuinka Moskovasta kuuluu loistavia uutisia, sillä Orwellin *Vuonna 1984* -teos julkaistaan Neuvostoliitossa. Lehti nosti artikkelissaan esiin Orwellin mielenkiintoisen ajatuksen siitä, kuinka totalitaariset ajatukset ovat jossain määrin vallanneet älymystön mielen kaikkialla, ja kuinka hän on pyrkinyt osaltaan poistamaan tällaiset ajatukset heidän loogisista päättelyketjuistaan. Tästä huolimatta *Vuonna 1984* -teosta pidetään nykypäivänä, *Eläinten vallankumouksen* tavoin, pääasiassa Neuvostoliiton toiminnan kritisoijana.

Huolimatta siitä, että Orwell oli luonut *Vuonna 1984* -teoksen varsinaisesti yleiseksi kriitikiksi totalitarismia vastaan, toimi teos tehokkaana aseena taistelussa nimenomaisesti Neuvostoliiton poliittista järjestelmää vastaan. Venäläisen *intelligentsian*, älymystön, jälkeläisinä neuvostoliittolaiset toisinajattelijat olivat tietoisia kirjallisuuden käyttämisestä sosiaalisen protestin välineenä, ja niinpä he havaitsivat ennen pitkää, kuinka

Vuonna 1984 sopi tähän tarkoitukseen loistavasti. (Bergman 1997, 175.) Toisinajattelijoiden aikakauden jälkeen *Vuonna 1984* osoittautui aarteeksi vuorostaan Gorbatsovin uudistuspolitiikan kannattajille. Jotkut uudistajista olivat itse taannoin kuuluneet toisinajattelijoihin, ja nyt heille oli tarjoutunut mahdollisuus välittää aiempaa laajemmalle yleisölle tietoa samoista teemoista kuin heidän levittäessään Orwellin kirjaa samizdat-muodossa (Bergman 1997, 187.)

4.5.3 Eläinten vallankumous

Kuten teos *Vuonna 1984*, myös *Eläinten vallankumous* vapautettiin julkaistavaksi glasnostin aikana. Teos sijoittuu maatilalle, jonka eläimet nousevat yhdessä despoottista isäntäänsä vastaan, mutta jonka tasa-arvoinen elämä muuttuu pian sikojen noustessa maatilan diktaattoreiksi, sillä, kuten kirjan kuuluisin kohta toteaa, ”kaikki eläimet ovat tasa-arvoisia, mutta toiset eläimet ovat tasa-arvoisempia kuin toiset”. Despoottinen isäntä Jones kuvaa Tsaari Nikolai II:sta, joka kohtelee huonosti eläimiään, jotka kirjassa symboloivat Venäjän kansaa. *Eläinten vallankumouksen* muutkin hahmot symboloivat niin ikään Neuvostoliiton alkuajoille ja poliittiselle ideologialle tärkeitä henkilöitä: Majuri on Marx, Napoleon kuvaa Joseph Stalinia ja Lumipallo Lev Trotskia. (Senn 2015, 150.) Teos on faabelimuotoon kirjoitettu, eli se on lyhyt, vertauskuvallinen eläintarina, jolla on opettavainen tarkoitus. *Eläinten vallankumous* poikkeaa tyypillisestä faabelista kuitenkin siinä suhteessa, ettei se ole kirjoitettu runomuotoon, kuten erityisesti faabelikirjallisuuden varhaisimmat teokset, joista esimerkkinä mainittakoon venäläisen Ivan Krylovin (1769–1844) tuotanto. (Ekonen & Turoma 2015, 191.)

Myöskään tämä Orwellin kirja ei vuosikausiin menestynyt neuvostoliittolaisten lukijoiden keskuudessa, sillä teos on satiiri neuvostoliittolaisesta yhteiskunnasta, ja niinpä sitä käytettiin II maailmansodan aikana yhtenä laajimmalle levinneistä propagandavälineistä sekä kirjana että animaatioelokuvana. Suomen valtiollinen poliisi totesi teoksen olevan epäilemättä satiiria Neuvostoliittoa kohtaan, mutta tarkoituksen olevan piilotettu taidokkaasti satiirin taakse (Fields 2015, 105). Esimerkkinä kirjaan kohdistuneesta suhtautumisesta mainittakoon, että Yhdysvaltain viranomaiset takavarikoivat neuvostoliittolaisten pyynnöstä *Eläinten vallankumouksen* ukrainankielisiä käännöksiä Münchenissä vuonna 1947 ja luovuttivat ne Saksassa Neuvostoliiton viranomaisille (Ekonen & Turoma 2015, 191). Münchenin epäonnistumisesta huolimatta Orwellia kannustettiin löytämään keino saada *Eläinten vallankumous* julkaistuksi Neuvostoliitossa.

Faabelille ominaiseen tyyliin *Eläinten vallankumouksen* eri hahmot symboloivat kukin tiettyä tahoa Venäjän ja Neuvostoliiton historiassa. Eläimet näyttäytyvät romaanissa yhtenäisenä kollektiivina, jonka kukistama juoppo isäntä merkitsee tarinassa Venäjällä ennen vallankumousta hallinnutta tsaaria. ”Tsaarin” kukistumisen jälkeen koittaa toviksi aurinkoinen kommunistinen tulevaisuus, kun eläimet hallitsevat maatilaa yhteistuumin. Sika puolestaan on tarinassa pahan kommunistihallinnon symboli. Kommunistihallinto rakoilee todellisuuden tapaan myös maatilalla. Vallankumouksen johtohahmoista Lumipallo kuvataan usein uskollisena ideologian kannattajana, jolle kuitenkin käy lopulta huonosti Napoleonin voitettua sikojen välisen valtataistelun (Vantieghem 2009, 54.)

Tavoitellessaan *Eläinten vallankumoukselle* mahdollisimman suurta kansainvälistä yleisöä Orwell kuitenkin lisensoi käännöksiä ja radio-ohjelmia faabelistaan pitkin Itä-Eurooppaa, joten Orwellin toimintaa on pidettävä melko puhtaasti poliittisena. (Rodden 1988, 132). Samalla Orwellin toimet ovat tulkittavissa eräänlaiseksi aikakauteensa si-donnaiseksi informaatiosodan muodoksi. Esimerkiksi hän kävi kirjeenvaihtoa sodan jäl-keisen Euroopan pakolaisleirien ihmisten kanssa, jotta *Eläinten vallankumouksesta* saataisiin ukrainankielinen käännös. Pakolaisten ansiosta Orwellin kirjeestä tuli myöhemmin hänen ainoa julkaistu *Eläinten vallankumouksen* esipuheensa. *Eläinten vallankumouksen* käänsi lopulta ukrainaksi 24-vuotias ukrainalainen kielen ja kirjallisuuden tutkija, englantia BBC:n ohjelmia kuuntelemalla opiskellut Igor Shevchenko.⁵

Eläinten vallankumouksen julkaisu kiinnosti suuresti myös venäläisten emigranttien ylläpitämää *Possev*-lehteä, joka halusi julkaista Kalifornian Berkeleyn yliopiston Venäjän kirjallisuuden professori Gleb Struven laatima teoksen venäjännös. Possevin päätoimitaja Vladimir Gorachek lähestyikin Orwellia kirjeellä todeten, kuinka *Eläinten vallankumous* voitaisiin julkaista kirjana muun muassa Berliinissä ja Wienissä sijainneiden lehden kontaktien välityksellä. Lehden tavoitteena oli taistella bolševismia vastaan, ja Gorachek totesi kirjeessään *Eläinten vallankumouksen* tukevan loistavasti tätä tavoitetta. (Rubin 2012, Chapter 2.) Alkuperältään vieraskielisten teosten venäjännösten käyttäminen ”kirjallisen sodankäynnin” välineenä on sinänsä mielenkiintoista, sillä neuvostokäännösten laatu vaihteli suuresti, sillä kääntäjät olivat usein epäammattimaisia ja huonosti koulutettuja. Tästä huolimatta useat emigrantit näyttivät yhtyvän julkiseen

---

⁵ <https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2012/03/how-animal-farm-gave-hope-to-stalins-refugees/253831/>, 6.6.2017

mielipiteeseen neuvostokulttuurin suuruudesta ja saavutuksista. Heillä ei luonnollisesti-
kaan ollut luotettavaa tietoa aiheesta, mutta samalla heidän näkemystään kotimaansa
kulttuurista voidaan pitää jokseenkin idealistisena. (Friedberg 1997, 6.)

Koska *Eläinten vallankumous* käsittelee satiirin keinoin Neuvostoliittoa, on vapaus ja
sen menettäminen yksi teoksen tärkeimpiä teemoja. Orwellin kirja tukee selkeästi kol-
lektiivista vapautta, mutta nostaa esille myös kysymyksen yksilön vapaudesta. (Shute
2002: nettiversio.) Yhdysvaltain hallitus on toiminnallaan ollut osallisena Orwellin
käännösten julkaisussa ja osittain näin vauhdittaneen kirjailijan poliittisen sanoman le-
viämistä, sillä U.S. Information Agency rahoitti hänen teostensa kääntämisen yli 30 kie-
lelle. Tätä toimintaa voidaan pitää puhtaasti poliittisena siirtona, jolla kuitenkin osoite-
taan, kuinka suuren merkityksen yksittäinen poliittisesti arkaluontoinen kirja voi todelli-
suudessa saavuttaa. (Rodden 2009, 202.) Yhdysvaltain menettelyä voidaan pitää jok-
seenkin tekopyhänä tai kaksinaismoralistisena, sillä Orwellin teos *Vuonna 1984* on ollut
laajimmin kiellettyjä kirjoja Yhdysvaltain peruskouluissa kautta aikain. (Roden 2009,
19).

5. Suomettumisen vaikutus käännöskirjallisuuden sensuuriin

Suomessa on historian saatossa käännetty suhteellisen paljon Venäjän ja Neuvostoliiton
kirjallisuutta. Realistiklassikkoja 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta on käännetty jo vuo-
desta 1876 alkaen, ja uusia painoksia niistä julkaistaan joskus vieläkin. Venäläisiä klas-
sikkoja lukevat Suomessa tyypillisesti valistuneet lukijat, eikä näiden teosten suomenta-
misprosessiin ole tyypillisesti liittynyt poliittisia seikkoja. Venäläistä modernistista kir-
jallisuutta käännettiin puolestaan melko paljon erityisesti 1960- ja 1970-luvulla, mutta
suuntauksen kaikkia keskeisiä teoksia ei ole käännetty vielääkään. Sama pätee myös so-
sialistiseen realismiin, johon huomio suomalaisessa käännöstoiminnassa kiinnittyi po-
liittisista syistä 1940- ja 1970-luvulla Neuvostokirjallisuutta-sarjan myötä. Myös venä-
läiseen nykykirjallisuuteen kiinnitetty huomio on myöhemmin romahtanut, sillä klassik-
koja lukuun ottamatta venäläinen kirjallisuus ei Suomessa myy. Venäläisen dissidentti-
ja emigranttikirjallisuuden kääntämisessä on puolestaan paljon poliittisista syistä aiheu-
tuneita ja myöhemmin paikkaamatta jääneitä aukkoja. Solženitsynin tuotannon julkaise-
mista voidaan pitää tässä yhteydessä aikansa erityisilmiönä, ja siksi sitä tarkastellaan
myöhemmin tässä tutkielmassa. (Jänis & Pesonen 2007, 204, 205.)

5.2 Suomalainen käännössensuuri

Tarkastelen tässä luvussa lyhyesti suomalaista käännössensuuria laajemmassa mittakaavassa, sillä suomettumisilmiön aseman käännössensuurin kentässä ymmärtämiseksi on olennaista asettaa se asianmukaiseen mittakaavaansa. Erityisesti ennakkosensuurin perinne on maassamme pitkä: jo vuonna 1665 määrättiin kuninkaallisessa julistuksessa kielletyiksi kaikki häpäisevät kirjoitukset, eikä niitä saanut myöskään ryhtyä tuottamaan niitä Suomeen myydyiksi ja ostettaviksi. Säädöstasolla ennakkosensuuri sai alkunsa vuoden 1684 painoasetuksesta, jonka nojalla kansliakollegion tuli pitää silmällä painotointia ja sille tuli lähettää nähtäväksi kappaleet ennen painotuotteiden lähetystä eteenpäin myytäväksi. (Kuisma 1990, 150.)

Myöhemmin Suomen kirjallisuushistoriassa on esiintynyt monenlaisia syitä sensuroida teoksia. Mielenkiintoisimpia tämän pro gradu -tutkielman kannalta ovat seikat, jotka ilmenivät sensuurikeskustelussa Suomessa Neuvostoliiton ollessa olemassa. Voimakaimpana voidaan pitää 1930-luvun yleisen poliittisen isänmaallistumistendenssin nostattamaa vaatimusta Suomen kirjailijaliiton taholta. Liitto totesi kirjallisuuden omavaraisuutta peräänkuuluttavassa vaatimuksessaan, kuinka Suomesta tulisi saada pois ”ulkomainen kirjallinen rihkama”. Liiton sanojen mukaan tuli suomalaisten ”kuunnella sen kuusen huminaa, jonka juurella on asuntomme, eikä niitä monia ulkomaiden muotisuuntien harhasäveliä, joiden tahtiin niin helposti horjahdamme karkeloimaan”. (Kuisma 1990, 156, 157.) Vaatimus kirjallisuuden omavaraisuudesta osoittaakin, kuinka aikakauden halu sensuroida ulkomaisia teoksia juontui nimenomaisesti ulkomaisuudesta, eikä niinkään teosten erilaisesta arvomaailmasta.

Pitkän linjan ennakkosensuurin rinnalle suomalaiseen sensuuriperinteeseen on noussut jälkikäteinen sensuuri, johon lukeutuvat takavarikot ja jälkikäteiset sanktiot teosten julkaisemisesta. Poliittisista syistä poistettiin sodan jälkeen julkisesta levityksestä ja kirjas-toista huomattava määrä neuvostovihamielistä tai saksalaisia sympatisoivaa kirjallisuutta. Muut syyt jälkikäteissensuurille olivat pitkälti liitännäisiä joko seksuaalisuuteen tai muuhun siveellisyyteen. Hyvänä esimerkkinä on Henry Millerin teos *Kravun kääntöpiiri*, jonka oikeusministeriö takavarikoi vuonna 1962, sillä epäsideellisten julkaisujen levittämisen ehkäisemiseksi perustettu lautakunta oli luokitellut teoksen siveellisyyttä loukkaavaksi. (Kuisma 1990, 158.)

5.3 Suomettumisen määritelmä

Luvun 5 tarkoituksena on laajentaa Neuvostoliiton käännöskirjallisuuteen kohdistuneen poliittisen vaikutuksen tutkiminen Neuvostoliiton rajojen ulkopuolelle. Niin sanottu suomettumisilmiö vaikutti Neuvostoliiton olemassaolon aikana huomattavasti Suomen ulkopoliitiikan toteuttamiseen, sillä toimivia itäsuhteita ei haluttu vaarantaa julkaisemalla Neuvostoliiton politiikkaa liiaksi kritisoivaa materiaalia. Jotta voidaan hahmottaa suomettumispolitiikan ja käännöstoiminnan ja käännösten julkaisutoiminnan rajoittamisen yhteys, on ensiksi kuitenkin aiheellista lyhyesti taustoittaa suomettumista poliittisena ilmiönä.

Suomettumisilmiöllä tarkoitetaan ilmiötä, jossa voimakkaampi naapurivaltio vaikuttaa politiikallaan heikomman naapurinsa asioihin. Nimityksellä viitataan siihen, kuinka Neuvostoliitto vaikutti Suomen ulkopoliittikkaan. Ensi kerran käsite nousi julkiseen keskusteluun Keski-Euroopassa 1960- ja 1970-luvun vaihteessa. (Isotalo, 2006, 11.) Aluksi suomettumisilmiö kritisoikin Suomen ulkopoliitiikan sijaan Länsi-Saksan pehmeämpää itäpolitiikkaa (Isotalo 2006, 12).

Suomen ulkopoliitikassa suomettumisilmiö tarkoitti Neuvostoliiton imartelemista ja puhetta ystävydestä, yhteistyöstä ja avunannosta. Pekka Kujamäki kuvailee Suomen olevan II maailmansodan tulosta: ainoa kapitalistinen valtio, joka solmi Neuvostoliiton kanssa ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksen. (Kujamäki, Kolehmainen, Penttillä & Kemppanen 2011, 159.) Vallalla olevan epäluulon seurauksena suomalaisten tuli kommentoida luottavaisesti myös sellaisia asioita, joita yleisesti vastustettiin. Erityisesti Tšekkoslovakian miehitys vuonna 1968 herätti pelkoa Suomessa ja muualla Euroopassa, ja niinpä presidentti Urho Kekkonen päätyikin ilmaisemaan Neuvostoliiton valtiojohdolle, kuinka Suomi oli Neuvostoliiton naapureista ainoa, josta Neuvostoliitolle ei ollut koitunut ongelmia. Ongelmattomia suhteita haluttiinkin pitää yllä mahdollisimman tehokkaasti. Tämä jouduttiin tekemään vapaan julkaisu- ja käännöstoiminnan kustannuksella. (Tarkka, Tieteessä tapahtuu 5/2013, 3.)

5.4 Suomessa kielletyt käännösteokset II maailmansodan jälkeen

Suomen ulkoasiainministeri lausui 16.10.1944, kuukausi välirauhansopimuksen kirjoittamisen jälkeen, kirjoittamassa nootissa seuraavaa:

”Kaikki kirjat, aikakauskirjat ja muut painotuotteet, joiden sisältö on tähdätty Neuvostoliiton etuja vastaan, poistetaan viipymättä kaupasta ja kirjastokäytöstä.” (Ekholm, Informaatiotutkimus (4) 2000.)

Suomen ulkoasiainministeri määräsi täten nootillaan, ettei suomalaisissa kirjastoissa tai kirjakaupoissa saisi enää olla saatavilla Neuvostoliiton etujen vastaista kirjallisuutta. Vastaavan viestin kirjastotoimistolle lähetti oikeusministeri Ernst von Born.⁶ Käskeytysten poistamiseen kosketti kuitenkin pääasiassa alkuperältään suomen- tai ruotsinkielistä kirjallisuutta, sillä käännöskirjallisuutta poistetusta kirjallisuudesta oli ehdottomasti vähemmistö.⁷ Perusteet teosten poistamiselle olivat vastaavat kuin Neuvostoliiton suljetuissa spetskhran-kokoelmissa, mutta Suomessa kirjastotoimi koki, poikkeusoloista huolimatta, olevansa osa kunnallista päätäntä, ja siksi niiden ratkaisut olivatkin hangoittelevia ja valinnoissaan itsenäisyyteen pyrkiviä (Ekholm, Informaatiotutkimus (4) 2000). Kirjat palasivat ensin pikkuhiljaa tutkijoiden käyttöön ja säilyivät laajan yleisön ulottumattomissa vuoteen 1958. Niitä pidettiin erillisissä kaapeissa, joita kutsuttiin paikoitellen ”myrkkykaapeiksi”.⁸

Suomettumisen aikakausi kirjallisuuden osalta ei tarkoittanut kuitenkaan ainoastaan kirjojen poistamista tai käännösten kieltämistä, sillä poistetun kirjallisuuden tilalle alkoi pikkuhiljaa tulla vahvasti vasemmistovoittoista kirjallisuutta, sillä sodan jälkeen vasemmisto alkoi näkyä kulttuurielämässä, ja Neuvostoliiton suhteiden ensisijaisuutta pyrittiin korostamaan. Kommunistien piirissä vuonna 1940 perustetun Kansankulttuuri Osakeyhtiön tehtäväksi asetettiin täyttää aukkoja suomalaisessa julkaisutoiminnassa ja lisätä tuntemusta niistä maista, jotka Suomessa oli lähes sivuutettu. Vaikka tällä tarkoitettiin lähinnä Neuvostoliittoa, oli tavoitteena kääntää ja kustantaa myös kansandemokratioiden kirjallisuutta. Kansankulttuuri ei kuitenkaan kyennyt tavoitteistaan huolimatta kasvattamaan kansandemokratioiden kirjallisuuksien osuutta niin kuin oli suunniteltu. Yhtenä syistä oli kääntäjien puutteellinen kielitaito sekä tarve kääntää välikielten kautta. (Palo-
poski 2007, 210, 211.)

---

⁶ http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/2001/4_hannula.htm, 17.6.

⁷ Ks. esim. http://www.sananvapausjasensuuriverkkoaikana.com/kiellettykirjat/kielletyt3_2.html#1962, 17.6.

⁸ <https://yle.fi/uutiset/3-9231659>, 25.6.

Suomettuminen huipentui vuonna 1948, jolloin Suomen silloiseen rikoslakiin tehtiin lisäys, jonka mukaan vieraan valtion halventaminen tehtiin rikolliseksi ”painotuotteella, kirjoituksella, kuvallisella esityksellä tahi muulla ilmaisuvälineellä”. Toiminnasta saat-
toi seurata jopa kaksi vuotta vankeutta.⁹ Vieraalla valtiolla viitattiin laissa Neuvostoliit-
toon, jota halventavia kirjoituksia ei saanut enää julkaista. Kirjakaupoista poistui suo-
mettumispolitiikan seurauksena sekä lukuisia virallisen mielipiteen mukaan Suomen ja
Neuvostoliiton politiikan huonosti näyttäviä teoksia, kuten Mika Waltarin *Neuvostova-
koilun varjossa*, että sosialistisen politiikan vastaisia kirjoja, joista selkein esimerkki lie-
nee Adolf Hitlerin *Taisteluni*. Kirjojen lisäksi sensuroituiksi joutui lukuisia televisio-
ohjelmia. Vuonna 1985 joutui esityskieltoon esimerkiksi brittiläinen Karhun naapurina -
dokumentti, jonka katsottiin esittävän Suomen ja Neuvostoliiton poliittiset suhteet kiel-
teisessä valossa.¹⁰

Suomettumisen aikakausi johti Suomessa lukuisten eri teosten vähintään osittaiseen
sensurointiin. Kaikista tapauksista tärkeimpänä voidaan kuitenkin kiistatta pitää Alek-
sandr Solženitsynin *Vankileirien saariston* suomennoksen julkaisukieltoa vuonna 1974.
Tästä kerrotaan tarkemmin jaksossa 5.3. Myös vähemmän tunnetut vankileirimuistelmat
olivat Suomen ja Neuvostoliiton välisessä politiikassa pitkään eräänlainen ”kuuma pe-
runa”. Suomalaiset ja inkeriläistaustaiset ovat tähän päivään mennessä kirjoittaneet jo
lähes 40 muistelmateosta Stalinin ajan puhdistuksista. Neuvostoliiton vankileireille jou-
tui suomalaisista pääasiallisesti loikkareita, rajaseudun asukkaita tai sotavankeja. Osa
heidän vankileirimuistelmistaan julkaistiin jo ennen II maailmansotaa, mutta teoksia ei
sallittu pidettävän julkisina enää rauhansopimuksen aikana, ja näin ollen ne kiellettiin ja
suljettiin vuosikausiksi laajan yleisön ulottumattomiin. (Mantsinen 2010, 5.) Neuvosto-
vastaisen kirjallisuuden sensurointi tapahtui syksyllä 1944, kun oikeusministeriö mää-
räsi noin 300 neuvostovastaisena pidetyn teoksen poistettavaksi kapoista (Mantsinen
2010, 48). Stalinin kuoleman jälkeen suojasään aikana suhtautuminen Neuvostoliittoon
muuttui tyystin erityisesti Suomen lehdistössä, sillä tuolloin astui Neuvostoliitossa voi-
maan aiempaa joustavampi ulkopoliittinen linja. Tämä puolestaan johti Suomen lehdis-
tössä esitettyyn avoimeen neuvostovastaiseen kritiikkiin, jonka kautta suomalaisiin is-
kostettiin ajatus, jonka mukaan Neuvostoliitto tulisi olemaan ikuisesti uhka pienelle ja
demokraattiselle Suomelle. Suojasään aikakaudella alettiin julkaista uudelleen myös ih-
misten kuvauksia vankileireiltä. (Mantsinen 2010, 5.)

---

⁹ <http://www.hs.fi/lehdistonvapaus/art-2000002918076.html>, 11.6.

¹⁰ <http://www.hs.fi/lehdistonvapaus/art-2000002918076.html>, 11.6.

Huolimatta siitä, että suomettuminen aiheutti Suomessa lukuisten neuvostovastaisiksi tulkittavien teosten sensurointitarpeen, ei maassa ole vuoden 1947 jälkeen ollut virallista sensurointikoneistoa. Suomessa ei ole viranomaista, jolla olisi oikeus sensuroida teoksen tai lehtiartikkelin julkaiseminen. Suomi kuuluukin nykyisin harvoihin valtioihin, joissa teosten julkaisu on täysin vapaata ja jossa lehdistön vapautta kunnioitetaan. Tämä on kuitenkin ainoastaan virallinen totuus, sillä myös Suomessa sananvapaus saa osakseen epävirallisia ja vapaaehtoisia rajoituksia. (Lilius 2007, 19.) Vapaaehtoisen sensurointikoneiston uhriksi joutui niin kirjallisuus kuin sarjakuva: Suomessa ei käännetty kahteenkymmeneen vuoteen vuodelta 1930 peräisin olevaa Tintti neuvostojen maassa -sarjakuvaa, jossa Tintti matkasi Neuvostoliittoon taistelemaan kommunisteja vastaan.¹¹

Pekka Pesonen pitää kiistattomana, että suomettuminen vaikutti ainakin jossain määrin siihen, mitä teoksia oli mahdollista kääntää ja julkaista suomettumisen aikakauden Suomessa, sillä venäläistä dissidentti- ja emigranttikirjallisuutta julkaistiin maassa tuolloin huomattavasti vähemmän muihin länsimaihin verrattuna. Samana aikana venäläisten teosten osuus Suomessa julkaistavista käännöskirjoista hipoi parhaimmillaan kuitenkin viidennestä. (Pesonen 2003, 84.)

Orwellin teosten poliittinen sanoma ja niiden mahdollinen uhka Neuvostoliiton valtiolliselle ideologialle vaikeuttivat niiden kääntämistä myös suomettumisen ajan Suomessa. Eläinten vallankumous lähetettiin oikeusministeriöön lisäselvityksiä varten, eikä sitä julkaistu suomennoksena ennen vuotta 1969. WSOY suomensi Vuonna 1984 -teoksen sen sijaan jo vuonna 1950. Teoksen julkaiseminen kuitenkin edellytti, että siitä poistettiin kohta, jossa arvosteltiin Neuvostoliiton toisinajattelijoita kohtaan kohdistamaa systemaattista vainoa. Vuonna 1984 -teoksen sensuroimaton versio julkaistiin suomeksi vasta vuonna 1999, eli 50 vuotta sen alkuperäisteoksen ilmestymisen jälkeen. (Fields 2015, 105.) Vaikka suomentaja ei lukisi teoksen aiempaa suomennosta, vaikuttaa se hänen käännökseensä aina tavalla tai toisella. Hän voi olla tietoinen edellisen käännöksen saamista negatiivisista tai positiivisista huomioista, ja niinpä se vaikuttaa hänen asennoitumistaan omaa työtään kohtaan. (Oittinen 1997, 133.) Tämän tiedon pohjalta toteutettiin 26.6.2017–29.6.2017 sähköpostihaastattelun muodossa vuoden 1999 suomennoksen

---

¹¹ http://www.sananvapausjasensuuriverkkoaikana.com/kiellettykirjat/kielletty3_2.html#1962, 17.6.

kääntäjä *Raija Mattila-Laiho* haastattelun (ks. liite), jonka tarkoitus oli selvittää, kuinka paljon hänen käännökseensä oli vaikuttanut aiempi vuonna 1950 Oiva Talvitien laatima käännös. Mattila-Laiho kuvasi käännösprosessiaan seuraavasti:

"En ollut aikaisemmin lukenut 1984:ää, luin sen alkukielellä ja Talvitien suomennoksena ja ymmärsin, että jotain siitä oli aikoinaan sensuroitu. Kustantaja ei evästännyt tehdyillä poistoilla, ja kun tein suomennosta, totesin että ne eivät tuntuneet kovin järjestyttäviltä. Ensi sijassa haluttiin modernimmalla otteella tehty käännös. En hetkeäkään ajatellut alkuperäistekstin sensurointia, aika oli nyt aivan toinen, eikä suomennos ilmestyessään aiheuttanut muistaakseni mitenkään ihmeempää kohua. Aikoinaan pois jätetyt kohdat tosin kyllä mainittiin.

Talvitien suomennoksesta sain varmaan joitakin vaikutteita, mutta yleisesti ottaen työ tietysti tehtiin alkukielisestä teoksesta. Jos ajattelen tämänhetkisiä valvontasysteemejä ja tarkkailutekniikoita, niin kirjan kuvaama todellisuus on vielä vähän kuin lasten leikkiä, kärjistetyksi sanoen. Ihmisten käytöksen kuvaajana kirjassa sen sijaan on valitettavan paljon profeettallisuutta."

Kuten Mattila-Laiho toteaa haastattelussaan, vaikutti hänen suomennokseensa aiempi Talvitien suomennos vain vähän, sillä hän toteutti käännöksen alkuperäiskielisestä versiosta. Samalla hän toteaa ajan olleen "aivan toinen", jolla viitataan Neuvostoliiton hajoamiseen ja poliittisen tilanteen helpottumiseen ulkopoliittisen paineen vähennyttyä. On kuitenkin mielenkiintoista ottaa huomioon, millaiset edellytykset käännöksellä on todellisuudessa ollut olla modernimmalla otteella laadittu, sillä kääntäjä vaikuttaa kuitenkin selkeästi syventyneen aikaisempaan suomennokseen ja siitä poliittisista syistä tehtyihin poistoihin tarkasti. Täten hänellä on mitä todennäköisimmin ollut tietynlainen ennakoasennoituminen teokseen. Samalla Mattila-Laiho nostaa esille kuitenkin huomionarvoisia näkökantoja siitä, kuinka Vuonna 1984 -teoksen sisältö on verrattavissa nykyaikaan ja erityisesti moderniin teknologiaan. Aika on "aivan toinen" tänä päivänä verrattuna vuoteen 1999, joten olisikin mielestäni mielekäästä laatia Orwellista uusi ja nykyaikaisuuteen tähtäävä käännös.

5.5 Aleksandr Solženitsynin Vankileirien saaristo

5.5.1 Aleksandr Solženitsyn henkilönä

Aikaisemmin luvussa 4 käytettiin George Orwellin kirjallista tuotantoa käytännön esimerkkinä Neuvostoliitossa kielletystä alkuperältään vieraskielisestä kirjasta ja siihen reagoinnista Neuvostoliitossa. Tässä suomettumista käsittelevässä 5 luvussa vastaavan

esimerkin tarjoaa Aleksandr Solženitsynin *Vankileirien saaristo* -teossarjan aiheuttama poliittissävyyteinen kohu Suomessa 1970-luvulla.

Aleksandr Solženitsyn (1918–2008) oli 1960- ja 1970-luvun neuvostoliittolaisen kirjallisuuden tärkeimpiä ja samalla kiistellyimpiä hahmoja. Hän osallistui puna-armeijan riveissä II maailmansotaan, mutta hänet pidätettiin vuonna 1945 Stalinin vastaisesta kritiikistä ja tuomittiin kahdeksaksi vuodeksi vankeuteen ja sen jälkeen karkotukseen. Kirjailijan saaman Nobelin kirjallisuuspalkinnon vuoksi häntä ei voitu rankaista fyysisesti, ja näin ollen KGB hakikin helmikuussa 1974 kirjailijan kotioveltaan ja vei ensin pidätysselliin ja sitä kautta Frankfurtiin matkanneeseen koneeseen. (Laukka 2013, 133, 134.) Tässä jaksossa kuvataan lyhyesti Solženitsynia henkilönä ja taustoitetaan samalla tapahtumakulkua, joka johti suomettumisen aikana Vankileirien saariston suomenkielisen käännöksen julkaisukieltoon (Ekonen ja Turoma 2015, 599). Solženitsynin persoonana ja kirjailijantyö olivat herättäneet voimakkaita vastalauseita Venäjällä ja häntä kohtaan oli nostettu huomattava parjauskampanja, jonka seurauksena jopa Neuvostoliiton Kommunistista Puoluetta johtanut Leonid Brežnev otti tilanteeseen kantaa vuonna 1972 ja lausui, kuinka Solženitsyniin tulisi suhtautua maassa tiukemmin (Laukka 2013, 133). Nämä negatiiviset mielipiteet levittyivät suomettuneen ilmapiiriin myötä Suomeen.

Solženitsynin teosten suomentamisprosessi aloitettiin 1960-luvulla, ja sitä voidaan pitää hyvin omalaatuisena ilmiönä suomalaisessa käännös- ja julkaisupolitiikassa. Kirjailijan teokset ensimmäistä lukuun ottamatta suomensi ja esitteli kääntäjä Esa Adrian.

Suojasään aikana Solženitsynille kävi kuten monille muille kolmannen aallon emigranttikirjailijoille. Hänen kirjalliselle tuotannolleen alettiin antaa tunnustusta julkisuudessa ja hänen ensimmäinen tekstinsä Ivan Denisovitšin päivä julkaistiin. Suomessa teoksen käänsi Markku Lahtela pian alkuteoksen ilmestymisen jälkeen. Ivan Denisovitšin päivä julkaistiin vielä Neuvostoliitossa, mutta sen jälkeen ilmestyneet kirjailijan teokset ilmestyivät venäjäksi ainoastaan lännessä. (Suomennoskirjallisuuden historia 2, 202.)

Pikkuhiljaa hänet kuitenkin suljettiin poliittisista syistä virallisen julkaisutoiminnan ulkopuolelle ja pakotettiin siirtymään julkaisemaan tuotantoaan maanalaisina *samizdat*- ja *tamizdat*-teksteinä (Ekonen ja Turoma 2015, 599).

Suhtautuminen Solženitsynin teoksiin erosi huomattavasti Neuvostoliitossa ja muualla maailmassa. Solženitsynille oli myönnetty Nobelin kirjallisuuspalkinto jo vuonna 1970,

mutta hän pääsi hakemaan sen vasta vuonna 1974. Neuvostoliitossa tulkittiin palkintojenjako imperialistiseksi ja neuvostovastaiseksi propagandaksi. Vuonna 1974 onnistuttiin lisäksi julkaisemaan Vankileirien saariston venäjännös Pariisissa, vaikka KGB olikin takavarikoinut teoksen käsikirjoituksen vuotta aikaisemmin. (Ekholm, Karhula & Olkkonen 2017, 77.)

5.5.2 Vankileirien saariston käännöksen julkaisukielto Suomessa

Vankileirien saariston alaotsikko ”Taiteellisen tutkimuksen kokeilu” tuo lukijalleen mielikuvan siitä, että teos on yhtä aikaa sekä dokumentaarinen että fiktiivinen. Se sisältää muun muassa nimettömien todistajien henkilökohtaisia tarinoita ja kirjailijan omia kokemuksia, jotka hän esittää lukijalleen todisteina ”vankileirien saariston” hirveyksistä. (Ekonen ja Turoma 2015, 601.)

Suomettumisilmiö vaikutti muiden yhteiskunnan osa-alueiden ohella osaltaan myös siihen, millaisia teoksia oli poliittisesti korrektia julkaista. Näin ollen Tammi ei suostunutkaan julkaisemaan Aleksandr Solženitsynin Vankileirien saaristoa vuonna 1974, sillä teoksen suomennoksen uskottiin haittaavan aikakauden neuvostoystävällistä politiikkaa. (Lehtinen, Helsingin Sanomat 5.8.2008.) Tuolloinen ulkoministeri Ahti Karjalainen totesi *Suomen Kuvalehden* haastattelussa, kuinka mahdollinen Solženitsynin teoksen julkaisu Suomessa voitaisiin tulkita Neuvostoliitossa kustantajan taholta epäystävällisenä tekona. Ulkoministeri kehotti Tammea täten itsesensuuriin. Tapahtunutta tarkasteltaessa voidaan puhua myös esimerkiksi Neuvosen kuvaamasta hiljennysvaikutuksesta, eli tilanteesta, jossa teosta seuraavat mahdolliset seuraukset, tässä tapauksessa Suomen ja Neuvostoliiton ulkosuhteiden viileneminen tai muu tulehtuminen, olisivat olleet niin epätoivottavia, että mahdollisella teon aiheuttajalla on ollut kannustin jättää julkaisematta ilmapiiriä mahdollisesti viilentävä tai tulehduttava asia. (Ekholm, Karhula & Olkkonen 2017, 18.)

Tapaus ei kuitenkaan ollut ainutkertainen esimerkki neuvostopolitiikan vaikutuksesta suomalaisessa käännösperinteessä havaittavissa olleeseen itsesensuuriin: aikakauden kulttuuripoliittiseksi ongelmaksi muodostui toisinajattelevien neuvostokirjailijoiden teosten kääntäminen julkaistaviksi Suomen markkinoilla (Laukka 2013, 133). Ulkoministeri Karjalainen oli nimittäin todennut aiemmassa haastattelussaan, kuinka Suomen viranomaisiin oli aiemminkin otettu yhteyttä neuvostoviranomaisten taholta ja tiedusteltu kantaa joidenkin tiettyjen kirjojen osalta. Karjalainen totesikin haastattelussa, kuinka

joidenkin teosten julkaisemisesta luovuttiin, sillä julkaisun ei katsottu olevan viisasta. Tammen toimitusjohtajana toiminut Jarl Hellemann totesi niin ikään, kuinka kustantajan toiminnalle vaikeuksia aiheuttivat ”ulkopoliittisen realismin vaatimukset”, jotka estivät toimimasta ideaalisen kustantajan hengen mukaisesti. Näillä vaatimuksilla viitattiin eittämättä ulkopoliittiseen paineeseen sensuroida poliittisesti arkoja teoksia. (Kuisma 1990, 158, 159.) Tammen kilpailevan kustantamon WSOY:n silloinen pääjohtaja Hannu Tarmio puolestaan totesi, kuinka neuvostopoliitikot halusivat nähdä Suomen tärkeimpien kustantamojen olevan osa maan kokonaispolitiikkaa. Lausumallaan Tarmio viittasi siihen, kuinka Suomessa julkaistujen teosten tuli soveltua Suomen ja Neuvostoliiton politiikan sanelemiin reunaehtoihin, ja mainitsi esimerkiksi meneillään olleen öljykriisin. Tarmio pohtikin esittämässään kommentissa, haluaisiko kustantaja ”nähdä kirjojen sulkevan öljyhanoja”. Kokonaispolitiikkaan vetoamalla Neuvostoliitto saattoi puuttua Suomessa tehtäviin kulttuuripoliittisiin ratkaisuihin, kuten siihen, mitä teoksia maassa sallittiin käännettävän ja julkaistavan. (Laukka 2013, 134, 135.)

Solženitsynin teoksen suomennoksen julkaisusta keskusteltiin myös eduskunnassa, kun SKDL:n kansanedustaja Heimo Rekonen tiedusteli hallitukselta, millaisiin toimenpiteisiin se aikoi ryhtyä ”mainitun laisen Neuvostoliiton vastaisen kiihotustyön lopettamiseksi”.¹² Suomen silloinen pääministeri Kalevi Sorsa lähetti Tammen johtokunnalle kirjeen, jossa pyydettiin, ettei Vankileirien saaristoa julkaistaisi suomeksi käännettynä (Suurpää 2008, 186). Tämä ei ollut kuitenkaan aikansa virallinen totuus, sillä sen sijaan Tammi ilmoitti ottaneensa yhteyttä Suomen ulkopoliitikasta vastaaviin tahoihin, joista yksikään ei ollut katsonut Vankileirien saaristolla olevan kenties kielteisiä vaikutuksia (Lilius 2007, 19). Pekka Pesonen on todennut aiheesta kirjoituksessaan, ettei tapausta ole selvitetty kunnolla, mutta asiassa vallitsi ilmeisesti ”korkeimman poliittisen tahon painostus” (Pesonen 2003, 83). Virallisen totuuden mukaan kääntämisen kannalta on kuitenkin suhteellisen merkillepantavaa, että Vankileirien saaristo oli Suomessa kaikesta huolimatta saatavilla ruotsinkielisenä käännöksenä (ks. esim. Vankileirien saariston tapausta käsitellyt Suomen Kuvalehden teemanumero Suomen Kuvalehti 9/1974 A). Suomeksi teoksen julkaisivat sittemmin pienkustantamot¹³ kääntäjä Esa Adrianin käännettyä teoksen ensin suomeksi. Kustannuspiste julkaisi kaksi erillistä nidosta Vankileirien saaristosta vuosina 1976 ja 1978.¹⁴ Sitä ennen Vankileirien saaristo oli julkaistu

¹² <https://www.uusisuomi.fi/kulttuuri/63531-nama-9-kirjaa-haluttu-kieltaa-suomessa-se-torkea>, 7.6.2017

¹³ <https://www.uusisuomi.fi/kulttuuri/63531-nama-9-kirjaa-haluttu-kieltaa-suomessa-se-torkea>, 7.6.2017

¹⁴ <https://www.kp.ru/online/news/902428/>, 17.2.2018

suomeksi ruotsalaisen Wahlström & Windstrand -kustantamon julkaisemana vuonna 1974. (Laukka 2013, 135.)

Vankileirien saariston julkaisukieltoa ei hyväksytty kuitenkaan edes omana aikanaan, vaan esimerkiksi Suomen Kuvalehden laajassa artikkelissa menettelyä pidettiin osoituksena itsesensuurista ja suomettumisesta (ks. Suomen Kuvalehti 9/1974). Tammen kustannuspäällikkö Hannu Harju kirjoitti kuitenkin Helsingin Sanomissa vuonna 2015 ilmestyneessä mielipidekirjoituksessaan, että pääasiallinen syy Vankileirien saariston sensuroinnille oli Solženitsynin Nobelin kirjallisuuspalkinnon myötä saavuttama suosio. Harju ei pitänyt kirjoituksessaan kirjailijan aiemmin suomennettuja teoksia aiheensa kannalta arempina kuin Vankileirien saaristoa. (Harju, HS/16.3.2015.)

Vaikka Solženitsynin tapaus olikin jopa suomettumisen mittakaavassa ainutlaatuinen, jouduttiin Suomessa estämään myös monen muun teoksen julkaisu. WSOY oli esimerkiksi ehtinyt käännättää ja ottaa julkaisuohjelmistoonsa Nicholas Riasanovskyn teoksen *History of Russia*. Teos piti sisällään länsimaisen näkökulman Venäjän historiasta, ja näin sen käännöstä ei lopulta julkaistukaan suomettumisen aikakaudella. (Laukka 2013, 135.) Poliittisena pidettävien kulttuurin tuotteiden kieltäminen tai niiden kieltämisen halu ei suomettumisen aikakaudella myöskään rajoittunut ainoastaan painettuun materiaaliin, sillä Neuvostoliitto halusi myös esimerkiksi kieltää Jean-Paul Sartren *Likaiset kädet* -näytelmän esittämisen Suomessa (Laukka 2013, 149). Sartren näytelmä on voimakkaan filosofinen pohdinta poliittisesta organisaatiosta, ratkaisun vapaudesta ja ratkaisun mielekkyydestä, ja näin Neuvostoliitto ei pitänyt suotavana näytelmän esittämistä Suomessa.

6. Lopuksi

6.1 Venäläinen sensuuri tänään

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut käännöshistoriallisesti ja -sociologisesti tarkastellen analysoida, millainen asema niin sanotulla kielletyllä kirjallisuudella oli Neuvostoliiton alueella ja kuinka tällaista kirjallisuutta voitiin käänntää. Kysymys on erittäin olennainen pohdittaessa sananvapauden asemaa Neuvostoliiton kaltaisessa diktatuurissa, sillä kirjoja on kautta historian yhteiskunnan taholta kielletty pääasiallisesti tilanteissa, joissa teoksen sisällössä on ollut jotain yhteiskunnan arvomaailmaa tai rakennetta vastaan niin vahvasti sotivaa, että on katsottu parhaimmaksi sensuroida kirja kokonaan

eikä tyytyä sen sisällön muuttamiseen. Tässä jaksossa 6.1 tarkoituksena on lyhyesti valottaa tämän päivän venäläistä sensuuria, jotta voidaan hahmottaa, miten sananvapauden turvaamiseen pyritään yhteiskunnan vapautuessa. Suomen tämän päivän sananvapaustilanne jätetään tutkimisen ulkopuolelle, sillä Suomen sananvapaustilannetta voidaan pitää nykyisin hyvänä. Vaikka Suomen sananvapaustilanne ja täten myös kääntämisen vapaus ovatkin tänä päivänä hyviä ja laajoja, on kuitenkin muistettava belgialaisen käännösteoreetikko André Lefeveren esittämä ajatus siitä, että kukaan ei koskaan puhu tai kirjoita täydellisessä vapaudessa, mikäli hän haluaa tulla kuulluksi ja ymmärretyksi (Lefevere 1983, 25). Lefeveren toteamus havainnollistaakin, että vaikei yhteiskunnassa esiintyisikään varsinaista laajamittaista sensuuria, on kielellinen toiminta aina jossain määrin rajoittunutta.

Tutkittaessa kääntämistä sosialistisessa yhteiskunnassa olennaista onkin kiinnittää huomiota kääntäjän rooliin, kuten tässä tutkielmassa on tehty sosiologian näkökulmasta. Yhteiskunnan vapautumisen voidaankin katsoa vaikuttavan huomattavalla tavalla myös kääntäjän vapautumiseen, sillä demokraattisemmassa yhteiskunnassa kääntäjällä on huomattavasti laajempi vapaus valikoida, millaisten strategioiden varassa hän kunkin tekstin päätyy kääntämään. Vaikka kääntäjä onkin merkittävässä roolissa ulkomaisen kirjallisuuden välittäjänä kohdeyleisölle, ei tämän harjoittama itsesensuuri kuitenkaan auta kaikissa tilanteissa saattamaan teoksia suuren yleisön tietoisuuteen. Tämän tutkielman luvussa 4 käsitelty George Orwellin tuotanto on tästä mitä oivin esimerkki, sillä kääntäjän itsesensuurikeinona käyttämä alkuperäisteoksen uudelleenkirjoittaminenkaan ei auttaisi kaikissa tilanteissa, ja niinpä neuvostoviranomaiset päätyivät vallankumouksen jälkeisenä aikana perustamaan sensuurista ja valtiosalaisuuksista vastanneen Glavlitin valvomaan niin koti- kuin ulkomaistakin kirjallisuutta ja kääntämistä.

Voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, onko venäläisessä kehityksessä menty eteenpäin Neuvostoliiton aikakauden jälkeen. Vuoden 1991 venäläinen massamedialaki kuvaa sensuurin olevan toimintaa, jossa viranomainen, valtion toimielin, järjestö tai julkinen yhteisö vaatii, että median päätoimittaja hankkiutuu etukäteen yhteisymmärrykseen julkaistavasta viestistä ja materiaalista ja niiden mahdollisesta rajoittamisesta. Maailman muuttuessa on venäläisen poliittisen sensuurin piiriin täytynyt ottaa uusia ”julkisia salaisuuksia”: homoseksuaalisuutta kohtaan koetun suvaitsevuuden lisääntyessä maailmalla on Venäjällä alettu liputtaa sateenkaarilipun sijaan perinteisten perhearvojen puolesta, ja näin ollen konservatiivisuudesta on tullut osa näkyvää poliittista

agenda. Hyvänä esimerkkinä mainittakoon oikeusjuttu, joka nostettiin Venäjällä vuonna 2002 kirjailija Vladimir Sorokinia vastaan. Sorokinin ja tämän kustantamon väitettiin syyllistyneen pornografian levittämiseen teoksellaan Goluboe Salo (1999), sillä teoksessa kuvailtiin neuvostojohtajien Stalinin ja Hruštšovin homoseksuaalinen akti (Räsänen 2005, 57). Neuvostoliiton aikakauden homoseksuaalisten tekstien kääntämistä on tutkinut esimerkiksi James Baer Brian artikkelissaan *Translating queer texts in Soviet Russia: A case study in productive censorship* vuonna 2010.

Näyttää vahvasti siltä, ettei Venäjällä ole viimeisimpien 15 vuoden aikana menty kehityksessä liiemmästi eteenpäin, sillä niin sanottuun homopropagandalakiin pohjautuen Venäjän viranomaiset kielsivät nimittäin maaliskuussa 2017 Disneyn *Kaunotar ja hirviö* -elokuvan lapsikatsojilta, sillä sille asetettiin 16 vuoden ikäraja.¹⁵ Laki kieltää esittämästä homoseksuaalisia suhteita yhdenvertaisina heterosuhteiden kanssa ja levittämästä ”homopropagandaa” alaikäisille. Yleisesti ottaen voidaankin katsoa, että tällainen menettely on tulkittava nykypäivän kaiuksi menneisyydestä, sillä mediassa on arvioitu homopropagandalain kumpuavan lasten suojelemisen sijaan venäläisen patriarkaalisen perhekäsityksen suojelemisesta. Näin ollen voidaan katsoa, ettei Venäjä ole kokonaisuudessaan päässyt eroon kiellettyjen kirjojen perinteestään vaan laajentanut sen koskettamaan osaltaan myös elokuvia, vaikka kääntäjäprofessio nykyään harjoittaakin ammattiin vapaammin kuin Neuvostoliiton aikakaudella.

Lopuksi mielenkiintoisimmaksi näkökulmaksi nykypäivän venäläisestä sensuurista nostaisin kuitenkin vuonna 2016 painetun yhteisniteen, joka sisältää sekä Vuonna 1984 -teoksen että Eläinten vallankumouksen. Mielestäni on erikoista, että venäläiselle lukijalle 1900-luvun merkittävimpiä teoksia venäjänkielisinä tarjoavan XX век The BEST -sarjan kirjassa ei missään kohta mainita sanaakaan Neuvostoliitosta. Kirjan takakannessa Eläinten vallankumouksen (venäjäksi Скотный двор) esittelyn kohdalla ainoastaan kysytään, voiko vaatimaton maatila nousta totalitaarisen yhteiskunnan symboliksi. Kun käännetään venäläiselle lukijalle nämä Orwellin teokset tarkoituksena esitellä ulkomaista klassikkokirjallisuutta, ei voida missään nimessä pitää riittävänä sitä, että puhutaan ainoastaan totalitaarisen yhteiskunnan symbolista, sillä lukija ei tällöin välttämättä kykene tiedostamaan totalitaarisella yhteiskunnalla tarkoitettavan nimenomaisesti Neuvostoliittoa. Kansan historiallisen itseymmärryksen vuoksi *Eläinten vallankumousta*

---

¹⁵ <https://yle.fi/uutiset/3-9495773>, 18.2.2018

voidaan kuitenkin pitää sen sisältämän satiirin keinoin tapahtuvan kritisoinnin ja tällaisten piirteiden johdosta tapahtuneen kieltämisen vuoksi merkittävänä teoksena, joten mikäli XX век The BEST haluaisi ottaa kirjan sisällön ja käännöksen kohdeyleisön huomioon, ei teosta esiteltäisi lukijalleen ainoastaan totalitaarisen yhteiskunnan symbolina, vaan nimenomaisesti satiirisena kuvauksena Neuvostoliitosta.

Tässä kohtaa ei voida pitää olennaisena, onko tällainen valinta tehty tietoisesti vai onko näin tärkeä seikka jätetty teoksen kuvauksesta pois epähuomiossa, mutta selvää kuitenkin on, että teoksen kuvauksessa on tapahtunut vähintään alitajuista sensurointia, joka on omiaan johtamaan lukijaa harhaan, mikäli hän ei tiedä, että teoksia tulee lukea nimenomaisesti Neuvostoliittoa käsittelevinä kritiikkeinä. Onkin mielenkiintoista verrata, kuinka vuonna 1989 tehtyyn *Vuonna 1984* -teoksen venäjännökseen laadittiin nimenomaiset alkusanat siitä, että Orwellin teokset ovat satiiria Neuvostoliittolaisesta yhteiskunnasta. Vuoden 1989 painoksen alkusanojen tarkoituksen voidaan katsoa olleen selkeän propagandistinen, eikä voida katsoa, että vuonna 2016 painetulla käännöksellä voisi olla enää vastaavaa funktiota. Siksi perustelu neuvostoliittolaisen yhteiskunnan satiirin mainitsemiselle löytyykin nimenomaisesti historiallisesta itseymmärryksestä.

6.2 Yhteenveto

Kääntämisen sosiologian tutkimusalan tarkastelukohteena on kääntäminen yhteiskunnallisena toimintana. Merkittävä osakysymys tällöin on, missä määrin yhteiskunnassa vallitseva poliittinen ilmapiiri vaikuttaa kääntämiseen. Kysymystä on pyritty tässä tutkielmassa tarkastelemaan kääntämisen sosiologian tutkimushaaraan yhdistetyn käännöshistoriallisen aspektin kautta Neuvostoliiton sisä- että ulkopoliittikan kääntämiseen vaikuttamisen kautta.

Tutkimuksen käsittely osoittaa selkeän havainnollistavasti, kuinka Neuvostoliitossa pyrittiin sensuroimaan maassa julkaistuja ja vielä julkaisemattomia käännöksiä ja muita kirjoja lukuisin eri tavoin, jotka voidaan jaotella julkiseen sensuuriin ja kääntäjien itsesensuuriin. Julkinen sensuuri on puolestaan jaoteltavissa etukäteis- ja jälkikäteissensuuriin. Sekä julkiseen sensuuriin että kääntäjien itsesensuuriin kuitenkin vaikutti lukuisia eri seikkoja, sillä tarkastelussa tulee ensinnäkin ottaa huomioon Neuvostoliiton vaihteleva historia ja laajasta maantieteellisestä alueesta johtuva monikielisyys. Käännöstoiminta ei täten kohdistunut ainoastaan ulkomaiseen tuotantoon, vaan eri kielten välistä

kääntämistä tapahtui myös Neuvostoliiton alueella tuotetun kirjallisuuden piirissä. On kuitenkin otettava huomioon, että käännöskirjallisuutta ei sensuroitu yhtä radikaalisti kuin alkuperältään venäläistä kirjallisuutta, sillä Neuvostoliitto halusi virallisesta totuudesta poikkeavien teosten sensurointitarpeesta huolimatta säilyttää välit ulkovaltojen kanssa. Sisäpolitiikka ja ulkopoliittika olivat Neuvostoliitossa täten osittain ristiriidassa keskenään, sillä samalla, kun sisäpoliittiset intressit edellyttivät paikoin voimakastakin sensuuria, vaati ulkopoliittika sensuuri-intressin lieventämistä. Tilanne oli, luonnollisesti, päinvastainen Suomessa, jossa ei esiintynyt sisäpoliittista tarvetta teosten sensuroinnille, mutta jonka suomettunut ulkopoliittika vaati, ettei tiettyjä mielipiteitä saisi sanoa ääneen.

Orwellin teokset havainnollistavat kääntämistä yhteiskunnallisena toimintana ja sitä, kuinka sekä kirjailija, vieraat valtiot, emigrantit että glasnost saattoivat vauhdittaa kiellettyjen teosten julkaisemista. Tällainen oli ominaista kuitenkin ainoastaan Neuvostoliiton loppuajoille, sillä esimerkiksi Glavlit osoittaa Neuvostoliiton alkuaikojen sensuurin vahvan jalansijan. Neuvostoliiton loppuaikoja lähestyttäessä sensuuri puolestaan alkoi hellittää otettaan glasnostin aikana, kun, muun muassa, sallittiin Orwellin tuotannon maahantuonti ja teosten julkaiseminen venäjänkielisinä käännöksinä.

Tutkimuksen tärkein havainto onkin, kuinka voimakkaasti käännöstoiminta on Neuvostoliitossa ollut sidoksissa kulloiseenkin poliittiseen tilanteeseen. Tämä on ollut luonnollista seurausta siitä, että käännöstoiminnalla on vahvasti pyritty tekemään politiikkaa joko kääntäen tiettyjä teoksia tai estäen teosten kääntäminen, jotteivät tietyt mielipiteet leviä kohdekielisen kulttuurin piiriin. Tämän tutkimuksen jatkotutkimuksena olisi mielestäni aiheellista syventyä huolellisemmin kääntämiseen Neuvostoliiton sisällä, sillä monikielisenä alueena se oli kuitenkin kulttuurisesti vähintään jokseenkin yhteneväinen. Suomi on toiminut tässä tutkielmassa esimerkkinä Neuvostoliiton vähemmistökielestä ja sille tai siitä kääntämisestä, mutta mielestäni olisi hyödyllistä selvittää, poikkesiko esimerkiksi ukrainan, valkovenäjän tai viron, latvian ja liettuan kohdalla kääntämisen asema Neuvostoliiton rajojen sisäpuolella suomen kieleen nähden jollain tavalla.

Sen lisäksi, että kiellettyä käännöskirjallisuutta saattoivat Neuvostoliitossa levittää niin teosten kirjoittajat kuin Yhdysvallat, oli myös neuvostoliittolaisella maanalaisella toiminnalla merkittävä roolinsa. Sekä samizdat- että tamizdat-kirjallisuus auttoi julkaise-

maan Neuvostoliitossa teoksia, jotka olivat muuten kiellettyjä. Samizdat ja tamizdat eivät kuitenkaan muodostaneet poikkeusta sääntöön, vaan olivat seurausta Neuvostoliiton valtakoneiston kääntämistä virallisia reittejä pitkin julkaistavaa kirjallisuutta koskevista rajoituksista ja niistä seuranneesta henkisestä tarpeesta saattaa lukijoiden tietoisuuteen myös yleisesti hyväksyttävistä mielipiteistä poikkeavaa materiaalia. Tamizdatit ja samizdatit voidaan jättää tutkielmani metodina toimivien käännösnormien ulkopuolelle, sillä ne näyttäytyivät Neuvostoliiton mittakaavassa niin virallisten lakien kuin kääntämistä ohjailevien normien rikkomisen muotona.

Tämän tutkielman tärkeää onkin ollut osoittaa todeksi Leninin lentävän lauseen käännöstieteellisen variantin paikkansapitävyys eli se, ettei kääntämistä voi tapahtua yhteiskunnassa yhteiskunnasta vapaana toimintana. Voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, oliko neuvostoliittolainen käännöstoiminnan sensuuri niin aukotonta kuin annettiin ymmärtää. Valtio ja sen viralliset toimielimet, kuten Glavlit ja Tšeka, pyrkivät estämään valtion poliittiselle ideologialle negatiivisen materiaalin julkaisemisen, mutta samalla kuitenkin kääntäjillä oli lukuisia eri keinoja saada teoksiaan levitykseen. Kääntäjällä ei myöskään ollut täysin sidoksissa yhteiskunnan taholta tuleviin ulkopuolisiin normeihin, sillä useat heistä toimivat teosten salakuljettajina Neuvostoliiton ja lännen välillä.

Kääntämiseen kohdistetun sensuurin laajuutta ja tehokkuutta ei voidakaan pitää niin laajana ja tehokkaana kuin Neuvostoliiton virallinen näkemys antoi ymmärtää. Samalla on aiheen tarkastelussa muistettava kiinnittää huomiota Neuvostoliiton aikakauden laajuuteen ja eri vaiheisiin, sillä politiikan vaikutusasteen kääntämiseen ei voida katsoa olleen tasainen ja yhteneväinen. Niin Neuvostoliiton sisällä kuin suomettumisen ajan Suomessa kääntämiseen kohdistuivat kuitenkin kaikki sensuurin muodot; etukäteissensuuri, jälkisenensuuri ja itsesensuuri. Solženitsynin tuotantoon suhtautuminen on erinomainen esimerkki sekä etukäteis- että itsesensuurista, sillä teoksen julkaisuun puututtiin etukäteen poliittisesti usealta eri taholta. Koska suomalaiset rajoittivat omaa ilmaisuvapautaan vapaaehtoisesti, puhutaan samalla itsesensuurista.

Tarkastelin tutkielmassani lyhyinä mainintoina muissa diktatuureissa esiintynyttä käännössensuuria havainnollistaakseni, kuinka ilmiö ei suinkaan rajoittunut Neuvostoliittoon, vaan tarve yleisen mielipiteen ja samalla käännösten muokkaamiseen oli erityisesti viime vuosisadan Euroopan diktatuureissa laajalle levinnyt keino sensuroida hyväksytystä poikkeavia mielipiteitä. Tämän tosiseikan huomioon ottaen onkin vakaana

aikkeenani jatkaa aihepiirin käsittelyä väitöskirjan muodossa. Tavoitteenani on nostaa väitöskirjatasolle erityisenä kysymyksenäni käsittelyyn sen, oliko Neuvostoliiton kommunistien ja Kolmannen valtakunnan natsien käännöksiä kohdistama sensuuri erosi toisistaan ja kuinka voimakkaasti näiden valtioiden toisistaan eroavaisten poliittisten ideologioiden sisältö vaikutti käännössensuurin laajuuteen.

Sisällysluettelo:

- Arendt, Hannah 1951. "The Origins of Totalitarianism". Lawrence, Bruce B. & Karim, Aisha (toim.) 2007. *On Violence: A Reader*. Duke University Press
- Babel nro 1/1979
- Bednarczyk, Anna 2014. Политические контексты переводческой деятельности (перевод — переводчик — политика в польском и русском социокультурном пространстве). *Zagadnienia Rodzajów Literackich* 2014. Vol.57 (1). s.253–271
- Bergman, Jay 1997. Reading fiction to understand the Soviet Union: Soviet dissidents on Orwell's 1984. *History of European Ideas*. Volume 23, 1997 - Issue 5-6
- Berneking, S. 2016. A sociology of Translation and the Central Role of the Translator. Volume: 67 issue: 3. *The Bible Translator*. s. 265-281
- Bljyum, Arlen Viktorovich 2008. Как это делалось в Ленинграде: Цензура в годы Оттепели, Застоя и Перестройки 1953–1991. СПб: Академ. проект
- Bljyum, Arlen Viktorovich 1994. За кулисами «Министерства правды»: Тайная история советской цензуры 1917–1929. СПб: Академ. проект
- Bljyum, Arlen Viktorovich 2003. Orwell's Travels to the country of bolsheviks, julkaistu. *The New Times* 2003 — RF. Moskova. luettavissa: http://orwell.ru/a_life/blum/english/e_papsb
- Brian, James Baer 2010a. Literary Translation and the Construction of a Soviet Intelligentsia. Tymoczko, Maria (toim.) 2010. *Translation, Resistance, Activism, Amherst*. University of Massachusetts Press. MLA (Modern Language Assoc.)
- Brian, James Baer 2010b. Translating queer texts in Soviet Russia: A case study in productive censorship. *Translation Studies*. Volume 4, 2011 - Issue 1
- Carlyle, Keith Cecil 2002. The impact of Gorbachev's reforms on the disintegration of the Soviet Union. Maisterin tutkielma. University of South Africa
- Chesterman, Andrew 2007: Kääntämisen normit. Paloposki, Outi; Riikonen, H.K.; Kovalu, Urpo & Kujamäki Pekka (toim.) 2007. *Suomennoskirjallisuuden historia 2, Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, s. 357–364 (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia)
- Chesterman, Andrew 2009. The Name and Nature of Translation Studies. *Hermes – Journal of Language and Communication Studies* no 42-2009
- Chesterman, Andrew & Williams, Jenny 2002. *The Map: A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. St Jerome Publishing

- Committee on scientific and technical communication of the National Academy of Sciences - National Academy of Engineering 1969. *Scientific and Technical Communication: A Pressing National Problem and Recommendations for Its Solution*. National Academy of Sciences. Washington
- Davies, R.W. 1997. *Soviet History in the Yeltsin Era*. Palgrave MacMillan
- Delvecchio, Alista 2011. *Translation as a Catalyst for Russification of Ukrainian under Imperial and Soviet Rule*. Maisterin tutkielma. University of Ottawa
- Eaton, Katherine Bliss 2004. *Daily Life in the Soviet Union*. Greenwood Publishing Group
- Eglāja-Kristsone, Eva 2012. Filtered through the Iron Curtain: Soviet Methodology for the Canon of World (Foreign) Literature and the Latvian Case. *Interlitteraria* Vol 17 (2012)
- Ekholm, Kai 2000. Kielletyt kirjat 1944–1946: Yleisten kirjastojen kirjapoistot vuosina 1944–1946. Väitöskirja. Oulun yliopisto
- Ekholm, Kai 2000. Miten sensuuria pitäisi tutkia?, *Informaatiotutkimus*, 19(4) - 2000, 118-121. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/inf/article/view/1619/1466>
- Ekholm, Kai; Karhula, Päivikki & Olkkola, Tuomo 2017. Tiellä sananvapauteen 1917–2017, *Kansalliskirjaston Gallerian julkaisuja* no 16
- Ekonen, Kirsti & Turoma, Sanna 2015. *Venäläisen kirjallisuuden historia*. Gaudeamus Helsinki University Press
- Epp, Lauk 1999. Practice of Soviet Censorship in the Press - The Case of Estonia. *Nordicom Information*. 21(3). s. 27–40. Noudettu osoitteesta <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.114.9904&rep=rep1&type=pdf>, vierailtu 19.3.2017
- Escobar, Marisa 2011. *Contaminating Conversions: Narrating Censorship, Translation, Fascism*. Väitöskirja. University of California. Berkeley
- Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus R 97 20
- Fields, Marek 2015. Reinforcing Finland's Attachment to the West British and American Propaganda and Cultural Diplomacy in Finland, 1944-1962. *Historical Studies from the University of Helsinki* XXXVIII
- Friedberg, Maurice 1997. *Literary Translation in Russia: A Cultural History*. University Park : Pennsylvania State University Press
- Fukari, Alexandra 2007. *Constructing a sociology of translation*, J. Benjamins Pub. Co cop.

Gambier, Yves & van Doorslaer, Luc 2010. *Handbook of Translation studies I*. University of Leuven

Goldman, William Scott 1990. Berne-ing the Soviet Copyright Codes: Will the U.S.S.R. Alter Its Copyright Laws to Comply with the Berne Convention?. Volume 8 Number 3. *Dickinson Journal of International Law*

Grüttemeier, Ralf 2016. *Literary Trials: Exceptio Artis and Theories of Literature in Court*. Bloomsbury Academic

Guo, Yangsheng 2006. Modern Chinese Translation as a Political Act. *NUCB JLCC*. 8(3) 2006

Harju, Hannu 2015. Vankileirien saaristo ilmestyi suomeksi 1974. *Helsingin Sanomat* 16.3.2015

Hekkanen, Raisa 2010. *Englanniksiko maailmanmaineeseen? Suomalaisen proosakau-
nokirjallisuuden kääntäminen englanniksi Isossa-Britanniassa vuosina 1945–2003*.
Väitöskirja. Helsingin yliopisto

<http://www.hs.fi/lehdistonvapaus/art-2000002918076.html> (Näin neuvostoajan itsesen-
suuri vaikutti Suomen lehdistöön), vierailtu 11.6.2017

<https://www.kp.ru/online/news/902428/>, vierailtu 17.2.2018

[http://www.sananvapausjasensuuriverkkoaikana.com/kiellettykirjat/kielle-
tyt3_2.html#1962](http://www.sananvapausjasensuuriverkkoaikana.com/kiellettykirjat/kielle-
tyt3_2.html#1962) (Kielletyt kirjat), vierailtu 17.6.2017

http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/2001/4_hannula.htm (Se suuri puhdis-
tus), vierailtu 17.6.2017

[https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2012/03/how-animal-farm-gave-
hope-to-stalins-refugees/253831/](https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2012/03/how-animal-farm-gave-
hope-to-stalins-refugees/253831/) (How Animal Farm gave hope to Stalin's refugees),
vierailtu 6.6.2017

[https://www.uusisuomi.fi/kulttuuri/63531-nama-9-kirjaa-haluttu-kieltää-suomessa-se-
torkea](https://www.uusisuomi.fi/kulttuuri/63531-nama-9-kirjaa-haluttu-kieltää-suomessa-se-
torkea) (Nämä 9 kirjaa on haluttu kieltää Suomessa) vierailtu 7.6.2017

<https://yle.fi/uutiset/3-9231659> (Vihamielinen kirjallisuus pois piilosta – "Kiellettyjä
kirjoja tullaan katsomaan Tampereelta saakka") vierailtu 25.6.2017

<https://ihmisoikeusliitto.fi/kuntavaalivetoisuus/> (kuntavaalivetoisuus). vierailtu
18.3.2017

<https://journalistiliitto.fi/fi/pelisaannot/sananvapaus/> (Sananvapaus- ja vastuu). vierailtu
19.3.2017

[http://www.telegraph.co.uk/culture/books/booknews/9900733/Top-20-books-they-tried-
to-ban.html](http://www.telegraph.co.uk/culture/books/booknews/9900733/Top-20-books-they-tried-
to-ban.html) (Top 20 books they tried to ban). vierailtu 18.3.2017

<http://yle.fi/uutiset/3-9495773>. (Venäjä kielsi uuden Kaunotar ja Hirviö -satuelokuvan lapsilta – Homohahmo oli liikaa) vierailtu 18.3.2017

<https://www.risingshadow.fi/library/book/3186-suomennoskirjallisuuden-historia-12>, vierailtu 17.2.2018

Iggs, Judith 2015. Translation and Transformation: English-Language Children's Literature in (Soviet) Russian Guise. *International Research in Children's Literature* 8.1 (2015). s. 1-16

Isotalo, Mirkka 2006. *Kun kirosana sai muodon - Suomettumiskeskustelun alku ja julkinen keskustelu suometumisesta kevättalvella 1970*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto

Jutila, Varpu 2016. *Miten kääntäjäopiskelijat refleктоivat ideologiaa? - Kääntäminen vallan taistelukenttänä*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto

Jänis, Marja & Pesonen, Pekka 2007. Venäläinen kirjallisuus. Riikonen, H.K. ym. (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia* 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Kainulainen, Maarit 2004. *Kieli ja poliittinen manipulaatio George Orwellin teoksessa Nineteen Eighty-Four*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto

Kaplinski, Jaan 2010. Sama joki (alkuperäisteos *Seesama jõgi* 2007). Otava

Kassof, Brian 2015. Ideological Censorship, and Russian-Language Book Publishing 1922–38. *Russian Review* January 2015. Vol.74(1). s. 69-96

Kemppanen, Hannu 2002. Ystävyyden tuontia venäjästä suomeen: avainsanat ideologian toteutumina käännettyissä ja alkuperäisissä historiateksteissä. Mauranen, Maura & Tiittula, Liisa (toim.) 2002. *Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä*. AFinLan vuosikirja n:o 60. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLa

Kemppanen, Hannu 2012. Kansainvälistä vuoropuhelua venäläisessä käännöstutkimuksessa. Ruokonen, Minna, Leena Salmi & Nestori Siponkoski (toim.) 2012. *MikaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu*. Electronic proceedings of the KäTu symposium on translation and interpreting studies. Vol. 6

Kind-Kovács, Frierike & Labov, Jessie 2013. *Samizdat, Tamizdat and Beyond: Translational Media During and After Socialism*. Berghahn Books

Klimovich, Natalya V. 2016. Manipulative Strategies in the Translations of Literary Texts Carried Out in the Soviet Union. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* 03/2016. Vol.9(3). s.543-550

Kirkwood, Michael 1991. 'Glasnost, "The National Question" and Soviet Language Policy'. *Soviet Studies*. Vol. 43. No. 1

- Kolomainen, Robert 2006. Käännöstoiminnan vaiheet Venäjällä ja Venäjän Karjalassa. Jänis, Marja (2006). *Venäjästä suomeksi ja suomesta venäjäksi*, s. 175–184. Aleksanteri Instituutin julkaisuja. Helsinki
- Kolovskoy, Valery 1984. *Is there censorship in the Soviet Union? Methodological problems of studying Soviet censorship*. University of Michigan
- Kuisma, Arja 1990. Näkökulmia käännöskirjasensuuriin. *Kielletyt* (toim. Kai Ekholm). Oriveden kirjapaino Oy
- Krupskaya, N.K. 1957. О библиотечном деле. Moskova
- Kujamäki, Pekka; Kolehmainen, Leena; Penttilä, Esa & Kemppanen, Hannu 2011. *Beyond Borders: Translations Moving Languages, Literatures and Cultures*. Frank & Timme
- Kulinich, Marina 2011. George Orwell as Un-Person: The History of Censorship in Soviet Russia. O’Leary, Catherine & Lázaro, Alberto (toim.): *Censorship across borders: The Reception of English Literature in Twentieth-Century Europe*. Cambridge Scholars Publishing
- Laukka, Petri 2013. Kekkosslovakian kuninkaat - Hurriganes 1970-luvun suomalaisen kulttuurin tuotteena. Väitöskirja. Lapin yliopisto
- Lefevere André 1983. “Report” in Translation in Foreign Language Teaching/La traduction dans l’enseignement des langues. *Round Table FIT-UNESCO*. Paris, 17-19.3.1983. Fédération internationale des traducteurs. s. 18-28
- Lehtinen, Aki Petteri 2008. Toisinajatteli oli aina Venäjän puolella. *Helsingin Sanomat* 5.8.2008
- Lewis, B.E. 1977. Review: Soviet Taboo, Reviewed Work: Vtoraya Mirovaya Voina, History of the Second World War by B. Liddel Gart, B. Liddell Hart, *Soviet Studies*, Vol. 29. No. 4 (Oct., 1977). s. 603-606
- Lomaka, Maria 2013. *Totoshka, we’re not in Kansas anymore - Translating American-Soviet Cold War Tension through The Wonderful Wizard of Oz*. Undergraduate Senior Thesis. Columbia University
- Looby, Robert 2015. *Censorship, Translation and English Language Fiction in People’s Poland*. Catholic University of Lublin
- Mantsinen, Miila 2010. *Suuren majakan varjossa*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto
- Markwick, Roger D. 2016. Censorship and Fear: Historical Research in the Soviet Union. Groniek. *Historisch Tijdschrift* Vol. 201, Issue Winter 2014/2015. s. 371-386

Merkle, Denise 2004. *External and Internal Pressures on the Translator: Relationship to Censorship*. Association Internationale de Littérature Comparée, luettu 18.2.2018

Monticelli, Daniele & Lange, Anne 2014. Translation and totalitarianism: the case of Soviet Estonia. *The Translator*. Volume 20. 2014 - Issue 1

Moskvin, Viktor Aleksandrovitsh 2004. *Цензура и распространение иностранных изданий в Москве :Вторая половина XIX - начало XX в..* Moskova

Munday, Jeremy & Hatim, Basil 2004. *Translation: An Advanced Resource Book*. Routledge Applied Linguistics

Mäkinen, Ilkka 2007. Kääntämisen reunaehdot. *Suomennoskirjallisuuden historia 1* (toim. H.K. Riikonen ym.)

Neuvostoliiton perustuslaki 1936

New York Times 15.8.1988. Out of the Memory Hole

Nord, Christiane 1991. *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Toinen painos. Rodopi

Näveri, Mirkka 2008. Kirjailijauskollisuus kääntämisessä - Edgar Allan Poe eri aikoina. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto

O-Onen 20.12.1928 *Työväenjärjestöjen Tiedonantaja* no 249A

Odongo, Bob Denis 2010. *Human Rights and Media in Uganda; A critical Analysis of the Mass Media Freedom*. Pro gradu -tutkielma. Göteborgin yliopisto. 2012

Oittinen, Riitta 1997. *Liisa, Liisa ja Alice*. Tampere University Press

Olson, James Stuart; Pappas, Lee Brigance & Pappas, Nicholas Charles 1994. *An Ethnohistorical Dictionary of the Russian and Soviet Empires*. Greenwood Publishing Group Inc.

Orwell, George: 1984, alkuperäisteoksen julkaisuvuosi 1949

Orwell, George: Скотный двор, alkuperäisteoksen julkaisuvuosi 1945
(Näiden Orwellin teosten yhteisnide on julkaistu XX век The Best -sarjassa ja julkaistu Moskovassa vuonna 2016)

Paloposki, Päivi 2007. Slaavilainen kirjallisuus. Riikonen, H.K. ym. (toim.). *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki

Pesonen, Pekka 2003. Lähellä ja kaukana. Venäläisen kaunokirjallisuuden suomennosten vaiheista. Nerontuotteita maailmalta. *Näkökulmia suomennosten historiaan*. Toim. Pirkko Lilius ja Henna Makkonen-Craig. MonAKO. Helsingin yliopisto 2003. s. 70–98

- Probirskaja, Svetlana 2009. *Rajankäyntiä: Suomen ja Venäjän kahdenväliset valtiosopimukset käännöstieteellisen avainsana-analyysin valossa*. Väitöskirja. Tampere University Press
- Pym, Anthony 1998. *Method in Translation History*. St Jerome Publishing. Manchester
- Raija Mattila-Laihon haastattelu kesällä 2017
- Riikonen, H.K. 2010. *Käännösten historia, kirjallisuushistoria, kulttuurihistoria*. Acta Translatologica Helsingiensia, Vol 1.
- Rodden, John 2009. *George Orwell: The Politics of Literary Reputation*. Transaction Publishers. neljäs painos
- Rodden, John 1988. *Soviet Literary Policy, 1945-1989: The Case of George Orwell*, Modern Age. Vol. 32 Issue 2. s. 131. March 1988
- Rubin, A. N. 2012. *Archives of authority: Empire, culture and the cold war*. Princeton University Press. Princeton
- Rudnytska, Natalya: Translation as a Factor Promoting the Conflict in Eastern Ukraine, <http://translationjournal.net/journal/64catcher.htm>, vierailtu 11.2.2018
- Rundle, Christopher 2000. The censorship of translation in fascist Italy. *The Translator*. 6(1):67-86
- Räsänen, Salla 2005. *ОСОБЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ОХОТЫ НА ПИСАТЕЛЯ - Литературная борьба 2002 года вокруг романа Владимира Сорокина Голубое сало*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto
- Safiullina, Nailya 2009. Window to the West: From the Collection of Readers' Letters to the Journal Internatsional'naia literature. *Slavonica*, Vol. 15 No. 2, marraskuu 2009, s. 128–161
- Safiullina, Nailya & Platonov, Rachel 2012. Literary Translation and Soviet Cultural Politics in the 1930s: *The Role of the Journal Internacional'naia literature*. Russian Literature Volume 72. Issue 2. 15.8.2012. s. 239–269
- Sahlan, Anna 2007. *Harpyija, harppu vai haaskalintu - Sanastolliset käännösongelmat Dar'ja Doncovan dekkarin suomennostyössä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto
- Senn, Samantha 2015. All Propaganda is Dangerous, but Some are More Dangerous than Others: George Orwell and the Use of Literature as Propaganda, *Journal of Strategic Security*, Number 5 Volume 8. No. 3, 2015
- Shelton, Joan 2010. *The role of literature in post-Soviet Russia 1996-2008*. University of Bath

- Sherry, Samantha 2010. Censorship in Translation in the Soviet Union The Manipulative Rewriting of Howard Fast's Novel The Passion of Sacco and Vanzetti, *Slavonica* 01 April 2010 Vol.16(1). s. 1-14
- Sherry, Samantha 2012. *Censorship in Translation in the Soviet Union in the Stalin and Khrushchev Eras*. Väitöskirja. Edinburghin yliopisto
- Sherry, Samantha 2015. *Discourses of Regulation and Resistance: Censoring Translation in the Stalin and Khrushchev Soviet Era*. Edinburgh University Press
- Shute, Sarah 2002. *Animal Farm. Student guide*. Cambridge: Proquest Information and Learning Company
- Skjørestad, Anstein 2010. *1984 and A Clockwork Orange - a comparative study of how violence affects the main characters with special attention to age and life stage*. Pro gradu -tutkielma. Stavangerin yliopisto
- Sofer, Molly 2012. *The Global Translator's Handbook*. Taylor Trade Publishing
- Sturge, Kate 2002. Censorship of Translated Fiction in Nazi Germany, *TTR: traduction, terminologie, redaction*. Volume 15. Numero 2. 2e semester. s. 153-169
- Shojaei, Amir & Laheghi, Fardin 2012. A Critical Discourse Analysis of Political Ideology and Control Factors in News Translation. *Theory and Practice in Language Studies*. Vol. 2. No. 12. s. 2535-2540, joulukuu 2012
- Suomen Kuvalehti* 9/1974 A (teemanumero Vankileirien saaristosta)
- Suurpää, Matti 2008. *Kuljin missä kuljin: matkoja huoneissani*. Otava. Helsinki
- Tanttari, Katariina 2015. *Linnan porttoja ja englantilaisten kätyreitä - Alluusiot Joycen dublinilaisnovellien kahdessa suomennoksessa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto
- Tarkka, Jukka 2013. Suomettuminen oli uhka ja uusi alkua. *Tieteessä tapahtuu* 5/2013
- Telesin, Julius 1976. 'For Whom the Scissors Cut: How to Improve Hemingway (Moscow Style)'. *Encounter*. 46 (1976), 81-86
- Tiittula, Liisa. *Johdatusta kääntämiseen ja käännöstieteeseen*, <http://www.helsinki.fi/saksa/johdatustakaantamiseen/saksa-johdatustakaantamiseen.pdf>. vierailtu 19.3.2017
- Torvinen, Merja 2008. Kääntäjä toiseuden välittäjänä: pohdintoja kääntäjähaastattelun pohjalta, julkaistu: Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyys. *VAKKI:n julkaisut, N:o 35*. Vaasa 2008. s. 304–314
- Ulvydiene, Loreta; Huber, Andreas & Agurkyte, Zivile 2016. Communicative Anthropology, Relativism in Literature and Modes of Censorship in Translation. *The Anthropologist* Volume 25. 2016 - Issue 3

- Valerio, Anna 2013. Translation and Ideology: A Critical Reading. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. Volume 70. 25.1. 2013, s. 986–996
- Vantieghem, Griet 2009. *Ideology in the works of George Orwell: a socio-cultural approach in the wake of Raymond Williams' cultural materialism*. Väitöskirja. University of Ghent
- Vartiainen, Pekka 2009. *Länsimaisen kirjallisuuden historia*. BTJ Kustannus
- Vehmas-Lehto, Inkeri 2008. Onko käännöstutkimuksessa särmää? Helin, Irmeli ja Hilka Yli-Jokipii (toim.). *Kohteena käännös. Uusia näkökulmia kääntämisen ja tulkauksen tutkimiseen ja opiskelemiseen. Käännöstieteen laitoksen julkaisuja IV*. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus
- Ventslova, Tomas 2001. *Изра с цензором, «Старое литературное обозрение»*, №1(277). nettiversio, vierailtu 18.3.2017
- Vid, Natalija 2007. Use of Domesticated and Foreignized Methods in the Soviet School of Translation. *English Language Overseas Perspectives and Enquiries*. Vol 4 No 1-2 (2007)
- Vid, Natalija 2009. Censorship and Ideology in Literary Translations: The Case of Robert Burns' Poetry in the Soviet Union. Popescu, Floriana (toim.): *Perspectives in Translation Studies*. Cambridge Scholars Publishing
- Witt, Susanna 2011. Between the lines - Totalitarianism and translation in the USSR. *Contexts, Subtexts and Pretexts: Literary translation in Eastern Europe and Russia*. Toim. Brian James Baer [Benjamins Translation Library 89] 2011. s. 149–170
- Witt, Susanna 2016. Socialist realism in transition - The theory of a practice. *Baltic worlds* 4/2016
- Wolf, Michaela & Fukari, Alexandra 2007: *Constructing a Sociology of Translation*. Amsterdam/Philadelphia. John Benjamins
- Ylikangas, Mikko 2004: *Rivit suoriksi!*, Helsingin yliopisto, Kikimora Publications Series A

Venäjänkielinen tiivistelmä:

Запрещённые книги иностранных писателей в Советском Союзе и в Финляндии в период финляндизации.

1. Введение

Мое исследование имеет своей целью рассказать, как запрещённые книги иностранных писателей переводились под влиянием советской цензуры в Советском Союзе и в Финляндии во время финляндизации. В качестве теоретической основы я использую историю перевода и социологическое переводоведение. Основные объекты моего исследования — произведения Джорджа Оруэлла «Скотный двор» и «1984», которые были запрещены в Советском Союзе до эпохи гласности, и «Архипелаг ГУЛАГ» Александра Солженицына. Это произведение Солженицына было запрещено в Финляндии в 1974 году, потому что органы советской власти не хотели, чтобы произведение Солженицына было опубликовано в Финляндии.

Книги могут быть запрещены по политическим, сексологическим или религиозным мотивам. Например, произведение «Над пропастью во ржи» (1951) Джэрома Дэвида Сэлинджера было запрещено в школах в США за секс, употребление бранной лексики и богохульство. В СССР «Над пропастью во ржи» было переведено Ритой Райт-Ковалевой уже в 1965 году, но упоминания о сексе были переведены с помощью эвфемизмов. В моей магистерской диссертации рассматриваются только те книги, которые были запрещены по политическим мотивам.

В начале надо сказать, что цензура в России зародилась не во время Октябрьской революции. По словам Роджера Марквика, Сталин не придумал цензуру. (Markwick 2016: 372). На самом деле, бельгийский теоретик перевода Андре Лефевр думает, что невозможно говорить или писать совершенно свободно даже в демократическом обществе. (Lefevere 1983, 25). Органы власти царской эпохи начали подвергать тексты цензуре в конце XVIII века, и это продолжалось до конца эпохи царской России. (Ekonen & Tuoma 2015: 175). Уже в XIX веке причины цензура носила политический характер: после европейских революций в 1848 году органы власти начали больше пользоваться цензурой, и таким образом они предотвратили непостоянную политику. В 1850 году в Финляндии было запрещено издавать книги на финском языке, кроме сельскохозяйственной и религиозной литературы. (Mäkinen 2007: 94). Во время Николая Бобрикова литература очень много подвергалась цензуре. (Mäkinen 2007: 94, 95).

2. Важные термины

Самый важный термин моей магистерской диссертации — цензура. По словам Рику Неувонена, в мире есть три разного вида цензуры. Предварительная цензура — внешняя грань рассматривает издание и решает, может ли оно быть опубликовано. При самоцензуре автор или переводчик не может публично высказывать свое мнение. Произведения также могут быть подвергнуты цензуре после опубликования. (Ekholm, Karhula & Olkkonen 2017: 18). Согласно Неувонену, главные виды цензуры — это самоцензура и общественная цензура.

В процессе перевода переводчик не может полностью избежать влияния идеологии, и поэтому в переводоведении очень важно критиковать идеологию, хотя переводы также могут быть подвергнуты критике с идеологической точки зрения. В контексте Советского Союза идеология переводчиков, безусловно, являлась явлением политическим. (Valerio, 2013: 993, 994). В переводоведении довольно тяжело точно определить понятие «идеология». (Kemppanen 2002: 186). По мнению школы манипуляций, идеология оказывает значительное влияние на перевод, и поэтому переводы защищают политическую идеологию. (Klimovich 2016, 544).

Гидеон Тури считал, что нормы перевода сильно влияют на перевод как социокультурную деятельность. (Gambier 2010: 237). Поэтому я решила, что нормы перевода должны быть основным исследовательским методом моей магистерской диссертации. Например, при авторитарной государственной власти некоторые книги не нуждаются в цензуре, так как под давлением государства переводчики меняют свои методы перевода. В СССР, доместикация — самый важный политический метод перевода. По словам советского литературоведа и переводчика Ивана Кашкина (1899—1963), социалистический перевод — творческий труд, потому что переводчик переводит тексты через своего мировоззрения. (Sherry 2015, 29).

3. Теоретическая основа магистерской диссертации и материал исследования

Б. Хатим и Д. Манди (2004: 3) считают, что перевод может быть исследован как процесс или как результат. Перевод как процесс — это передача письменного текста исходного языка на языке перевода. Как объект исследования цензура соединяет эти точки зрения. Цензура влияет на процесс перевода и на его результат.

В своей магистерской диссертации я использую две теории: историю перевода и социологическое переводоведение. Я выбрала эти методы исследования, так как

моя тема является одновременно и исторической, и общественной. По словам Энтони Пима, история перевода исследует все возможные существующие переводы, историческую критику и объяснение переводов. (Pym 1998: 5). Его определение истории перевода является довольно широким. Исследователи переводоведения заинтересовались историей перевода только в конце двадцатого века, хотя ещё много лет назад члены французской школы сравнительного изучения литератур и культур рассматривали проблемы их взаимодействия в общегуманитарном контексте. (Riikonen 2010: 143). Переводы могут оказывать значительное влияние на языки и культуру, и поэтому история перевода является очень важным научным методом в контексте переводоведения. В переводоведении также исследуются, например, статус, данные и образ действия переводчика в историческом аспекте. (Vehmas-Lehto 2008, 35).

Исследователи социологического переводоведения изучают, например, то, как перевод влияет на общество и как общество влияет на перевод. Социологическое переводоведение важнее и старше, чем вышеупомянутая теория истории перевода. Термин «социологическое переводоведение» принадлежит Юхану Гейлброну. (Kemppanen 2002: 186). Финская лингвистка Юста Хольц-Мянттяри ещё в 1984 году говорила о том, что перевод является общественной деятельностью. (Vehmas-Lehto 2008: 27). Эндрю Честерман считает, что перевод и переводчики могут быть исследованы социологически. (Chesterman 2009: 16). Он считает, что в будущем, что в будущем в переводоведение будет изучать именно переводчиков, так как они оказывают значительное влияние на переводы. (Chesterman 2009, 13). По словам Владимира Ильича Ленина, невозможно жить в обществе и быть свободным от общества. Поэтому работа переводчиков также не является свободной от общества. Переводчик — общественный деятель, и с его помощью люди имеют возможность читать такие тексты, которые им невозможно читать на иностранном языке.

Цензура и запрещённые книги Советского Союза и Финляндии исследовались раньше. Например, заголовок диссертации финского исследователя Кая Экхольма — «Запрещённые книги 1944-1946 годов». В те годы из библиотек исчезло почти 1800 запрещённых книг. По словам Кая Экхольма, цензура не является чрезвычайным положением, потому что она является нормальной и человеческой деятельностью. (Ekholm, Informaatiotutkimus (4) 2000). Саманта Шерри и Марианна Т. Чолдин и другие исследуют цензуру в Советском Союзе. Саманта Шерри исследует советскую цензуру особенно во время Сталина и Хрущева.

4. Перевод — политическая деятельность?

Почти всегда тексты переводятся по правилам господствующего общества. (Juttila 2016: 5). В идеальном и демократическом обществе существует свобода слова и другие основные права, в т.ч. права человека, но, например, статьей 125 Советской Конституции 1936 года гражданам СССР гарантировалась свобода слова только в соответствии с интересами трудящихся и в целях укрепления социалистического строя. Свобода слова — право человека свободно выражать свои мысли, но свобода слова не значит, что в обществе будут обязательно одобряться все мысли, потому что в идеальном и демократическом обществе одновременно гарантируются и другие права человека.

Переводчик художественный произведений обычно имеет достаточно свободы. Поэтому он имеет возможность оказывать значительное влияние на результат перевода. Если произведение переводится в тоталитарном или демократическом обществе, на пользователей перевода можно повлиять. (Näveri 2008: 4, 5). Политика — это управление, применение власти или даже борьба за власть. (Juttila 2016, 9).

Если художественное произведение переводится как политическое, скопосом перевода является политическая манипуляция. (Nord 1991, 9). Принцип лояльности, который является известным термином Норд, привносит важный аспект в теорию скопоса. В соответствии с принципом лояльности, переводчику необходимо учитывать культурно-специфические нормы и условия перевода. (Sahlan 2007, 16). Политические переводы могут также влиять на их ровторные переводы. Ойва Талвитие перевел «1984» Джорджа Оруэлла в Финляндии в 1950 году. Во втором раз это произведение было переведено на финский в 1999 году.

Летом 2017 года я интервьюировала Райю Маттила-Лайхо на электронной почте. Она повторно переводила «1984». По её словам, она понимала, что Талвитие использовал цензуру, но она не хотела её использовать. Тогда Российская Федерация уже существовала, и поэтому она считала, что произведение «1984» Джорджа Оруэлла могло бы быть переведено без влияния перевода Ойвы Талвитие. Китайский лингвист Ши Чунг-Линг писал, что перевод художественной литературы является одним из самых сильных идеологических инструментов сознательной манипуляций, потому что с помощью сюжета возможно давать идеологические советы. (Klimovich 2016, 545).

В СССР и других тоталитарных государствах — в Италии под влиянием фашизма и в Третьем рейхе под влиянием нацизма — переводы угрожали государству больше, чем отечественная литература, и поэтому органы власти контролировали переводы больше, чем отечественную литературу в этих государствах. Положение переводчиков являлось угнетённым. Например, в Третьем рейхе Министерство пропаганды Йозефа Геббельса могло запрещать и конфисковать книги, которые уже существовали, и подвергать цензуре ранее изданные произведения. Решения Министерства пропаганды исполняли, в основном, Гестапо и СС (Sturge 2002: 1.3). Органы власти Германии просматривали произведения перед изданием ещё в 1935 году. (Sturge 2002: 154, 155). В конце XX века один переводчик произведения «Сатанинские стихи» Салмана Рушди был убит, а другой был ранен в Иране. (Sofer 2012, 14).

Политика и законы, безусловно, могут влиять на переводы на законных основаниях. Советский Союз присоединился ко Всемирной конвенции об авторском праве в 1973 году. После этого произведения иностранных писателей не переводились в СССР, если они были опубликованы на иностранном языке до присоединения, так как после присоединения в Советском Союзе переводились только произведения, не защищённые авторскими правами. (Eglāja-Kristsone 2012, 344). Таким образом, цензура не являлась единственным ограничением для публикации переводов в Советском Союзе, и большинство иностранных произведений, защищённые авторскими правами, не было переведено в СССР.

5. Запрещённые книги и цензура в Советском Союзе

В Советском Союзе не было основополагающей свободы слова. В демократическом обществе люди должны иметь возможность свободно выражать свои мысли, однако согласно конституции 1936 года, в Советском Союзе у людей было такое право только в том случае, если они не наносило вред репутации коммунистической партии. Поэтому произведения Джорджа Оруэлла и много миллионов других книг были запрещены во время Советская Союза.

Цензура царской эпохи закончилась после Октябрьской революции в 1917 году. Государственное издательство РСФСР, которое также называлось Госиздатом, было создано в 1919 году и подвергло цензуре советскую художественную литературу и советские стихи. (Klimovich 2016, 544). Госиздат — настоящий стартовый выстрел советской цензуры. Издательство «Всемирная литература» было создано

в 1918 году и в течение последующих трёх лет опубликовало 800 книг и 2 000 памфлетов. «Всемирная литература» прекратила свое существование в середине 1920-х годов. После этого ленинградское издательство Academia начала публиковать книги, переведенные на русском языке. Серия издательства Academia — *Treasures of World Literature*. (Witt 2011, 155). И «Всемирная литература» и Academia публиковали только такие произведения, которые были переведены согласно идеологии Ленина и Маркса. (Klimovich 2016, 545)

Главное управление по делам литературы и издательств, которое также называлось Главлит, было создано в 1922 году. Главлит контролировал издание иностранных, а также русских, в том числе военно-экономических, книг с целью не допустить их пагубного влияния. Работники отдела иностранной литературы отслеживали книги на более чем 40 языках. (Kassof 2015: 74). Они контролировали все тексты, которые ввозились в Советский Союз. Работники могли вносить изменения в тексты в процессе перевода или обрабатывали готовые переводы. (Sherry 2010, 4).

Т.М. Горяева утверждала, что Главлит — форма присутствующей цензуры. (Ekholm 2000: *nettiversio*). Например, в 1938 году Главлит получил распоряжение об изъятии некоторых книг из библиотек. После этого русские читатели уже не могли прочитать, например, «Таинственный сад» Фрэнсис Элизы Бёрнетт или «Маленькие женщины» Луизы Мэй Олкотт, которые являются известными книгами для девушек. (Inggs 2015: 6).

В СССР существовали также, например, Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем и Комитет иностранной литературы. Эти официальные органы власти тоже являлись формами присутствующей цензуры иностранных антисоветских книг. Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем подвергала цензуре отечественную литературу и деятельность отечественных авторов. Комитет иностранной литературы делал упор на технику и науку, хотя он собирал все возможные иностранные книги. Комитет был создан в 1921 году и упразднен уже в 1922 году, поэтому не мог подвергнуть цензуре большое количество произведений в советской истории. (Safiullina & Platonov 2012, 241, 242).

После цензуры, произведения находились в спецхранах. В СССР, спецхраны — специальные отделы в библиотеке, доступ к которым был ограничен. (Sherry 2015: 50). Те, кто могли читать книги в спецхранах, могли только отсылать читателя к книгам. В Советском Союзе, переводчик мог перевести книгу из спецхрана только один раз. (Sherry 2015, 50). Например, в спецхране Государственной библиотеки

им. В. И. Ленина (сегодня это Российская государственная библиотека) находились 298 239 книг, 521 054 журнала и 2 498 900 газет, которые уже были в продаже, но затем были запрещены, а также 473 760 таких произведений для официального пользования. Только 5 000 человек имели возможность читать произведения из спецхрана Государственной библиотеки им. В. И. Ленина. (Davies 1997, 87).

Хотя много миллионов книг подвергались цензуре Главлита и Комитета иностранной литературы, иностранные тексты могли публиковаться в СССР законно, а также подпольно. Много иностранных книги были опубликованы в следующих литературных журналах: «Интернациональная литература», «Знамя», «Новый мир», «Октябрь» и «За рубежом». Например, журнал «Интернациональная литература» выходил с 1928 по 1943 год и был очень популярен. (Safiullina & Platonov 2012: 239, 240). Журнал «Интернациональная литература» выходил на русском языке, а также на английском, французском, немецком и китайском языках, так как за рубежом этот он являлся важным инструментом советской пропаганды. (Safiullina 2009: 128, 129).

Подпольно произведения публиковались как «тамиздат» или «самиздат». Тамиздат — книга, издаваемая за пределами СССР и неофициально, и нелегально распространявшиеся на территории Советского Союза. (Ekonen & Tuoma 2015: 587). Самиздат — нелегальная книга, которая изготавливалась автором или читателям, как правило машинописным, фотографическим или рукописным способами. (Kainulainen 2004: 36). Если человек попался после копирования или чтения анти-советского произведения, суд ему наказание в форме тюремного заключения или изгнания согласно Уголовному кодексу Советского Союза. Произведение «1984» Джорджа Оруэлла было опубликовано в Советском Союзе как «самиздат» в начале шестидесятых годах и как «тамиздат» в семидесятых годах. (Bergman 1997, 177).

Положение финского языка как языка национального меньшинства в советском обществе было неблагоприятным. После Октябрьской революции и Гражданской войны в Финляндии, финский язык стал распространяться как письменный язык в Советской Карелии. Тартуский мирный договор между РСФСР и Финляндией был подписан в 1920 году. В договоре уставлено, что финский язык становится общим языком в сфере администрации, законодательства и образования в Карельской трудовой коммуне. (Kirkwood 1991: 62).

К сожалению, в начале 1938 года финский язык был запрещен в Советской Карелии, потому что, согласно официальному толкованию, финский язык являлся фашистском языком в Советской Карелии, и поэтому изданий и переводов с финского

языка или на финский язык было очень мало. (Kolomainen 2012: 178). По словам эстонского профессора Юри Талвета, произведения, которые были написаны на языках национальных меньшинств, являлись национальными произведениями в глазах советских людей, потому что иностранная литература и мировая литература — произведения, которые были написаны на западе. (Eglāja-Kristsone 2012: 341). Положение финского языка было различным на разных территориях, так как финский язык был одновременно национальным языком соседней страны. (Kempainen 2012: 192).

Роман Джорджа Оруэлла «1984», которая является антиутопией, был запрещен в Советском Союзе до эпохи гласности, так как официальные органы советской власти решили, что это произведение слишком много критиковало советский строй. Книгу было запрещено импортировать до 1988 года, но и «1984», и «Скотный двор» публиковались в период гласности. (Rodden 2009: 202). По словам философа Ханны Арендт (1951:417), самый важный недостаток тоталитарного общества — нестабильность. Такое общество не могло выдержать критику Джорджа Оруэлла. В 1959 году идеологический отдел ЦК КПСС дал указание перевести на русский язык и издать роман «1984» для специальных членов партия, и поэтому «1984» был переведен по заданию идеологического отдела коммунистической партии, хотя роман был легально опубликован под влиянием гласности в 1988 году. (Vid 2007: 155).

Самая известная цитата «Скотного двора» гласит: «Все животные равны. Но некоторые животные равны более, чем другие». Эта идея символизирует Советский Союз. Оруэлл лицензировал переводы и радиопередачи «Скотного двора» по Восточной Европе, поэтому он практически участвовал в информационной войне своего времени. Информационное агентство США финансировало издание книг Джорджа Оруэлла на более чем 30 языках, хотя «1984» была одной из запрещённых книг в школах США. (Rodden 1988: 132).

Общества постоянно находятся под влиянием переводов иностранных книг и других иностранных текстов. Переводы значительно ускоряют идейное течение. (Riikonen 2010: 142). Пока не рухнула советская система после гласности, у представителей власти Советского Союза была свобода решать, какие книги читать жителям Советского Союза. (Sherry 2012: 32). Они могли предотвратить издание книг, и одновременно под давлением советской власти переводчики могли подвергаться самоцензуре. Например, по словам Юлиуса Телесина, переводчик, который пере-

водил «По ком звонит колокол» Эрнеста Хемингуэя в Советском Союзе, использовал опущения как метод перевода по политическим и идеологическим причинам. (Telesin 1976: 82). Таким образом, советские люди не читали настоящую версию произведения Эрнеста Хемингуэя, только политическую и идеологическую версию книги.

Коммунизм уже устарел как политическая система, и переводчики могли рассказывать о современных обществах. Переводы оказывали значительное влияние на гласность, но методы перевода и сами переводы тоже изменились, когда советская система рухнула. В ходе глобализаций русская художественная литература стала более западной. Сегодня в России не занимаются локализацией советских диссидентов, но локализуют, например, новые уголовные романы, потому что эти романы читают больше, чем старые советские книги. (Kujamäki, Kolehmainen, Penttilä & Kemppanen 2011, 117, 118).

6. Цензура во время финляндизации

В историческом контексте Финляндии довольно большое количество русских и советских произведений было переведено и опубликовано. Первый русский роман, который был переведен и опубликован на финском языке, это «Капитанская дочка» А.С. Пушкина. Роман был впервые опубликован ещё в XVIII веке. Просвещённые финские читатели читают классику русской литературы, и поэтому эти книги обычно не испытывают на себе политического влияния. По политическим причинам не так много эмигрантских или диссидентских книг были опубликованы в Финляндии, и поэтому произведения Александра Солженицына являются исключением из правила. (Jänis & Pesonen 2007: 204, 205). В литературной истории Финляндии также есть несколько других причин для цензуры, а именно религия и сексуальность, но эти тема не рассматриваются в моей работе. Ещё в 1665 году все бесчестящие и иностранные тексты были запрещены в Финляндии.

В Финляндии период после Второй мировой войны называется финляндизацией. Финляндизация использовалась как политический термин, когда советские власти и особенно советско-финские отношения оказывали влияние на финскую внутреннюю политику во второй половине XX века, но первым законом о предварительной цензуре Финляндии являлся указ «О типографиях» 1684 года. (Kuisma 1990: 150). Александр Солженицын (1918–2008) был печально известным автором, драматургом и поэтом в СССР. В 1970 году Солженицын был выдвинут на Нобелевскую

премию по литературе, и в итоге премия была ему присуждена. Мощная пропагандистская кампания была организована против Солженицына в советских газетах. Советские органы власти даже предлагали Солженицыну уехать из Советского Союза. (Laukka 2013, 133, 134).

Эса Адриана перевел произведению «Архипелаг ГУЛАГ». Произведение собиралось издать издательство «Тамми», но в 1974 году оно отказалось от своего плана. По словам тогдашнего министра иностранных дел Ахти Карялайнена, издательству «Тамми» пришлось бы подвергнуть «Архипелаг ГУЛАГ» цензуре по внешнеполитическим причинам, потому что было бы неподобающе издать книгу Александра Солженицына на финском языке. (Suomen Kuvalehti 9/1974). После отказа издательства «Тамми», книга Солженицына вышла в первый раз в шведском издательстве Wahlström & Widstrand в том же самом году. Маленькое издательство Kustannuspiste опубликовало произведения Солженицына на финском в 1976 и в 1978 году. (Laukka 2013: 135).

Органы власти в Финляндии подвергли цензуре также, например, History of Russia. History of Russia, учебник по истории России, который был написан Николаем Рязановским. Так как учебник придерживается весьма западных взглядов, издательство WSOY его не опубликовало, хотя History of Russia уже был переведен на финский язык. (Laukka 2013: 135). Кроме книг Джорджа Оруэлла и Николая Рязановского, органы советской власти тоже хотели цензуровать пьесу «Грязные руки» Жан-Поли Сартра в Финляндии. (Laukka 2013, 149).

7. Заключение

После распада Советского Союза цензура не совсем закончилась. В частности, в марте 2017 года фильм «Красавица и чудовище» получил в России возрастное ограничение 16+, потому что один из персонажей фильма является гомосексуалистом. Общее издание книг Джорджа Оруэлла вышло в 2016 году в серии «XX век The BEST». Все издания этой серии являются классиками XX века. Это издание утверждает, что «1984» и «Скотный двор» — символы тоталитарного общества, однако оно не говорит не одного слова о том, что эти произведения Джорджа Оруэлла являются символом Советского Союза.

В своей магистерской диссертации я исследовала запрещённые книги иностранных писателей под влиянием советской цензуры в СССР и Финляндии во время финляндизации. Мой метод исследования — нормы перевода, а в качестве теоретиче-

ской основы я использовала историю перевода и социологическое переводоведение. Когда я рассматривала историю советской цензуры, я заметила, что политическое влияние на советскую литературу во время Советского Союза менялось и было связано с общественным развитием и в СССР и Финляндии. После распада Советского Союза финским переводчикам не нужно оглядываться на цензуру, они могут переводить и повторно переводить свободно.

Я решила, что после магистерской диссертации, я буду писать диссертацию. Мне кажется, что тема моей будущей диссертации может быть цензура под влиянием советской власти в Советском Союзе нацизма в Германии. Тогда я могу сравнить запрещённые произведения иностранных писателей в СССР с запрещёнными книгами в Третьем рейхе и таким образом сравнивать политику правых экстремистов в Германии с политикой левых экстремистов в Советском Союзе. Одновременно я, вероятно, также могла бы исследовать те книги, которые были запрещены в Италии в фашизма.

Список литературы:

- Arendt, Hannah. 1951. "The Origins of Totalitarianism". Bruce B. Lawrence and Aisha Karim's (eds) 2007. *On Violence: A Reader*. Duke University Press
- Bergman, Jay. 1997. Reading fiction to understand the Soviet Union: Soviet dissidents on Orwell's 1984. *History of European Ideas*. Volume 23, 1997 - Issue 5-6
- Chesterman, Andrew. 2009. The Name and Nature of Translator Studies, *Hermes - Journal of Language and Communication Studies*. nro. 42
- Davies, R.W. 1997. *Soviet History in the Yeltsin Era*. Palgrave MacMillan
- Eglāja-Kristsone, Eva. 2012. Filtered through the Iron Curtain: Soviet Methodology for the Canon of World (Foreign) Literature and the Latvian Case. *Interlitteraria Vol 17* (2012)
- Ekholm, Kai. 22.9.2000. Miten sensuuria pitäisi tutkia?, *Verkkomakasiini*
- Ekholm, Kai; Karhula, Päivikki & Olkkola, Tuomo. 2017. Tiellä sananvapauteen 1917–2017. *Kansalliskirjaston Gallerian julkaisuja no 16*
- Ekonen, Kirsti & Turoma, Sanna. 2015. *Venäläisen kirjallisuuden historia*. Gaudeamus Helsinki University Press
- Gambier, Yves & van Doorslaer, Luc. 2010. *Handbook of Translation studies I*. University of Leuven
- Munday, Jeremy & Hatim, Basil. 2004. *Translation: An Advanced Resource Book*
- <http://translationjournal.net/journal/64catcher.htm>. 21.2.2018
- <http://yle.fi/uutiset/3-9495773>. 1.2.2018

- Inggs, Judith. 2015. Translation and Transformation: English-Language Children's Literature in (Soviet) Russian Guise. *International Research in Children's Literature* 8.1 (2015): 1-16
- Jutila, Varpu. 2016. Miten kääntäjäopiskelijat refleктоivat ideologiaa? - Kääntäminen vallan taistelulenttänä. Tampereen yliopisto
- Jänis, Marja & Pesonen, Pekka. 2007. Venäläinen kirjallisuus. Опубликован в книге: Riikonen ym.: Suomennoskirjallisuuden historia 2
- Kainulainen, Maarit. 2004. Kieli ja poliittinen manipulaatio George Orwellin teoksessa *Nineteen Eighty-Four*. Jyväskylän yliopisto
- Kassof, Brian. 2015. Ideological Censorship, and Russian Language Book Publishing, 1922-38. *Russian Review* January, Vol 74(1)
- Kemppanen, Hannu. 2002. Ystävyyden tuontia venäjästä suomeen: avainsanat ideologian toteutumina käännettyissä ja alkuperäisissä historiateksteissa. Опубликован в книге: Anna Mauranen & Liisa Tiittula. Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä. AFinLan vuosi-kirja n:o 60. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLa
- Kemppanen, Hannu. 2012. Kansainvälistä vuoropuhelua venäläisessä käännöstutkimuksessa. Опубликован в книге: Ruokonen, Minna, Leena Salmi & Nestori Siponkoski. 2012. Mi-kaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu. Electronic proceedings of the KäTu symposium on translation and interpreting studies. Vol. 6
- Kirkwood, Michael. 1991. 'Glasnost, "The National Question" and Soviet Language Policy'. *Soviet Studies*. Vol. 43, No. 1
- Klimovich, Natalya V. 2016. Manipulative Strategies in the Translations of Literary Texts Carried Out in the Soviet Union. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* 03/2016, Vol.9(3). 543-550
- Kolomainen, Robert. 2012. Käännöstoiminnan vaiheet Venäjällä ja Venäjän Karjalassa, teoksessa Frank & Timme Verlag für wissenschaftliche Literatur 205. Cultural and Political Contexts of Translating into Finnish in Soviet/Russian Karelia
- Kuisma, Arja. 1990. Näkökulmia käännöskirjasensuuriin. KIELLETYT. Oriveden kirjapaino Oy
- Kujamäki, Pekka; Kolehmainen, Leena; Penttilä, Esa & Kemppanen, Hannu. 2011. Beyond Borders: Translations Moving Languages, Literatures and Cultures
- Laukka, Petri. 2013. Kekkosslovakian kuninkaat - Hurricanes 1970-luvun suomalaisen kulttuurin tuotteena. Lapin yliopisto

- Lefevere, André. 1983. "Report" in Translation in Foreign Language Teaching/La traduction dans l'enseignement des langues, Round Table FIT-UNESCO. Paris. 17-19.3.1983. Fédération internationale des traducteurs
- Markwick, Roger D. 2016. *Censorship and Fear: Historical Research in the Soviet Union*
- Mäkinen, Ilkka. 2007. Kääntämisen reunaehdot. Опубликован в книге: Suomennoskirjallisuuden historia 1 (H.K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki ja Päivi Paloposki)
- Nord, Christiane 1991. *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*
- Näveri, Mirkka. 2008. *Kirjailijauskollisuus kääntämisessä - Edgar Allan Poe eri aikoina.* Tampereen yliopisto
- Pym, Anthony. 1998. *Method in Translation History.* St Jerome Publishing. Manchester
- Riikonen, H.K. 2010. Käännösten historia, kirjallisuushistoria, kulttuurihistoria. *Acta Translatologica Helsingiensia.* Vol 1.
- Rodden, John. 1988. *Soviet Literary Policy, 1945-1989: The Case of George Orwell.* Modern Age
- Rodden, John. 2009. *George Orwell: The Politics of Literary Reputation.* Transaction Publishers
- Safiullina, Nailya. 2009. Window to the West: From the Collection of Readers' Letters to the Journal *Internatsional'naja literature.* Slavonica. Vol. 15 No. 2. November 2009. 128–161
- Safiullina, Nailya & Platonov, Rachel. 2012. Literary Translation and Soviet Cultural Politics in the 1930s: The Role of the Journal *Internatsional'naja literature.* Russian Literature Volume 72. Issue 2. 15.8.2012. 239–269
- Sahlan, Anna. 2007. Harpyija, harppu vai haaskalintu - Sanastolliset käännösongelmat Dar'ja Doncovan dekkarin suomennostyössä. Helsingin yliopisto
- Sherry, Samantha. 2010. Censorship in Translation in the Soviet Union The Manipulative Rewriting of Howard Fast's Novel *The Passion of Sacco and Vanzetti.* Slavonica 01 April 2010. Vol.16(1). 1-14
- Sherry, Samantha. 2012. *Censorship in Translation in the Soviet Union in the Stalin and Khrushchev Eras.* University of Edinburgh
- Sherry, Samantha. 2015. *Discourses of Regulation and Resistance: Censoring Translation in the Stalin and Khrushchev Soviet Era.* Edinburgh University Press
- Sofer, Molly. 2012. *The Global Translator's Handbook.* Taylor Trade Publishing
- Sturge, Kate. 2002. *Censorship of Translated Fiction in Nazi Germany.* TTR: traduction Suomen Kuvalehti 9/1974

Telesin, Julius. 1976. 'For Whom the Scissors Cut: How to Improve Hemingway (Moscow Style)'. *Encounter*, 46 (1976), 81–86.

Valerio, Anna. 2013: Translation and Ideology: A Critical Reading, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 70. 25.1. 2013. 986–996

Vehmas-Lehto, Inkeri. 2008. Onko käännöstutkimuksessa särmää? Teoksessa Helin, Irmeli ja Hilkka Yli-Jokipii (toim.): Kohteena käännös. Uusia näkökulmia kääntämisen ja tulkkauksen tutkimiseen ja opiskelemiseen. Käännöstieteen laitoksen julkaisuja IV. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus

Vid, Natalija. 2007. Use of Domesticated and Foreignized Methods in the Soviet School of Translation. *English Language Overseas Perspectives and Enquiries*. Vol 4 No 1-2 (2007)

Witt, Susanna. 2011. Between the lines - Totalitarianism and translation in the USSR, teoksessa *Contexts, Subtexts and Pretexts: Literary translation in Eastern Europe and Russia*. Brian James Baer [Benjamins Translation Library 89] 2011. 149–170

Русскоязычные источники:

Амунева, В.Р. 2007. Основы сравнительного и сопоставительного литературоведения. Казан.

Конституция Советского Союза, 1936

Оруэлл, Джордж. 2016. 1984. XX век The BEST

Оруэлл, Джордж. 2016. Скотный двор. XX век The BEST

Liite: Sähköpostikeskustelu kääntäjä Raija Mattila-Laihon kanssa

27.6.2017

Hei,

keskustelimme tänään puhelimessa siitä, että toivoisin vastauksia muutamiin kysymyksiin graduani ajatellen. Olen venäjän kääntämisen ja oikeustieteen opiskelija ja laadin tällä hetkellä pro gradu -tutkielmaa Helsingin yliopistossa venäjän kääntämisen oppiaineeseen. Tutkielmani käsittelee kiellettyjen kirjojen kääntämistä ja neuvostosensuurin vaikuttamista siihen vertaillen tilannetta Neuvostoliitossa ja suomettumisen ajan Suomessa. Käytän esimerkkinä George Orwellin tuotantoa, ja niinpä törmäsin tietoon, että olet suomentanut Orwellin Vuonna 1984 -teoksen vuonna 1999.

Haluaisinkin kysyä tarkemmin käänösprosessistanne.

Olitko tietoinen Oiva Talvien vuonna 1950 tekemästä suomennoksesta ja siitä poistetuista neuvostovastaisista seikoista tai siitä, että teosta oli Neuvostoliiton aikakaudella käytetty melko laajalti politiikan välikappaleena? Muistatko kenties tutustuneesi Talvien suomennokseen ennen kääntämisen aloittamista tai sen aikana? Jos tutustuit Talvien suomennokseen etukäteen, otitko siitä vaikutteita?

Otitko kääntäessäsi jotenkin huomioon kirjan poliittisen teeman ja sen, että sinulla oli nyt mahdollisuus kääntää kirja ilman tarvetta alkuperäistekstin sensuroinnille?

Muistatko, millainen toimeksianto kääntää teos oli, ja ilmaistiinko siinä jotenkin, että kirja käännetään ilman sensurointia?

Olisi mukavaa, jos osaisitte kertoa jotain muutakin kyseisen teoksen käänösprosessista, sillä mikä tahansa tieto on tervetullutta.

Olen erittäin kiitollinen jo näin etukäteen, jos osaatte kertoa minulle edes jotain.

Hyvää kesää toivottaen,
Terhi Raikas

P:S Internetiä tutkaillessani havaitsin, että aikuisiän lempikirjailijani Orwellin teoksen lisäksi olet ollut kääntämässä myös lapsuusikäni lempiteosta Petteri Kaniinin satumaa-ilma. Ihailen suuresti töitänne.

29.6.2017

Hei,

kotona Turussa käydessäni yritän vastata kysymyksiisi, aika huterosti tosin, onhan Orwellin ilmestymisestä jo liki kaksikymmentä vuotta, monta myöhempää käännöstä ja paljon elettyä elämää.

Kun sain työn, se johtui varmaan paljolti siitä olin suomentanut tekijän Eläköön tuonenkielo –teoksen sitä ennen.

En ollut aikaisemmin lukenut 1984:ää, luin sen alkukielellä ja Talvitien suomennoksena ja ymmärsin, että jotain siitä oli aikoinaan sensuroitu. Kustantaja ei evästännyt tehdyillä poistoilla, ja kun tein suomennosta, totesin että ne eivät tuntuneet kovin järjestyttäviltä.

Ensi sijassa haluttiin modernimmalla otteella tehty käännös. En hetkeäkään ajatellut alkuperäistekstin sensurointia, aika oli nyt aivan toinen, eikä suomennos ilmestyessään aiheuttanut muistaakseni mitenkään ihmeempää kohua. Aikoinaan pois jätetyt kohdat tosin kyllä mainittiin.

Talvitien suomennoksesta sain varmaan joitakin vaikutteita, mutta yleisesti ottaen työ tietysti tehtiin alkukielisestä teoksesta. Jos ajattelen tämänhetkisiä valvontasysteemejä ja tarkkailutekniikoita, niin kirjan kuvaama todellisuus on vielä vähän kuin lasten leikkiä, kärjistetysti sanoen. Ihmisten käytöksen kuvaajana kirjassa sen sijaan on valitettavan paljon profeetallisuutta.

En ole ilmestymisajankohdan jälkeen avannut opusta, joten edellä kirjoittamani perustuu vain hämäriin muistikuviiini. Olen tutuilla keinoilla tavoitettavissa, jos aihetta enempään ilmenee.

Parhain terveisin
Raija Mattila